

Apunts i contrapunts
sociolingüístics

Apunts i contrapunts sociolingüístics

En el centenari de les *Normes ortogràfiques*

FRANCESC VALLVERDÚ

Barcelona, 2013



Institut
d'Estudis
Catalans

SECCIÓ
FILOLÒGICA

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Vallverdú, Francesc, 1935--

Apunts i contrapunts sociolingüístics : en el centenari de les Normes ortogràfiques. —
(Biblioteca de dialectologia i sociolingüística ; 17)

Bibliografia

ISBN 9788499651644

I. Institut d'Estudis Catalans. Secció Filològica II. Títol

III. Col·lecció: Biblioteca de dialectologia i sociolingüística ; 17

1. Sociolingüística — Catalunya 2. Català — Aspectes socials

3. Mitjans de comunicació de massa i llengua — Catalunya

804.99:316

L'edició d'aquest llibre ha rebut un ajut de la Fundació Congrés de Cultura Catalana, amb el propòsit de contribuir a la commemoració del Centenari de les Normes Ortogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans.

Aquesta publicació compta amb el suport de l'Obra Social "la Caixa"

Disseny de la coberta: Azcunce | Ventura

© Francesc Vallverdú Canes

© 2013, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: maig del 2013

Tiratge: 300 exemplars

Text revisat lingüísticament per la Unitat de Correcció del Servei Editorial de l'IEC

Compost per Víctor Igual, SL

Imprès a Service Point FMI, SA

ISBN: 978-84-9965-164-4

Dipòsit Legal: B-11282-2013

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reproducció i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Taula

JUSTIFICACIÓ	9
PRIMERA PART. APUNTS I CONTRAPUNTS SOCIOLINGÜÍSTICS	
A. Reptes de la sociolingüística: una perspectiva catalana	13
1. Prolegòmens	13
2. Els estudis sociolingüístics i els seus pols	14
2.1. El bilingüisme literari	14
2.2. Les normes d'ús lingüístic	18
2.3. El multilingüisme	22
3. Conclusió	23
B. Les idees sociolingüístiques abans de les <i>Normes</i> de 1913	25
1. Propòsit	25
2. Un tomb significatiu	26
3. Un moviment social que es fa més ampli	28
4. La confluència decisiva	30
5. Conclusió	32
C. Elements fonamentals per a la normalització lingüística	35
D. Vitalitat de la llengua catalana	39
1. Prolegòmens	39
2. Les enquestes sobre ús lingüístic	40
3. La pèrdua d'hegemonia lingüística	43

4.	La normalització lingüística i els seus objectius	45
5.	Conclusions	47
5.1.	Per esguard de Catalunya i Andorra	47
5.2.	Per esguard del domini lingüístic en conjunt	49
	Apèndix estadístic	52
E.	Un nou marc sociolingüístic per a la llengua catalana	57
1.	Les controvèrsies actuals	57
2.	La política lingüística	59
3.	El bilingüisme, del dret i del revés	61
4.	Els usos lingüístics	62
5.	Reptes socials: la nova immigració i els joves	64
6.	La mundialització i els nous escenaris	65
7.	Conclusió	67
SEGONA PART. LLENGUA I CULTURA		
F.	Els mitjans audiovisuals i la contaminació lingüística	71
1.	El desori de la llengua	71
2.	La contaminació lingüística, avui	73
3.	Els mitjans de comunicació com a agents contaminants	75
4.	El neopitarrisme	79
5.	Consideracions conclusives	80
G.	Contacte de llengües en la televisió: l'experiència de TV3	83
1.	Propòsit	83
2.	El bilingüisme i les seves estratègies	84
3.	El contacte de llengües i la creació artística	86
4.	El contacte de llengües en la televisió	87
5.	Conclusions	91
H.	Català: glotònim no qüestionat, gentilici qüestionable?	95
1.	Prolegòmens	95
2.	Un projecte assumit?	97
3.	La reformulació doctrinal	99
4.	Conclusions	103
I.	Una aproximació a la cultura catalana per a consum europeu	107
1.	Un reclam personal	107

2. Primera aproximació	108
3. Què us diré sobre l'edició en català?	110
4. Una cultura amb paradoxes	112
5. Les paradoxes del segle XIX	114
6. Anant cap al futur	116
7. Conclusió	118
 BIBLIOGRAFIA	 119

Justificació

Quan s'acosta una efemèride significativa en l'aspecte sociolingüístic és comprensible que els qui tenim vocació per l'estudi social de la llengua sentim la pruija de participar en aquesta commemoració. No és gens estrany, doncs, que l'avinentesa del centenari de les *Normes ortogràfiques* de 1913 m'hagi impulsat a enllestir un projecte de publicació que em voltava de fa temps. Aquest llibre, doncs, és fruit d'aquestes felices circumstàncies.

Els estudis aquí seleccionats —nou textos corresponents a articles i comunicacions que he donat a conèixer durant els últims deu anys— són de procedència diversa. En articular-los en aquest volum, he volgut conservar, en general, la redacció original, però en algun cas els textos han estat manipulats. Així, he suprimit alguns passatges, per evitar repeticions, i quan ha calgut, en profit de la coherència, he introduït esmenes importants i alguns afegitons.

A la primera part s'hi aplega el material més directament sociolingüístic —o si voleu dir-ho de manera més internacional «de sociologia lingüística». Heus aquí la llista:

El text A procedeix d'una comunicació que vaig presentar a la II Jornada de l'Associació d'Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit, celebrada a l'Institut d'Estudis Catalans el 20 d'octubre de 2005, publicat per primera vegada al volum *Cap a on va la sociolingüística?* (Barcelona, IEC, 2006).

El text B és un article que, amb el títol de «Les idees sociolingüístiques a Catalunya abans de les *Normes* de l'IEC (1913)», va aparèixer a la revista de la Universitat de Montpeller *Lengas. Revue de Sociolinguistique*, núm. 57, 2005.

El text C té l'origen en una comunicació presentada al III Fòrum de les Llengües Ameríndies, que tingué lloc el 8 de febrer de 2005 a la Casa de les Amèriques de Barcelona, encara inèdita.

El text D correspon a un estudi publicat dins l'anyari *Societat catalana 2008* de l'Associació Catalana de Sociologia (IEC) amb el títol de «La vitalitat de la llengua i l'ús del català».

El text E és la lliçó que vaig donar a la Universitat de Perpinyà el 20 de maig de 2010, a la seu de l'ICRECS, i que no ha estat publicada.

A la segona part s'hi recull material espars que inclou treballs sobre la llengua en relació amb els mitjans de comunicació o bé de caràcter més àmpliament sociocultural:

El text F és un article encarregat per la publicació *Llengua i Ús. Revista Tècnica de Política Lingüística* (Direcció General de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya), núm. 25 (tercer quadrimestre 2002).

El text G és una contribució a l'homenatge tributat al professor Georg Kremnitz amb motiu del seu 60è aniversari. La miscel·lània, a cura de P. Cichon, B. Czernilofsky, R. Tanzmeister i A. Hönigsperger, es titula *Entgrenzungen. Für eine Soziologie der Kommunikation* (Viena, Praesens, 2005, p. 226-238). (En la present edició, he suprimit un llarg passatge, per evitar reiteracions, i hi he introduït diverses correccions.)

El text H és la comunicació que vaig presentar a la Universitat de Viena el 24 de setembre de 2010 en el marc de les Jornades Germano-Catalanes anuals. (En la present edició he suprimit tres notes intercalades en el text —merament didascàliques i sense interès per a la versió escrita— i hi he introduït apartats.)

El text I és la conferència inaugural del simposi «Quaranta anys d'estudis de catalanística», celebrat a la Universitat Eötvös Loránd (ELTE) de Budapest del 24 al 26 d'abril de 2012, encara inèdita.

Primera part
Apunts i contrapunts sociolingüístics

A. Reptes de la sociolingüística: una perspectiva catalana

1. PROLEGÒMENS

Voldria advertir el lector que el fet de centrar-me en una «perspectiva catalana» justifica eliminar de la meva intervenció els preliminars epistemològics i metodològics sobre què s'entén per sociolingüística. Per fas o per nefas, des de sempre la sociolingüística catalana ha optat per l'accepció més àmplia i integrativa d'aquesta disciplina, tal com observen Emili Boix i F. Xavier Vila:

La polèmica sobre l'abast i la denominació de la sociolingüística resulta en part llunyana per al lector de llengua catalana, perquè en aquesta llengua s'ha tendit a atorgar a aquest terme un significat molt ampli, que recobreix tant les tasques dels lingüistes com les dels antropòlegs, els sociòlegs, els politicòlegs, els planificadors, etc., interessats en el vincle llengua-societat (Boix i Vila, 1998, p. 13).

En aquesta línia teòrica, fa vint-i-cinc anys, en la meva *Aproximació crítica a la sociolingüística catalana*, resumia les aportacions dels estudis sociolingüístics catalans en sis àrees temàtiques: el bilingüisme, la diglòssia, el conflicte lingüístic, la normalització lingüística, l'estandardització i, finalment, la integració i l'assimilació lingüística (Vallverdú, 1980a). Ara: si avui em proposés de fer un balanç semblant, tindria problemes per «omplir» aquella graella. En efecte, hi ha nocions que, en les discussions teòriques d'aquests últims anys s'han esvaït: què vol dir exactament *diglòssia*?, té sentit la noció de *conflicte lingüístic*?, parlar de *normalització lingüística* no és pràcticament dir *planificació*?, etc.

En la meva opinió, es tracta d'una evolució normal en el camp de les idees: a mesura que els estudis sociolingüístics han avançat, els diversos camps d'investigació s'han delimitat i/o eixamplat. En qualsevol cas, no pretenc fer cap replante-

jament general, sinó simplement apuntar algunes qüestions que avui s'estan revisant o bé que necessiten una revisió.

2. ELS ESTUDIS SOCIOLINGÜÍSTICS I ELS SEUS POLS

Com hem dit, en la tradició catalana la sociolingüística té com a eix vertebrador les relacions llengua-societat. De tota manera, aquest eix pot ser «estirat» per diversos pols d'atracció, que, segons Boix i Vila (1998, p. 13-14), són tres: el pol lingüístic, el pol psicològic i el pol social. Precisament, per fer més variada la meua exposició em referiré a tres qüestions (el bilingüisme literari, les normes d'ús lingüístic, el multilingüisme), cadascuna de les quals s'orienta cap a un d'aquests pols.

2.1. *El bilingüisme literari*

Cap al pol lingüístic apunta una qüestió que em preocupa des del començament de la meua «naixença» com a sociolingüista: el *bilingüisme literari*, sobre la qual vaig tractar extensament a *L'escriptor català i el problema de la llengua* (1968). Potser alguns dels meus soferts lectors encara recorden la tipologia que hi exposava sobre els escriptors en contacte amb les dues llengües (català i castellà):

- a) escriptor que escriu alternadament en català i en castellà;
- b) escriptor catalanoparlant que escriu en castellà;
- c) escriptor castellanoparlant (o bilingüe familiar) que escriu en català;
- d) escriptor que en èpoques successives ha escrit en català i en castellà;
- e) escriptor que escriu en català i que utilitza el castellà (ocasionalment o sovint) a un nivell escrit instrumental.

(Aquesta classificació, certament, té aspectes discutibles, perquè les categories no són sempre delimitades ni homogènies. De fet, parteix d'una conjuntura molt concreta, les circumstàncies socioculturals dels anys seixanta del segle xx, i el seu objectiu era neutralitzar l'estereotip espanyolista, segons el qual tots els escriptors catalans són bilingües per naturalesa. Només partint d'aquest context es poden entendre els termes del debat que a continuació s'exposa.)

El que jo pretenia era de comprovar si el *bilingüisme literari* (és a dir, l'ús de dues llengües en literatura) a) era viable i b) era practicat a Catalunya. Quant a la viabilitat, recollia opinions d'alguns experts, com Veroboj Vildomec, segons el qual «el bilingüisme i el multilingüisme destorben segurament l'expressió literària» (cit. Vallverdú, 1968, p. 74). Quant al fet de si el bilingüisme literari era practicat a Catalunya, repassant la llista d'escriptors catalans bilingües que havia aparegut a la revista *Cuadernos para el Diálogo* —publicació en què s'havia generat la polèmica—, quasi tots els noms esmentats encaixaven en la categoria e, no n'hi

havia cap a la categoria *a*, un a la *c* i pocs a la *d*. I atès que el bilingüisme literari, tal com jo l'havia definit, només és possible en els supòsits *a* i *d*, la conclusió era que, malgrat els estereotips, a Catalunya, el bilingüisme literari es practicava molt poc. (Deixo de banda la discussió sobre la categoria *e*, precisament la més abundant d'exemples, i això que avui no crec que totes les col·laboracions periodístiques impliquin un ús instrumental de la llengua. De fet, en la meua definició pesava més la circumstància que l'ús del castellà en la premsa era «obligat» i l'ús del català en la creació literària era «lliure», per la qual cosa l'escriptor només podia actuar com a tal en el segon cas. Val a dir, doncs, que conceptualment la categoria *e* vista a distància té algunes ombres.)

Georg Kremnitz, analitzant el meu text de 1968 —convé no oblidar el moment en què fou redactat—, fa aquestes puntualitzacions: d'una banda, addueix que el bilingüisme literari no era pas rar en el passat (Eugeni d'Ors, Llorenç Villalonga...); i de l'altra, considera que, després de la dictadura franquista, «l'evolució [...] no ha seguit les recomanacions fetes per Vallverdú» (Kremnitz, 2004, p. 154-156). En la seva opinió, avui hi ha tres categories d'autors en el marc català:

— els autors que només escriuen en castellà (generalment), com ara M. Vázquez Montalbán o Eduardo Mendoza;

— els autors que només escriuen en català (generalment), com ara Montserrat Roig o Maria Antònia Oliver, sense excloure'n altres supòsits com ara: «bilingüisme successiu» (Pere Gimferrer, Víctor Mora), «bilingüisme paral·lel» (Andreu Martín, un cas singular) i «bilingüisme per autotraducció» (Baltasar Porcel, Carme Riera);

— autors que treballen en les dues llengües a l'interior d'un text, com és el cas de l'escriptor en castellà Juan Marsé, amb *El amante bilingüe* (1990), o en català, Josep Palou, escriptor mallorquí, que fa recurs del castellà en els diàlegs (1963).

Precisament, la tercera possibilitat de Kremnitz —descartada per mi en l'assaig de 1968, com a categoria inexistente (sense exemples en la meua llista) i innecessària (la versemblança literària no és sempre «testimonial») — ha donat peu a una interessant polèmica en la sociolingüística germànica. En efecte, una jove romanista alemanya, Ute Heinemann, en la mateixa línia de Kremnitz, ha estudiat el bilingüisme literari català i s'ha plantejat aquesta qüestió: com és que entre els escriptors catalans no hi ha textos literaris amb *mescla de llengües*? Aquest procediment literari —explica Heinemann— compta amb una llarga tradició a Europa (per exemple, la *poesia macarrònica* del segle xv) i en l'actualitat es dona sobretot en països on hi ha llengües en contacte. Cita el cas d'alguns escriptors quebequesos (francès i anglès), d'alguns escriptors llatinoamericans (com el peruà José M. Arguedas, castellà i quítxua) o dels escriptors xicanos o porto-riquenys (*spanglish*). Certament, aquestes «provatures literàries» exigeixen una condició prèvia: «entre els escriptors i entre el públic [hi ha

d'haver] una certa tolerància i predisposició per acceptar aquestes mescles» (Heinemann, 1996, p. 13).

En la seva anàlisi —i cal destacar-ho com un encert—, Heinemann no es limita a constatar que els escriptors en català són poc propensos a la mescla de llengües, sinó que, per completar la seva aproximació, considera necessari d'examinar com actuen dos autors en castellà en les seves novel·les ambientades a Barcelona, i presenta dos casos molt interessants: Juan Marsé i Andreu Martín. Del primer, Heinemann n'explica com apareix el fenomen de la mescla de llengües en dues novel·les: *Ronda de Guinardó* (1984), amb referències freqüents al catalanisme i algunes frases en català; i *El amante bilingüe* (1990), amb diàlegs en català i textos híbrids i fent l'ullet constantment al lector, fins i tot en els noms dels protagonistes: l'autor, Juan Marsé, un familiar del qual es deia Faneca, desdobra el protagonista en dos personatges, Juan Marés i Juan Faneca; la muller de Marés, i amant de Faneca, és la sociolingüista Norma Valentí i Soley; i el seu amant, ara rebutjat, és el sociolingüista Jordi Valls Verdú. Com podem comprovar, es tracta d'un veritable *débordement* jugar en la tria dels noms.

[Una puntualització. Heinemann no ho diu explícitament, però l'origen d'aquesta preocupació de Marsé per les circumstàncies catalanes en aquestes novel·les no és casual i jo ho puc explicar, perquè en part en sóc el responsable. Quan Marsé va publicar *Un día volveré* (1982), una novel·la ambientada al barri de Gràcia el 1959, vaig fer notar en una ressenya periodística que en tota la novel·la, de caràcter polític, no apareixia ni una referència explícita al fet català (català o Catalunya). Aquesta crítica meva, que amb la distància del temps pot semblar puntimirada i agressiva, va provocar la irritació de l'autor, però a partir d'aleshores els textos d'aquest autor ambientats a Barcelona han contingut sempre referències catalanes —ni que fossin paròdiques. Com a dany col·lateral faig constar que, almenys en tres ocasions, en aquests relats apareix, disfressat o no, el meu nom. Demano disculpes al lector per aquest parèntesi tan «personal», però m'ha semblat que havia d'explicar la meva versió, tenint en compte que l'incident ha estat prou tractat pels romanistes alemanys —no sols Heinemann, sinó també Gabriele Berkenbusch, Albert Lenz i altres.]

Tornant al fil principal, després d'examinar les dues novel·les en què Marsé fa ús de la mescla de llengües, cal concloure que a *Ronda de Guinardó* el reflex de la realitat catalana no es mou dels paràmetres habituals en la novel·lística en espanyol. En canvi, *El amante bilingüe* sí que significa una innovació, segons Heinemann, perquè hi ha veritablement *mescla de llengües*, fenomen a què no estan habituats ni els lectors en català ni els lectors en castellà.

Respecte a Andreu Martín, el qual es donà a conèixer primerament com a escriptor en castellà, però des de 1985 escriu també en català, és un cas prou singular, que mereixeria de ser estudiat amb més atenció. Segons explica Heinemann,

Martín, en la redacció de les seves novel·les, opera així: la primera redacció és en català; després tradueix el text al castellà, amb retocs i ampliacions; i finalment revisa el text català, refonent-hi les modificacions fetes durant la traducció al castellà. Es tracta d'una operació complicada, que exigeix un temps addicional, segurament profitós a nivell estilístic. Segons Heinemann, gràcies a aquesta tècnica, «Martín aprofita per complet les seves diferents aptituds en les dues llengües» (Heinemann, 1996, p. 81).

Curiosament, és en aquest autor tan meticulós que l'estudiosa alemanya descobreix una *pràctica asimètrica*, que als catalans no ens resulta sorprenent. En efecte, Heinemann constata que «en la versió catalana figuren alguns passatges en castellà, mentre que aquests canvis de codi no tenen la seva correspondència en la castellana, on són completament monolingües» (Heinemann, 1996, p. 91-92).

En definitiva, després d'examinar les obres de Marsé i Martín —malgrat l'excepció, més aparent que real, d'*El amante bilingüe*, a què ara ens referirem—, Heinemann conclou que no s'han complert les seves expectatives de trobar en les novel·les d'aquests escriptors barcelonins «una elaboració lingüística de la realitat catalana, de la seva diversitat cultural», per tal com «la mescla de llengües en les obres analitzades és escassa» (Heinemann, 1996, p. 95). I pel que fa a *El amante bilingüe*, observa, molt encertadament, que Marsé «adopta una actitud entre crítica i distant envers el català i es val d'aquesta llengua per fer una crítica irònica del catalanisme», si bé tot sembla indicar «que els lectors castellanoparlants troben fins i tot aquesta *atenuada* mescla de llengües massa agosarada» (Heinemann, 1996, p. 95-99).

En conclusió, Heinemann constata que una de les premisses necessàries per poder integrar literàriament la mescla de llengües —el fet que hi hagi una tolerància i predisposició a acceptar aquest procediment— no es dona avui al nostre país, on «la receptivitat del públic envers la mescla de llengües en literatura és molt limitada» (Heinemann, 1996, p. 99). Per explicar aquesta poca receptivitat a la mescla de llengües entre els escriptors catalans, l'estudiosa alemanya es refereix a les amenaces que han existit i existeixen per a la llengua catalana, i conclou:

[U]n dels motius pels quals la línia divisòria entre la literatura castellana i la catalana sembla tan impermeable és justament aquest estat precari de la llengua catalana (Heinemann, 1996, p. 97).

No voldria acabar aquest capítol sobre el bilingüisme literari sense fer esment d'un episodi sociocultural recent, que ha estat valorat contradictòriament pels observadors. Em refereixo a la publicació, sovint simultània, d'una mateixa obra en català i en castellà, pràctica comercial estimulada tant pels editors com pels llibreters. Aquest fenomen es produeix en tres supòsits:

a) *best-sellers* internacionals traduïts al català i al castellà, amb preu de venda al públic igual o semblant;

b) escriptors catalans que publiquen —simultàniament o amb poc temps de diferència— l'edició en català i la traducció al castellà (generalment feta per ells mateixos);

c) escriptors en castellà que, a més de l'edició original castellana, publiquen també la traducció al català (generalment no feta per ells).

Des d'un punt de vista sociolingüístic, em sembla que el primer supòsit *a* no planteja cap dubte: es tracta d'una operació de màrqueting ben lícita, que no perjudica en cap cas la lectura en català.

El segon supòsit *b*, una fórmula que trobem en bastants narradors moderns, a més d'Andreu Martín (per exemple, Carme Riera, Baltasar Porcel, Ferran Torrent, Maria de la Pau Jané...), és més polèmic, pel fet que la versió castellana és obra dels mateixos autors. Per part meua, aplicant al peu de la lletra allò que jo deia l'any 1968, hauria de concloure que aquesta fórmula, com a exercici literari, és «inviabile». Avui podem constatar que la realitat ho ha desmentit i, en qualsevol cas, per arribar a aquella conclusió caldria fer una anàlisi estilística rigorosa de les dues versions, per comprovar si literàriament se'n ressenten.

El tercer supòsit *c* és molt recent, ja que no s'havia produït mai entre nosaltres. El lector català llegia en la seva llengua original l'obra escrita en castellà o no la llegia. Certament, tinc dubtes sobre l'interès literari d'aquesta pràctica recent (una traducció sempre és una «traïció»), però no podem menystenir que en alguns casos la traducció catalana apareix com una «restitució»: un exemple paradigmàtic el trobem en la versió catalana de *La ciudad de los prodigios* d'Eduardo Mendoza, novel·la ambientada a la Barcelona de finals del segle XIX.

Fetes aquestes consideracions, queda clar que, a parer meu —i deixant de banda les eventuais reserves estilístiques apuntades—, és injustificada l'actitud crítica dels qui veuen en aquestes iniciatives comercials un fenomen sociolingüístic negatiu per a la salut del català.

2.2. *Les normes d'ús lingüístic*

Fins aquí, hem tractat de nocions que s'orientaven particularment cap al *pol lingüístic*. Ara n'examinarem una que afecta el comportament i, per tant, tira més aviat cap al *pol psicològic*. Em refereixo, és clar, a la noció de *normes d'ús lingüístic*. Per subratllar la importància d'aquest concepte, acostumo a recordar una anècdota, reportada pel doctor Pere Gabarró el 1931 i que ha estat recollida després per altres sociolingüistes:

Una de les causes que dificulten l'adopció del català en totes les nostres coses és la inèrcia [...]. L'afecte a la nostra llengua ha semblat a molts una cosa artificial, negligible. I, francament, fa pena, angúnia i dolor, tenir de veure escenes com la que fa pocs dies vaig tenir ocasió de veure. Estaven reunits 4 metges, tots ells catalans i de bona cultura i parlaven —és clar— en català. Tot d'una s'obrí una porta i aparegué un altre company tan català com ells, però que sempre ha refusat parlar la seva llengua, i com tocats per un ressort tots ells abandonaren el català com a mitjà de conversa per a usar el castellà (cit. Vallverdú, 1970, p. 73-74).

Fixem-nos bé en aquesta anècdota, que, d'una banda, documenta l'antigor d'una conducta que encara discutim i que probablement té arrels al segle XIX; i, de l'altra, ens indica que els qui la segueixen pertanyen a un sector social benestant i culte. (Curiosament, com que en els ambients populars hi devia haver escasses ocasions de contacte de llengües, probablement aquesta norma d'ús s'hi practicava poc.) La importància d'aquest fenomen va ser subratllada en la seva època de sociolingüista per Lluís V. Aracil:

El fet que, en certes parts i en certes gents del nostre país, el català tendeixi a ésser usat restrictivament (solament entre *natius*, solament entre *adults* que es coneixen i tracten més o menys familiarment i/o solament entre *homes*, quan cap representant de les categories complementàries *no* és present) manifesta de manera prou dramàtica el replegament de l'idioma i el pitjor auguri per a la seva subsistència (Aracil, 1979, p. 73-74).

Certament, Aracil no descriu una situació general ni homogènia. El que indica són els símptomes de la pràctica d'unes *normes d'ús restrictiu*. Com han evolucionat aquestes normes a Catalunya i, més concretament, a Barcelona?

Sota el franquisme, les normes d'ús restrictiu van trobar el terreny adobat per generalitzar-se, ajudades per la persecució de la llengua catalana. No és estrany, doncs, que en un estudi de 1978, portat a terme al barri de Sant Andreu de Barcelona, Helena Calsamiglia i Empar Tusón fessin aquesta observació:

[A]questa norma és una conseqüència del fet que el castellà hagi dominat la majoria d'àmbits. Aquesta situació de fet ha creat uns *hàbits* de comportament lingüístic que fan que els castellanoparlants considerin com un fet normal (gairebé com un dret implícit) que els parlin en castellà, i que els catalanoparlants considerin com un fet normal (gairebé com una obligació implícita) el passar a parlar el castellà (Calsamiglia i Tusón, 1980, p. 74).

D'aquesta precisa descripció, cal retenir-ne, d'una banda, la correspondència «regular» entre dret i obligació; i de l'altra, les arrels històriques i polítiques

d'aquest comportament. Ara: cal reconèixer que, tal com ha estat descrit, aquest model ja no és plenament vigent —i encara menys amb les motivacions indicades— a Catalunya, ni tan sols a Barcelona. En efecte, les mateixes autores observen ja en la seva enquesta de 1978 que aquesta norma d'ús restrictiu s'ha anat atenuant (hi ha, en diuen, «un inici de trencament»), a mesura que entre els catalanoparlants ha crescut el sentiment que tenen «dret a expressar-se i ser entesos» en la llengua pròpia (Calsamiglia i Tusón, 1980, p. 75).

Un altre estudi interessant sobre la norma d'ús restrictiu és el de l'antropòloga nord-americana Kathryn A. Woolard. Segons ella, aquesta norma —és a dir, «l'*etiqueta tradicional*», en paraules seves— era generalment practicada a Barcelona encara el 1980, ja que

només era correcte parlar català als qui se sabia que eren catalans o als qui manifestaven clars signes d'identitat catalana (Woolard, 1992, p. 85).

En el seu estudi antropològic, Woolard va observar també que, al costat de la *norma d'ús restrictiu* («l'*etiqueta tradicional*»), entre els més joves s'afermava una *norma bilingüe*, en què cada interlocutor s'expressa en la seva llengua. De tota manera, segons l'autora, l'any 1980 la norma bilingüe no era acceptada del tot, «en particular en la interacció dual» (Woolard, 1992, p. 98). Val a dir que, al cap de set anys, quan va tornar a Barcelona, ja va poder observar «que el tabú contra la norma bilingüe» s'estava desgastant (Woolard, 1992, p. 206-207).

No és ben bé aquesta l'opinió d'Emili Boix. En efecte, aquest autor, en el seu estudi pioner, *Triar no és trair* (1993), sobre l'alternança de llengües entre els joves de Barcelona, considera que la *norma bilingüe* —malgrat ser fomentada des de la Generalitat en la campanya a favor del «bilingüisme passiu»— no té l'extensió que se li sol atribuir. Segons Boix, en les *interaccions més impersonals* (per exemple, botigues, oficines públiques, etc.) el més probable és que prevalgui la norma d'adaptar-se a la llengua del client; però en les *interaccions més interpersonals* (és a dir, més solidàries) «la norma d'adaptació al castellà és la norma d'ús més estesa i còmoda» (Boix, 1993, p. 109-110). De tota manera, aquesta afirmació tan rotunda queda matisada, unes pàgines més endavant. Després d'haver observat que entre els joves catalanoparlants i castellanoparlants no s'hi detecten *actituds negatives ni positives* envers la tria lingüística, Boix conclou:

La *norma d'ús tradicional* que aconsellava la tria exclusiva del castellà en converses intergrupals hauria deixat pas a una norma d'ús que considera apropiat triar tant una llengua com l'altra (Boix, 1993, p. 203-204).

Al final d'aquest ràpid recorregut sobre les normes d'ús lingüístic, constatem que es continuen tenint poques dades fiables sobre l'ús lingüístic real, i algunes

són contradictòries. Certament, sobre Barcelona i en general sobre Catalunya hi ha un bon nombre de dades i estudis, però encara anem una mica a les palpentes quant a l'evolució de les dades. D'altra banda, sembla innegable que en els últims vint-i-cinc o trenta anys el joc de les normes d'ús ha sofert reajustaments. Per tot plegat, les meves conclusions (provisionals) serien aquestes:

Primera. La *norma d'ús restrictiu* (és a dir, l'adaptació al castellà)

— ha deixat de ser *general i sistemàtica* (no és general perquè no s'aplica en tots els supòsits en què s'aplicava; i no és sistemàtica perquè un mateix usuari d'aquesta norma la pot infringir ara i adés al llarg de la conversa);

— ha neutralitzat la *motivació tradicional* (la relació dret-deure tan ben descrita per Calsamiglia i Tusón).

[Val a dir que aquesta conclusió —i de fet les següents— fa referència sobretot a Catalunya. El tenor de les meves conclusions segurament no seria tan taxatiu si es tinguessin en compte les dades d'altres territoris del domini lingüístic.]

Segona. La *norma d'ús bilingüe* (és a dir, la mantinença de la llengua pròpia per cadascun dels interlocutors) opera en particular en casos de militància lingüística —com solen indicar els experts—, però té un abast social més ampli del que sol estimar-se. Hi ha dos aspectes que no solen tenir-se en compte:

— la norma bilingüe té, certament, una aplicació minoritària quan es tracta de la *conversa dual* (entre dos interlocutors), però és d'una aplicació creixent i força general (almenys a Catalunya) quan es tracta de la *conversa plural*;

— entre alguns observadors de la realitat sociolingüística catalana hi ha reticències sobre la utilitat de la *norma bilingüe* (o, si voleu, bilingüisme passiu), actitud que he denunciat més d'una vegada, perquè em sembla perillosa en un plantejament rigorós de normalització lingüística.

A propòsit de la norma bilingüe, resulta oportú de recollir aquí l'opinió d'un jove estudiós de la sociolingüística, Guillem Calaforra, que s'hi pronuncia netament a favor:

La superació de la minorització lingüística exigeix la proliferació d'accions comunicatives conscientment transgressores de les normes d'ús rebudes, evidentment restrictives. És per això que fenòmens com el «bilingüisme passiu» manifesten una potencialitat sociolingüísticament revolucionària encara poc explorada (i poc explotada) (Calaforra, 1999, p. 146).

Tercera. Cal valorar amb més atenció la *norma d'ús d'alternança de llengües*, habitual entre els joves de l'àrea metropolitana de Barcelona. Segons ha observat Emili Boix, les alternances de català i castellà

són freqüents en la parla dels [joves] catalanoparlants i comencen a ser-ho en la parla dels joves de primera llengua castellana (Boix, 1993, p. 204).

Aquesta norma —que segons els paràmetres tradicionals denotaria uns hàbits i un comportament, si més no, desconcertants per a la viabilitat del català— me-reix, tanmateix, que li dediquem una certa atenció per dues raons: en primer lloc, per l'àmbit territorial on es propaga, l'àrea metropolitana (en la qual un 62 % de la població afirma tenir el castellà com a primera llengua); i, en segon lloc, per la doble tendència que s'hi detecta: ja no són tan sols els joves catalanoparlants els qui alternen les llengües, sinó també alguns joves castellanoparlants (amb el castellà com a primera llengua).

Aquestes «conclusions provisionals» porten a una constatació òbvia: respecte a les normes d'ús encara són vigents molts estereotips que caldria revisar: i les noves conductes lingüístiques han de ser objecte d'estudis més aprofundits.

2.3. *El multilingüisme*

En aquest ràpid panorama sobre les problemàtiques més presents en la sociolingüística catalana, proposo ara de dedicar la nostra atenció a una qüestió que s'orienta cap al *pol social* del triangle sociolingüístic: el multilingüisme.

Com és sabut, una de les qüestions més tractades per la sociolingüística catalana ha estat sens dubte la del bilingüisme. Recordem les impactants reflexions de Lluís V. Aracil sobre el «mite del bilingüisme» i el «bilingüisme mític» com a coartada ideològica. No discutirem aquí el lloc comú del «feliç bilingüisme» dels catalans —el de la «casa de dos pisos» del senyor Pemán, amb la planta noble destinada al castellà—, perquè ha estat prou debatut. Però haurem de reprendre el fil d'alguns arguments ja coneguts.

Com he comentat en altres llocs, la situació de bilingüisme no és «nociva» en ella mateixa, malgrat el que n'opinava Izhac Epstein (seguit, entre nosaltres, per Alexandre Galí). Ara: la situació sociolingüística catalana té prou elements pertorbadors per poder-nos explicar el rebuig força generalitzat del bilingüisme «feliç». Probablement això explica, també, per què la sociolingüística catalana favoreja el multilingüisme, fins i tot com a tema d'estudi. Encara més: hi ha qui opina que el multilingüisme és, fins i tot, més «natural». Certament, jo no sé si David Crystal exagera quan apunta:

[H]i ha motius suficients per pensar que la condició natural de l'ésser humà és ser multilingüe. El cervell humà té la capacitat natural d'aprendre diverses llengües, i la majoria d'éssers humans viuen en llocs on utilitzen el cervell d'aquesta manera, amb naturalitat i eficàcia (Crystal, 2001, p. 59).

En qualsevol cas, és evident que el món actual es fa *gràcies* i *cap al* multilingüisme. Tanmateix, així com és impossible (per anacrònic i utòpic) de tornar a les situacions d'unilingüisme anteriors a l'era tecnològica, també és utòpic i anacrò-

nic imaginar que el multilingüisme tradicional de tantes comunitats africanes i asiàtiques pugui ser transferible (i servir de model) a les societats desenvolupades. Deixant de banda els elements nostàlgics que puguin emanar de l'una i l'altra posició, el sociolingüista no pot jugar amb aquestes idees, que, al capdavant, acaben cristallitzant com a prejudicis.

Per avançar en la comprensió del multilingüisme cal desfer altres malentesos, com assenyalà Jesús Tusón: el malentès de la *desigualtat lingüística* i el de les *llengües «pont»*. A propòsit del primer comenta:

Volem ser bilingües, trilingües o, tant de bo, poliglots; però que ens deixin triar les llengües del nostre gust, al marge de redactats constitucionals que consagren la desigualtat: ¿per què alguns són legals amb una sola llengua i d'altres només si en saben dues? (Tusón, 2004, p. 95).

I sobre les llengües «pont» explica el malentès així:

[Aquest] implica que tot de llengües són illots o ribes incomunicades i que cal assumir estructures lingüístiques potents per facilitar l'entesa entre els pobles aïllats, pobres. [Així són imposades] determinades llengües, a les quals s'atorga el privilegi de ser «ponts» inqüestionables, taules de salvació sense les quals no tindrem cap més remei que resignar-nos a no sortir de l'illot (Tusón, 2004, p. 95-96).

[Per a Tusón els camins de la comprensió mútua entre parlants de llengües diferents són molts: n'hi ha que funcionen des de sempre —la traducció per torsimany o intèrpret, el bilingüisme passiu, el recurs a paraules més o menys comunes als dos parlars...— i n'hi ha d'altres de facilitats per les noves tecnologies, com ara la traducció simultània, la traducció en diferit, el doblatge, la subtitulació, la traducció automàtica —imperfecta fins ara, però que progressa ràpidament—, etc.]

3. CONCLUSIÓ

I ja acabo. Sóc conscient que només he apuntat algunes —molt poques— de les qüestions que ocupen l'escenari actual de la sociolingüística a casa nostra. Però són qüestions que massa sovint es deixen al marge, perquè semblen clares i resoltes i, de fet, convé revisar-les.

Ja em donaria per satisfet si els conceptes que he reexaminat en aquesta aproximació resultessin útils per enfocar de manera més desapassionada la complexa realitat sociolingüística en què ens movem, i així estalviar-nos els malentesos i les confusions que, malauradament, tan sovint engavanyen tantes discussions.

(30-XII-2005)

B. Les idees sociolingüístiques abans de les Normes de 1913

1. PROPÒSIT

En aquest text, em proposo d'examinar les idees sociolingüístiques i la situació de la societat catalana a la segona meitat del segle XIX, a fi d'analitzar més atentament els factors que intervingueren de manera decisiva a frenar el procés de substitució lingüística del català pel castellà, que en alguns aspectes té arrels en el segle XVI i que al capdavall s'havia accelerat a partir de 1714, amb la victòria de Felip V i la consegüent incorporació de Catalunya i els altres regnes de la Confederació catalanoaragonesa a la Corona de Castella. En definitiva, pretenc d'esbrinar quan es produeix el salt qualitatiu en el «capgirament de la substitució lingüística» (*reversing language shift*), seguint el conegut model teòric de Joshua A. Fishman (1991).

Els historiadors apunten la dècada de 1850 a 1860 com un període crucial per a la Catalunya contemporània. D'una banda, la propaganda proteccionista de la burgesia catalana desvia cap a Madrid una malfiança cada vegada més generalitzada; i, de l'altra, l'antagonisme entre les comarques marineres i les de la muntanya va palliant-se. Jaume Vicens-Vives ho explica així:

Els canvis estructurals de la societat dels nostres avis es produïren entre 1850 i 1860, d'acord amb l'onada biològica i el recobriment econòmic i amb la fusió definitiva de les dues Catalunyes —la del litoral i la de la muntanya—, de la qual es despregueren tan enlluernadores guspises (Vicens-Vives, 1958, p. 204).

Quant a l'ús del català, la situació continuava essent contradictòria. D'una banda, el català era la llengua que a nivell oral utilitzava pràcticament tota la població, llevat d'alguns funcionaris renuents i els forasters d'alt estatus. També es

feia servir parcialment a les esglésies i en nombroses representacions teatrals, especialment sainets, entremesos i quadres de costums; però els oficis religiosos importants o el teatre «de categoria» es feien en castellà. Respecte al català escrit, la seva presència només es notava en alguns llibres i en les escasses publicacions periòdiques catalanistes. L'ús públic era monopolitzat pel castellà, fos en l'Administració estatal, provincial i municipal, fos en tots els graus d'ensenyament. Per cert, la Llei Moyano de 1857, que va implantar l'ensenyament primari obligatori —una mesura al capdavant democràtica—, tingué a Catalunya unes característiques assimilistes pel fet de generalitzar l'ús exclusiu del castellà entre els escolars, la qual cosa no passava en la situació no reglada anterior (Vallverdú, 1980*b*).

Joan Fuster creu que, malgrat aquest context sociolingüístic, les reivindicacions a favor de la normalització del català ja eren prou significatives (Fuster, 1972, p. 12). De tota manera, per a mi continua essent més representativa del moment una actitud com la professada per Joan Cortada el 1859, quan demana als espanyols que «les sea perdonado [als catalans] que de vez en cuando escriban en verso y prosa en la lengua de sus padres» (Cortada, 1965, p. 83). De fet, els primers republicans (liberals, federals) tampoc no plantejaren d'entrada unes reivindicacions lingüístiques rotundes i, bé que no refusaven l'ús oral del català per connectar amb les masses, utilitzaven el castellà en els escrits i en els discursos formals. El mateix Anselm Clavé, tan decisiu en la popularització dels cants corals catalans al llarg del segle XIX, va començar utilitzant exclusivament el castellà en les seves composicions —que era, a més, allò que esperava el públic— i només a partir de 1854 alternà aquesta llengua amb el català. Comentant aquesta evolució, Domènec Guansé explica que en aquest gest

s'hi revela, sens dubte, la seva profunda catalanitat; aquesta catalanitat no és, però, per a ell, com no ho és per a la majoria de catalans de l'època, incompatible amb un fervorós patriotisme espanyol (Guansé, 1966, p. 50).

2. UN TOMB SIGNIFICATIU

En l'aspecte sociolingüístic, l'any 1859 es produeix un esdeveniment cabdal: l'anomenada restauració dels Jocs Florals a Barcelona. Recordem els fets prou coneguts: Milà i Fontanals, que fou el president del primer consistori, quedà sorprès de l'èxit de la festa (el Saló de Cent s'omplí, però molta gent es quedà al carrer i es produïren protestes) i subratllà el fet que «s'havia parlat tres hores en català i ningú no havia rigut» (Miracle, 1960, p. 259). Aquest testimoniatge ens recorda, en efecte, que el català només s'utilitzava a nivell familiar i que aleshores a nivell públic es feia servir especialment en peces humorístiques o de divertiment.

En un treball anterior, vaig intentar de descriure els factors sociolingüístics més destacables del període (Vallverdú, 1979, p. 57-61):

a) Hi ha sectors socioeconòmics tradicionals que comencen a canviar d'actitud envers la llengua. El popular *Calendari del Pagès*, editat per l'Institut Català de Sant Isidre, aparegué el 1856. Aquesta important entitat de terratinents a partir de 1861 utilitzà el català en els seus actes formals.

b) La burgesia liberal també pren cada vegada més en consideració les aspiracions catalanistes. En general, la premsa de Barcelona parlà amb simpatia dels Jocs Florals i sovint es feia ressò de la incipient renaixença literària.

c) La preocupació dels estudiosos i dels escriptors per la llengua catalana s'intensifica. Ja no es tracta d'una tasca merament historiogràfica, sinó d'un interès també pel seu present. De fet, els joves se senten més a prop dels «entusiastes» de la recuperació (Joan Cortada, Joaquim Rubió) que no pas dels «tebis» (Milà i Fontanals).

d) Però el rerefons més important era que el poble no havia deixat de parlar català i la gent més humil i marginal tenia dificultats per entendre el castellà. D'altra banda, l'analfabetisme era tan extens que no podien llegir res —ni català, ni castellà.

Aquestes circumstàncies provoquen certament un canvi important que, tanmateix, és lent. Tant els líders conservadors com els progressistes, si reivindicaven el dret a usar la llengua catalana no era pas per impulsar una normalització lingüística plena, sinó més aviat per justificar els reductes en què el català es mantenia. En realitat, tots acceptaven com a irreversible la situació de supeditació del català al castellà, i el bilingüisme diglòssic (Vallverdú, 1979, p. 60-61). Com a aval d'aquesta afirmació pot servir d'exemple que les *Bases para la Constitución federal de la Nación Española y para la del Estado de Cataluña*, elaborades pels federalistes el 1868, malgrat proposar un clar règim autònom, no fan cap referència a la qüestió lingüística. Tampoc no hi fa menció l'anomenat Pacte de Tortosa (1869), signat per republicans federals d'Aragó, Catalunya, les Illes Balears i el País Valencià.

De tota manera, l'aspecte reivindicatiu anava prenent força i fou precisament entre els federalistes on sorgirien els primers teòrics catalanistes que havien de plantejar-se una normalització lingüística rigorosa. Els noms més destacats són Josep Narcís Roca i Farreras (1830-1891) i Valentí Almirall (1841-1904). Roca i Farreras publicà l'any 1873 a la revista *La Renaixensa* una sèrie d'articles en què parlà clarament de nacionalisme —la seva proposta política per a Catalunya era que fos una república separada d'Espanya o bé confederada— i en què la reivindicació lingüística era òbvia (Cucurull, 1970, p. 89). Però qui s'ocupà més àmpliament de la qüestió lingüística va ser Almirall. D'entrada, Almirall té el mèrit d'haver entès, abans que ningú, que la premsa diària era fonamental en la recuperació pública de la llengua i, consegüentment, fundà el primer diari català de l'època, el *Diari Català*, que, si bé no va durar ni tres anys (1879-1881), té un valor

històric innegable. Almirall es mostrava partidari de l'oficialitat del català —certament cooficial amb el castellà— i era conscient que el «renaixement català» havia de comportar idees «rigoroses»:

Si escrivim i si componem en català, hem de tenir un ideal més o menys rigorós, puix que sens ell no hi hauria literatura ni arts (Almirall, 1984, p. 103).

En definitiva, l'estat d'opinió que representaven Roca i Farreras i Almirall, d'una banda, i els joves promotors de la revista *La Renaixensa* (1871), Pere Aldavert (1850-1932) i Àngel Guimerà (1845-1924), de l'altra, era clarament innovador quant a reivindicacions lingüístiques.

3. UN MOVIMENT SOCIAL QUE ES FA MÉS AMPLI

Espanya viu un període convuls: entre la Revolució de Setembre de 1868 i la Restauració monàrquica de 1874, hi ha l'intent efímer de la Primera República, en què el gran ideòleg que fou Pi i Margall es proposà d'harmonitzar el sentiment català i la consciència d'una ciutadania espanyola. Tanmateix, el federalisme pimar-gallà i la República fracassaren, d'una banda, per la feblesa de la burgesia espanyola; i de l'altra, pels tímids plantejaments en la reforma agrària. Aquest fracàs contribueix a unir esforços entre les forces catalanistes: l'any 1880 Almirall organitza el Primer Congrés Catalanista i tres anys després, el Segon, on és aprovat el trencament amb els partits dirigits des de Madrid. El 1885 s'aprova en un acte públic multitudinari la *Memoria en defensa de los intereses morales y materiales de Cataluña* —més coneguda com a *Memorial de greuges*—, redactada per Almirall i presentada al rei Alfons XII (Vallverdú, 1980b).

Des d'un punt de vista sociolingüístic, en el *Memorial de greuges* es pot llegir un paràgraf d'una gran lucidesa:

Nada importa que el catalán haya sido desterrado de las escuelas, con gran perjuicio de la instrucción popular en nuestras comarcas; nada que en las oficinas y tribunales deban usar el castellano hasta los que, por no comprenderlo perfectamente, corren el peligro de quedar perjudicados o indefensos; nada que en la contratación deba el interesado fiarse de una traducción de palabra que se presta al error y aun al engaño. No sólo seguimos hablando catalán, sino que en los últimos años se ha verificado el renacimiento literario de nuestra lengua, habiendo tomado tal vuelo, que hoy cuenta ya nuestra joven literatura obras de empeño en casi todos los ramos (*cfr.* González Casanova, 1974, p. 498).

L'oficialitat que reclamava el *Memorial* no era, però, rupturista, com es demostra en aquestes paraules que esperaven

[u]n grito atronador de ¡Viva España!, en el que se mezclarán las lenguas nacionales, oficialmente iguales en categoría y unidas en un solo sentimiento (cfr. González Casanova, 1974, p. 518).

En aquest marc, un altre pas important fou el *Missatge* a la reina regent, per cert ja redactat en català, un indici prou significatiu. Entre el ventall de reivindicacions a favor de l'autogovern («desitgem que torni a posseir la nació catalana ses Corts generals lliures e independents»; «que sia Catalunya senyora del govern interior»; «que sien catalans los Tribunals de justícia»; «que els càrrecs de la nació catalana los nombrin los catalans mateixos», etc.), hi figuren dues referències explícites a la llengua catalana: «que la llengua catalana sia la llengua oficial a Catalunya per a totes les manifestacions de la vida d'aquest poble» i «que l'ensenyança a Catalunya sigui donada en llengua catalana» (González Casanova, 1974, p. 524). Aquest missatge, signat per unes 350 persones —tots els directors de periòdics en català, sectors professionals i culturals, representants de la burgesia mitjana, propietaris rurals, activistes de totes les comarques—, fou lliurat a la reina amb motiu dels Jocs Florals de 1888 que ella presidia. La iniciativa fou promoguda per l'associació Lliga de Catalunya, formada pels joves catalanistes conservadors que s'havien escindit del Centre Català d'Almirall. De fet, el document representa un hàbil i calculat equilibri entre plantejaments nacionalistes radicals i principis polítics conservadors, que escandalitzarien tant el regionalisme espanyolista com el catalanisme d'esquerra.

Aquestes contradiccions tenen continuïtat en les *Bases per a la Constitució Regional Catalana* (1892), més conegudes per *Bases de Manresa* (González Casanova, 1974, p. 536-539). En efecte, d'una banda, les *Bases* plantegen la qüestió de la manera més radical que s'havia plantejat mai:

La llengua catalana serà l'única que, ab caràcter oficial, podrà usar-se a Catalunya i en les relacions d'aquesta regió ab lo Poder Central (base 3a).

Si bé objectivament aquesta reivindicació era factible, ja que només un reduït nombre de funcionaris forasters o de l'alta burgesia ignorava el català, no deixa de ser sorprenent en una època en què el castellà predominava a nivell formal i en l'ús escrit. Ara: al costat d'aquesta base tan innovadora, i dels plantejaments sobiranistes, que s'inspiraven en la tradició federalista, les *Bases de Manresa* denoten l'atracció pel vell règim de Catalunya, en aspectes ben reaccionaris. En efecte, resulta evident que

l'organització política d'Espanya i de Catalunya [...] no responen als criteris democràtics del democratisme federalista, sinó als d'un regionalisme tradicionalista i corporatiu (González Casanova, 1974, p. 167).

On és la clau que explica el salt endavant que comporta la base tercera? Probablement cal trobar-la en l'ample ressò popular que despertà l'Assemblea de Manresa arreu de Catalunya. De fet, al costat de les seves retrògrades utopies en l'aspecte social i polític, cal reconèixer que el món rural i comarcal tenia a favor seu un factor «normalitzador»: el castellà no havia penetrat tant en la vida quotidiana de les comarques i la plenitud d'ús del català continuava operant com a fet natural.

4. LA CONFLUÈNCIA DECISIVA

Com ja he explicat en una altra ocasió (Vallverdú, 1970, p. 67-69), les forces d'esquerra, que havien encapçalat les reivindicacions catalanistes, incloent-hi la normalització lingüística, cedeixen el protagonisme —per enlluernament o per infantilisme— al catalanisme conservador. Les *Bases de Manresa* de 1892, rebutjant el sufragi universal, defensant el corporativisme i preconitzant mesures anacròniques, neutralitzen l'opció federalista i obren el camí cap a l'hegemonia del catalanisme polític als líders de la futura Lliga Regionalista (1901). Ara: la nova hegemonia ha de recolzar en un espectre social ample, en tot un poble. No ens ha de sorprendre, doncs, que sigui en aquest moment que els sectors conservadors de la burgesia catalana —que fins aleshores solament havien mostrat un interès secundari per la llengua— tinguin com a objectiu el restabliment o la configuració d'una *llengua nacional*.

A mesura que el catalanisme polític avançava i l'ús públic de la llengua catalana s'eixamplava, es feia tanmateix més viva una polèmica que durava des de feia dècades: quin model de català calia emprar?, com havia de ser la «llengua literària»? quina ortografia s'havia de seguir? En definitiva, la qüestió de la norma lingüística. D'ençà de la restauració dels Jocs Florals la polèmica lingüística aflorava de tant en tant: els Jocs van donar peu a allò que se'n diria el «català acadèmic», allunyat de la llengua moderna. Més endavant es va veure que no hi havia un sol «català acadèmic»: d'una banda, hi havia els qui defensaven un català emmirallat en el segle xv i en els dialectes més conservadors (el *català acadèmic de tradició antiga*, en diu Mila Segarra), el principal impulsor del qual fou Marian Aguiló (1825-1897); i de l'altra, els qui preconitzaven que el català literari vàlid és el que s'havia anat elaborant al llarg dels segles xvi-xviii (el *català acadèmic de tradició moderna*, segons Segarra), el principal teòric del qual fou Antoni de Bofarull (1821-1892). Les posicions eren tan enconrades que no sorprèn

que esclatés un debat sobre el català literari de gran virulència (especialment cruent entre els anys 1862 i 1875) (Segarra, 2001, p. 105-109).

Al marge d'aquest enfrontament entre els dos academicismes, hi havia un tercer model en discòrdia: «el català que ara es parla» que defensava el popular comediògraf Frederic Soler (*Serafi Pitarra*). A diferència dels corrents acadèmics, Soler tenia en compte el destinatari del text teatral, però era conscient que no es tractava pròpiament d'un model literari, sinó d'una varietat de llengua que no perjudicava la naturalitat escènica (Segarra, 2001, p. 109-110).

Des d'un punt de vista sociolingüístic, aquestes polèmiques són simptomàtiques d'un malestar, d'un desajustament social en el qual allò que menys interessa ara és saber qui tenia la raó. El fons de la qüestió va ser apuntat ben lúcidament per l'erudit alemany Eberhard Vogel l'any 1894, com a president dels Jocs Florals de Barcelona:

Hi ha un corc que rosega la moderna literatura catalana: l'anarquia (*cfr.* Lamuela i Murgades, 1984, p. 201).

I contra aquest corc, lingüísticament, només s'hi podia lluitar en un doble front: d'una banda, amb una tasca científica rigorosa per conèixer a fons la llengua catalana i, a partir d'aquí, avançar en la seva normativització; i, de l'altra, amb la superació de la «mantinença» del català en el seu estatus de llengua d'ús privat i amb poca presència pública, amb l'objectiu d'estendre'n l'ús a tots els àmbits en què es desplega una llengua normal. En definitiva, calia fer el salt cap a una plena normalització lingüística —així en diríem en termes actuals— i aquest plantejament és el que assumiren els promotors de la revista *L'Avenç*, sobretot a la segona època (1889-1893): Jaume Massó i Torrents (1863-1943), Joaquim Casas-Carbó (1858-1943), Emili Guanyavents (1860-1945), Alexandre Cortada (1865-1935) i, particularment, el més jove de tots ells, Pompeu Fabra (1868-1948). Per explicar aquest salt qualitatiu, Mila Segarra ha escrit:

[P]els homes de la Renaixença (així com per la majoria de detractors de *L'Avenç*) el català només era la llengua en què s'expressava una cultura regional, una llengua amb un estatus inferior a la llengua nacional (el castellà). En canvi, els homes de *L'Avenç* aspiraven a fer del català la llengua nacional del que ells, seguint Casas-Carbó, anomenaven «Catalònia», territori que incloïa totes les terres on es parlava català (Segarra, 1998, p. 60).

Analitzant el procés del redreçament lingüístic que es produeix a Catalunya a partir de les acaballes del segle XIX, Xavier Lamuela i Josep Murgades opinen que

és un fet que tant se val considerar fruit d'una venturosa coincidència entre desplegament individual i desplegament col·lectiu, com resultat d'un ineluctable imperatiu històric que, amb Fabra o sense, igualment hauria desembocat

d'una o altra manera en la creació i en la implantació de la llengua referencial unitària que llavors exigia la dinàmica evolutiva de la societat catalana (Lamuela i Murgades, 1984, p. 28).

Realment, la dinàmica de la societat catalana tenia un factor important en la qüestió de la llengua. Entre 1890 i 1891 té lloc l'anomenada «campanya lingüística de *L'Avenç*», en què les propostes de Pompeu Fabra comencen a ser escoltades. L'any 1900 mossèn Antoni M. Alcover publica la seva *Lletra de convit* a favor d'un gran diccionari de la llengua catalana que de seguida desperta interès a Catalunya. El 1906 té lloc el multitudinari I Congrés Internacional de la Llengua Catalana, promogut per mossèn Alcover, en el qual Fabra es revelà com el lingüista més preparat per encapçalar un agençament lingüístic al país. L'any següent Prat de la Riba, president de la Diputació de Barcelona, funda l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), per compensar l'actitud hostil o renuent de la universitat espanyola envers la llengua i la cultura catalanes. El 1911 es crea una nova secció dins l'IEC: la Secció Filològica, que Prat de la Riba considera com l'institut o l'acadèmia de la llengua catalana. I l'any 1913 es promulguen les *Normes ortogràfiques* de l'IEC, elaborades principalment per Pompeu Fabra, que seran obligatòries per a l'Administració pública catalana i que la immensa majoria d'escriptors i quasi tota la premsa acullen disciplinadament. Amb les *Normes ortogràfiques* pren forma el procés de normativització que tindrà unes fites immediates: el *Diccionari ortogràfic* (1917), la *Gramàtica catalana* (1918) i, més tardà, pels entrebancs de la dictadura de Primo de Rivera, el *Diccionari general de la llengua catalana* (1932).

Quant a l'extensió social del català, és a dir, l'eixamplament del seu ús social i públic, un esdeveniment clau fou sens dubte la constitució de la Mancomunitat de Catalunya (1914), primera forma d'autogovern des de 1714, sota l'impuls d'Enric Prat de la Riba (1870-1917), líder de la Lliga Regionalista i un dels polítics més lúcids sorgits de la burgesia catalana. Prat de la Riba, que considerava que «la llengua és la mateixa nacionalitat» i ressaltava «la força unitiva, aglutinant, de l'idioma» (Vallverdú, 1979, p. 72), fou el primer president de la Mancomunitat. L'obra cultural de la Mancomunitat és notable: no tan sols pel fet que des d'ella el català esdevenia en la pràctica llengua oficial en amples sectors de l'Administració pública, sinó també per la seva tasca cultural: creació d'escoles tècniques, institucions culturals, foment de la recerca i la divulgació (Vallverdú, 1979, p. 77-78).

5. CONCLUSIÓ

El procés sociolingüístic que acabem de descriure ens presenta un cas *peculiar* de *reversing language shift*, de què s'ha ocupat extensament Fishman (1991). Sub-

ratllo l'adjectiu «peculiar» no tan sols pel fet que és molt difícil d'encasellar en l'esquema de Fishman, sinó també per la rapidesa extraordinària en què es configura el salt «final» (1880-1913) en el procés de normalització lingüística.

Com és sabut, Fishman, en presentar la tipologia de llengües amenaçades, proposa, per mesurar-ne la «interrupció sociolingüística», una escala de vuit estadis, una *graded intergenerational disruption scale* (GIDS), en la qual el grau més negatiu —l'estadi 8— és quan la major part d'usuaris residuals d'una llengua amenaçada són gent vella i socialment aïllada i la llengua ha de ser recollida de les seves boques i memòries i ensenyada a adults demogràficament no concentrats; i el grau més positiu —l'estadi 1— és quan la llengua amenaçada té algun ús en els nivells superiors de l'educació, de l'ocupació, del govern i dels mitjans de comunicació (però sense la seguretat addicional que implica la independència política). Podem fàcilment constatar que la llengua catalana, en temps de la Mancomunitat, havia assolit l'estadi 1 de l'escala GIDS. Però ja és més difícil d'assenyalar l'estadi en què es trobava al segle XIX. Si repassem l'escala GIDS (Fishman, 1991, p. 87-109), ens és quasi impossible situar el cas del català en els estadis intermedis més pròxims. Recordem-los:

Estadi 5: Xish [= llengua amenaçada] literacy in home, school and community, but without taking on extra-communal reinforcement of such literacy;

Estadi 4: Xish in lower education [...] that meets the requirements of compulsory education laws;

Estadi 3: Use of Xish in the lower work sphere (outside of the Xish neighborhood / community) involving interaction between Xmen [= autòctons] and Ymen [= al·lòctons];

Estadi 2: Xish in lower governmental services and mass media but not in the higher spheres of either.

No hi havia alfabetització ni a casa ni a l'escola, però a la segona meitat del segle XIX bastants escriptors i periodistes escrivien en català i tenien un públic (això és més que l'estadi 5 o menys?). No hi havia cap mena d'educació, ni elemental ni superior, en català, però el catecisme sí que s'hi ensenyava, i d'altra banda el català era l'única llengua parlada per la menestralia i les capes populars (això és més que l'estadi 4 o menys?). El català era usat en tots els àmbits laborals, dins i fora del veïnat hi havia escassa interacció amb grups castellanoparlants, perquè de fet eren pocs els immigrants no catalanoparlants (això és més que l'estadi 3 o menys?). El català oralment s'utilitzava en molts serveis administratius (no pas governamentals) però mai en l'ús escrit; a més, s'utilitzava en altres àmbits (teatre, església, premsa), no sempre en baixes esferes (això és més que l'estadi 2 o menys?).

Com es pot constatar, a l'hora d'aplicar l'esquema de Fishman, comprovem que el català com a llengua amenaçada se situava, a finals del segle XIX, entre els estadis 5 i 2 de l'escala GIDS, sense poder-lo encasellar en cap estadi concret. Si assenyalo aquesta circumstància no és pas per indicar simplement algun punt feble en el model de Fishman —sense negar que segurament pateix d'un cert esquematisme—, sinó més aviat per acceptar-ne la validesa intrínseca i confirmar l'anomalia del cas català, amb un *reversing language shift* singular que, en la segona meitat del segle XIX i en els primers quinze anys del segle XX, passa d'una situació de diglòssia clara —llengua d'ús oral supeditada en tots els nivells A al castellà— a l'estadi 1 de l'escala GIDS.

(2005)

C. Elements fonamentals per a la normalització lingüística. El cas de les llengües ameríndies

D'entrada, cal advertir que el concepte de normalització lingüística no és un concepte unànimement acceptat per la sociolingüística. De fet, llevat dels sociolingüistes de l'àrea catalana —que el van introduir a la segona meitat dels anys seixanta del segle xx— i dels qui l'han aplicat a les seves comunitats lingüístiques, com ara a Galícia, a Euskadi o a Occitània, són pocs els estudiosos que empen aquesta etiqueta.

Però sense entrar en aspectes metodològics o epistemològics, que requeririen segurament una llarga discussió, pot ser il·lustratiu de recollir la definició de «procés de normalització lingüística» tal com la vaig formular l'any 1979:

Es produeix un procés de normalització lingüística quan en una comunitat amb un conflicte lingüístic s'inicia, per causes sovint complexes, una recuperació de la llengua dominada tant en els aspectes de la normativització (ortografia, gramàtica, vocabulari) com en els de l'extensió social del seu ús (la llengua guanya nous àmbits d'ús i fins i tot nous parlants) (cit. Vallverdú, 1998, p. 12-13).

Aquesta formulació arrenca concretament d'una estimulants observació d'Uriel Weinreich, quan cercava un correlat que fos a la llengua allò que el nacionalisme és a la nacionalitat. Weinreich va trobar que aquest correlat és la lleialtat lingüística (*language loyalty*), definida així:

Un principi —de contingut específic variable segons el cas— en el nom del qual els individus s'encoratgen ells mateixos i encoratgen els companys de parla conscientment i explícitament per tal de resistir-se als canvis tant en les funcions (com a resultat d'una substitució lingüística [*language shift*]) com en l'estructura o el vocabulari de la seva llengua (com a conseqüència de la interferència) (Weinreich, 1996, p. 223).

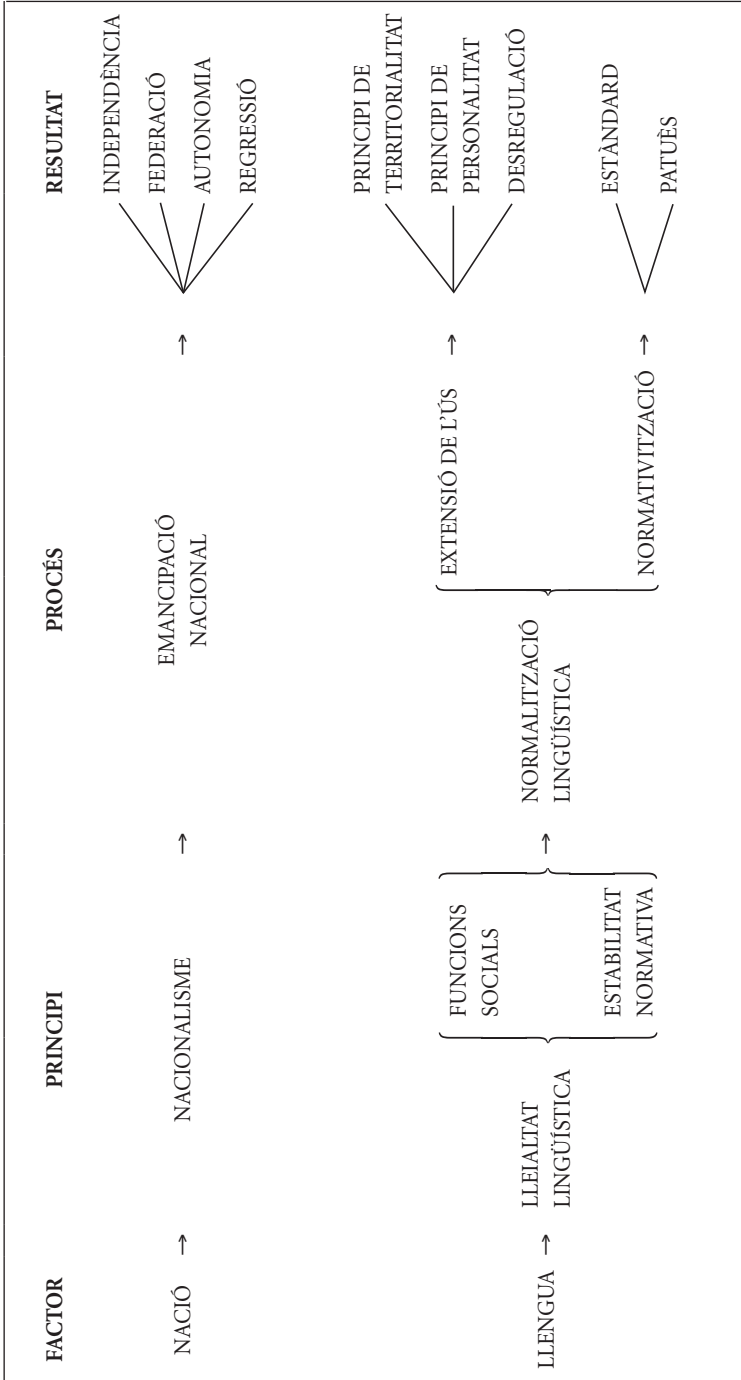


FIGURA 1. Diagrama de Vallverdú (1998, p. 12-13), a partir de l'esquema de Weinreich (1953, p. 99).

Com veiem, Weinreich distingeix clarament entre les *funcions socials* de la llengua, trasbalsades pel procés de substitució lingüística, i la seva *estabilitat normativa*, sacsejada per la interferència de la llengua dominant. Estimulat per aquesta percepció de Weinreich, em va semblar interessant d'allargar la seva equació tal com mostra el diagrama adjunt.

L'interès pràctic d'aquest diagrama és que es proposa d'englobar totes les situacions possibles i ens mostra clarament que si un procés d'emancipació nacional pot assolir diversos estadis segons les circumstàncies, també un procés de normalització lingüística pot tenir sortides diverses i de signe diferent. Es pot objectar que aquest diagrama obvia un aspecte crucial dels dos processos: el paper de la violència exercida contra una comunitat nacional o lingüística per arribar al resultat final. Certament, el fet que existeixi violència o no en un procés de normalització, n'altera òbviament la naturalesa política, però al mateix temps m'ha semblat que tenir en compte aquest factor comportaria una tal complexitat casuística que podria amagar les línies essencials de la normalització lingüística.

Fets aquests aclariments, què podem dir sobre les llengües ameríndies i la seva presència en els àmbits oficials i privats? Certament, no hi ha dues situacions lingüístiques iguals i, per això, no hi ha tampoc processos de normalització lingüística idèntics. Segons el meu parer, l'experiència de la normativització o estandarització del català no pot ser gaire útil per al procés de normalització d'aquelles llengües. Les circumstàncies que han prefigurat el català modern (una llengua neolatina, estretament relacionada amb les seves veïnes; un procés d'estandardització antic —segles XIV-XV— que ha deixat empremtes; una important producció literària des del segle XIII; una presència notable de literatura científica i tècnica) no són comparables amb les llengües americanes.

D'altra banda, si la comunitat lingüística catalana aspira a una plenitud d'ús de la seva llengua, sense la qual la normalització lingüística no es consideraria satisfactòria, aquesta aspiració pot resultar utòpica en altres situacions, en què es prefereixi l'encaix de la llengua recuperada en una situació de bilingüisme diglòssic estable.

Són moltes les circumstàncies que cal tenir en compte. Les raons demogràfiques poden ser decisives: un nombre reduït de parlants pot fer inviables moltes iniciatives. L'hàbitat també és important: un grup lingüístic molt dispers pot tenir dificultats en alguns aspectes de la normalització lingüística. Les raons històriques i culturals poden pesar molt en el manteniment d'àrees de convivència lingüística i de bilingüisme generalitzat. També les raons econòmiques poden ser decisives quan ens plantegem un procés de normalització.

En conclusió, és inútil l'extrapolació d'iniciatives i mesures de política lingüística que poden ser justificades en una comunitat i no pas en una altra, cal

evitar qualsevol tendència redemptorista i deixar que cada comunitat lingüística expressi clarament les seves necessitats. Tota comunitat té dret a la plena normalització lingüística, però no se li pot imposar cap acció política —i al capdavall un procés de normalització lingüística sempre és un acte polític— des de fora.

(2-II-2005)

D. Vitalitat de la llengua catalana

1. PROLEGÒMENS

La qüestió de la vitalitat d'una llengua és probablement una de les més esmunyedisses que es presenten en la discussió sociolingüística. Certament, hi hagué un gran avenç en la clarificació del tema quan es féu la distinció entre *vitalitat etnolingüística objectiva* i *vitalitat etnolingüística subjectiva*, com ens ha explicat M. Àngels Viladot, primera entre nosaltres en aquest tipus d'estudi (Viladot, 1993, p. 17-26). Baldament sigui de passada, recordem els tres eixos en què es fonamenta l'anàlisi de la vitalitat etnolingüística: la demografia, i els seus factors relacionats amb la distribució territorial i el nombre de parlants; el poder o suport institucional, amb els factors de control social; i el prestigi del grup etnolingüístic, amb els factors d'estatus (Viladot, 1993, p. 29). Quant a la vitalitat etnolingüística subjectiva, llegim el següent.

Arribar a saber com els grups etnolingüístics avaluen «subjectivament» el nivell de la vitalitat del seu grup, és a dir com integren mentalment la informació de la vitalitat «objectiva» del propi grup i dels grups de fora més rellevants és necessàriament un procés complex [...]. En aquesta línia de pensament el concepte de vitalitat subjectiva es considera com una representació mental que les persones elaboren després de sotmetre-la a una sèrie de *filtres afectius i emocionals* (Viladot, 1993, p. 43; la cursiva és meva, F. V.).

En aquest sentit, tinc alguns dubtes sobre si el document titulat *L'ús social de la llengua*, aprovat per l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) el 2004 —en la redacció del qual, per cert, vaig participar com a membre de la seva comissió elaboradora—, va passar de manera plenament satisfactòria aquests filtres afectius i emo-

cionals. En efecte, a parer meu, en aquella declaració partiem d'una situació parcialment idealitzada, que dificultava una anàlisi més *objectiva*, més precisa de la realitat. No és certa, tanmateix, la presumpció d'Albert Branchadell, segons el qual els membres de l'IEC «no es creuen gens la UNESCO», organisme que en el seu *Atlas of the World's Languages in Danger of Disappearing* afirma que la llengua catalana, considerada per alguns «potentially endangered, is now increasingly reinvigorated» (Branchadell, 2006, p. 166).

I no és certa perquè en la mateixa declaració hi ha referències al redreçament de l'ús públic del català. Ara: cal admetre que el document de l'IEC dóna ales a una visió derrotista a propòsit de la situació del català, que tan frívolament s'ha propagat des d'alguns ambients intel·lectuals i periodístics. El meu article es proposa, entre altres coses, d'intentar aclarir aquest envitricoll.

Val a dir que l'IEC té, en aquest zel, una justificació. Com a institució amb plenes competències sobre una llengua, que es distribueix territorialment entre un petit Estat (Andorra), tres comunitats autònomes de l'Estat espanyol (Catalunya, el País Valencià, les Illes Balears) i tres altres territoris (la Catalunya del Nord, la Franja aragonesa, l'Alguer), l'IEC ha d'assumir, més que cap altra entitat, una visió de conjunt, completa, del domini lingüístic i ha de vetllar, ni que sigui per allò del greuge comparatiu, que no resultin «maximitzats» els aspectes positius en l'àmbit públic que es perceben a Andorra o a Catalunya. Però al mateix temps cal admetre que una visió tan de conjunt, en què els casos de substitució lingüística potser irreversible (Catalunya del Nord, l'Alguer, zones meridionals del País Valencià) siguin mesurats amb els mateixos rasers que els casos més favorables, pot distorsionar la mateixa anàlisi i les seves conclusions. I aquest risc, perceptible en la declaració esmentada, no sol ser evitat en certs estudis sociolingüístics sobre els Països Catalans.

2. LES ENQUESTES SOBRE ÚS LINGÜÍSTIC

Per tractar d'aclarir algunes de les qüestions que acabem de plantejar, i que tan sovint són mal interpretades, ara tenim una ocasió excepcional, amb la recent publicació (octubre de 2007) de l'ambiciós estudi *Llengua i societat als territoris de parla catalana a l'inici del segle XXI*, impulsat per la Secretaria de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya i coordinat per Ernest Querol, al capdavant d'un equip d'experts: Enrico Chessa, Natxo Sorolla, Joaquim Torres i Joan-Albert Villaverde. Vull subratllar, d'entrada, el caràcter pioner d'aquest estudi, pel fet d'analitzar totes les dades de diferents enquestes d'usos lingüístics (EUL) en els set territoris en què es parla català —aclarint, però, que de l'enquesta sobre el País Valencià se n'ha ocupat l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, la qual no segueix sempre les mateixes pautes que la resta de les EUL. No cal dir que pel que fa a una

institució com l'IEC, que per mandat legal s'ocupa de la llengua catalana en tot el domini lingüístic, com hem dit, l'estudi a què ens referim és cabdal. Però també pel cantó teòric és important un estudi d'aquestes característiques, ja que permet d'afinar més, tant en l'anàlisi global com en les particulars, per a valoracions i conclusions més contrastades.

D'antuvi, considero imprescindible d'aclarir el meu parer sobre la presentació d'algunes dades que poden suggerir una visió idealitzada de la situació, la qual cosa, sens dubte, no pretenen pas els autors de les EUL ni els mateixos analistes. De fet, no es tractaria d'una crítica de fons a l'estudi, en general impecable, sinó d'una reserva més aviat formal. Per començar, fixem-nos en aquesta constatació de la presentació:

[E]ns sembla important destacar especialment que [aquest estudi] ens permet de fer pública la primera estimació objectiva que s'ha fet mai del nombre de persones que entenen i saben parlar la nostra llengua: 9.118.882 persones la saben parlar i 11.011.168 l'entenen (Querol, 2007, p. 5).

Voldria advertir que no tinc cap objecció que s'ofereixin aquestes xifres, sempre que es donin al mateix temps els totals de població. En efecte, el conjunt d'habitants dels Països Catalans podia ser de dotze milions, quan es devien fer les EUL, fa vuit o deu anys, o bé tretze milions, segons les dades més recents. En qualsevol cas, la proporció de «catalanoparlants» és massa alta (particularment en el primer supòsit, un 76 % dels habitants, i més ajustada en el segon, un 70 %), sobretot si no oblidem que són dades que es refereixen a tot el conjunt del domini lingüístic. La segona ensopegada es troba en la mateixa presentació: he posat entre cometes el terme *catalanoparlants* conscient que feia trampa, ja que els autors de l'estudi només es refereixen a gent que «sap parlar català», cosa ben diferent. Ara: ¿no és cert que, tal com es presenta a l'estudi, sense els aclariments necessaris, la xifra de persones que «saben parlar català» es pot confondre amb la de catalanoparlants?

Admeto que en una discussió estrictament nominalista dir «catalanoparlant» o «persona que sap parlar català» no és rellevant, cosa que faria perdre transcendència a les meves objeccions. Si no fos que quan l'estudi *Llengua i societat als territoris de parla catalana a l'inici del segle XXI* examina les habilitats lingüístiques en català mesurades amb una gradació, en el gràfic 1 (vegeu l'apèndix estadístic, p. 53), els resultats indiquen una altra cosa (Querol, 2007, p. 30). Certament, si als quatre territoris més favorables al català els percentatges de les persones que el saben parlar superen el 80 % o s'hi acosten (la Franja, 89 %; Catalunya, 85 %; Andorra, 79 %; les Illes, 75 %), en ponderar el grau de coneixement s'hi introdueix una correcció important: així, ens adonem que no pas totes les persones que declaren «saber parlar el català» en tenen prou domini. Efectivament, si tan sols

prenguéssim en consideració els qui en tenen un coneixement alt i reduíssim els percentatges anteriors segons aquesta ponderació, la proporció de catalanoparlants seria tota una altra: la Franja, 74%; Catalunya, 63%; Andorra, 53%; les Illes, 53%... Aquests percentatges indicarien de manera més ajustada la gent que declara parlar en català amb prou desimboltura per trobar-s'hi còmoda, en qualsevol àmbit d'ús, sense haver de canviar de llengua: aquests catalanoparlants actius, per entendre'ns, aquí els anomenarem *catalanolingües*.

Com es podia esperar, les xifres de catalanolingües s'aproximen als percentatges dels qui manifesten que el català és llur *llengua d'identificació*, com ens indica J. A. Villaverde en el gràfic 2 de les EUL (Querol, 2007, p. 145). En efecte, aquesta categoria de catalanoparlants són a la Franja, 66,6%, a Catalunya, 48,8%, a Andorra, 42,2% i a les Illes, 45,6%. [Per cert, en el cas de Catalunya la diferència de catorze punts entre els catalanolingües del meu càlcul i els catalanoparlants d'identificació es reduiria si suméssim al bloc dels qui declaren identificar-se només amb el català les persones que declaren identificar-se simultàniament amb el català i el castellà —un 5,2% dels consultats—, cosa que donaria un percentatge del 54%, ja no tan allunyat del que havíem donat de catalanolingües.]

En definitiva, aquests *excursus* eren destinats a demostrar les confusions en què es pot incórrer en la utilització de les xifres dels qui saben parlar català fora de llur context estadístic més estricte. Albert Branchadell, que també parteix de les dades censals sobre els qui saben parlar català, fa una reducció similar per establir el percentatge de catalanoparlants habituals: d'una població global de 13,2 milions d'habitants, amb 8,4 milions de catalanoparlants potencials, només n'hi ha 5,6 milions que parlen habitualment en català (Branchadell, 2006, p. 162-163). Siguin els 5,6 milions que indica Branchadell o els més de 7 milions que resulten dels meus càlculs sobre catalanolingües, considero que són aquestes magnituds les que cal tenir presents i no pas les xifres dels qui «saben parlar català», si volem afinar la nostra anàlisi sobre la realitat sociolingüística actual de la nostra comunitat. I per això coincideixo amb aquest autor quan fa el següent raonament:

[M]ai fins ara no hi havia hagut tanta gent (en nombres absoluts) que sabés parlar català i que parlés habitualment català. I mai fins ara la *proporció* de gent que sap parlar català i que parla habitualment català no havia estat tan baixa. [...] Això és bo o dolent? Més que bo o dolent, això és *així*. Dificilment podria ser d'una altra manera després de l'arribada, en molt pocs anys, de tantes i tantes persones d'altres racons d'Espanya que parlaven (i parlen) habitualment en castellà (Branchadell, 2006, p. 63).

Per compartir del tot aquest raonament, jo hi afegiria una referència al truncament brutal que representà per a l'evolució sociolingüística del país el règim

franquista, amb el seu propòsit explícit de lingüicidi, particularment agut en la postguerra immediata. Aquells quaranta anys de dictadura foren d'efectes tan perversos per a la llengua i la cultura catalanes que, en certa manera, alguns aspectes positius de l'actual procés de normalització haurien hagut d'haver-se considerat, temps enrere, «impredictibles» i desbordarien les expectatives «de manual».

3. LA PÈRDUA D'HEGEMONIA LINGÜÍSTICA

En un context com el que hem descrit, la qüestió cabdal que es pot plantejar —deixant ara de banda el cas singular de la Franja d'Aragó, per cert amb un nombre ben escàs d'habitants (45.000)— és aquesta: ¿si el nombre de catalanolingües és tan reduït que resulta inferior al 50 % de la població, la vitalitat no està seriosament amenaçada? Per contestar aquesta pregunta cal fer abans unes altres consideracions.

En primer lloc, hi ha una constatació clara: segons les EUL el català ha perdut arreu del domini lingüístic el caràcter de llengua hegemònica —com correspondria històricament a un territori amb idioma propi—, i la posició dominant l'ocupen el castellà i/o altres llengües. Els casos més traumàtics, amb un procés de substitució lingüística molt accentuat, són la Catalunya del Nord i l'Alguer, i hi podríem afegir alguns municipis meridionals del País Valencià. Precisament, el conjunt de la comunitat valenciana, amb les Illes i la Franja, es troben en una situació sovint difícil de definir, en la qual el castellà és plenament hegemònic. Finalment, queden els dos territoris que, atenent a les habilitats lingüístiques, als usos i a les representacions, ocupen els primers llocs, amb les puntuacions més altes: Catalunya i Andorra.

Si examinem quina és la llengua utilitzada a la llar, es confirma que tant a Catalunya com a Andorra el català ha deixat de ser la llengua hegemònica: només el 45 % dels enquestats a Catalunya i el 38 % a Andorra declaren que el català és la llengua de la llar, segons indica Joaquim Torres en el gràfic 3 de les EUL (Querol, 2007, p. 42). En contrast, el castellà tot sol no supera el català en cap dels dos territoris: un 43 % a Catalunya i només un 33 % a Andorra declaren que la llengua de la llar és el castellà. És a dir, tot i que el català ha deixat de ser hegemònic a les llars, el castellà no sols no ha passat a ocupar el seu lloc, sinó que està a 2 o 3 punts per sota del català. Com s'explica aquesta diferència? La clau és que un cert nombre d'enquestats declara parlar les dues llengües a la llar: aquests «bilingües naturals» són el 9 % a Catalunya i el 6 % a Andorra. [No cal dir que la situació sociolingüística al Principat pirinenc és més complexa, perquè hi ha un 23 % d'enquestats que declara que la seva llengua familiar no és ni el català ni el castellà, mentre que a Catalunya aquest percentatge ateny poc més del 2 %.]

Si atenem als índexs de la llengua identitària i habitual, la posició del català esdevé encara més favorable. Segons les dades de Marina Solís, a Catalunya (taula 1) la llengua d'identificació és el català per al 49 % dels enquestats i el castellà per al 44 %; i a Andorra (taula 2) aquests percentatges són, respectivament, del 42 % i el 31 %. I quant a la llengua habitual, a Catalunya tenim un 50 % per al català enfront d'un 44 % per al castellà; i a Andorra, un 44 % enfront d'un 33 % (Querol, 2007, p. 191 i 194). Aquí ens trobem de nou que els percentatges no sumen cent, i l'explicació és la mateixa de més amunt: a Catalunya hi ha un nombre significatiu d'enquestats que declaren tenir ambdós idiomes com a llengua d'identificació (un 5 %) i com a llengua habitual (un altre 5 %); i a Andorra aquests percentatges són, respectivament, d'un 1 % i un 3 % (sense comptar els qui declaren no tenir el català ni el castellà com a llengua d'identificació, un 26 %, o com a llengua habitual, un 21 %).

Encara és possible una altra valoració. Si atenem a l'ús oral de les dues llengües en contacte, Chessa en el gràfic 4 de les EUL aporta unes dades una mica més favorables al català: en preguntar als enquestats quina llengua utilitzen més en les seves interaccions (orals) fora de la llar, a Catalunya un 52 % declara fer servir el català enfront d'un 46 % el castellà; i a Andorra un 48 % el català enfront d'un 37 % el castellà (Querol, 2007, p. 70).

Aquest petit però significatiu *crescendo* favorable al català que observem en les diverses categories analitzades, tant a Catalunya (primera llengua, 40 %; llengua d'identificació, 49 %; llengua habitual, 50 %; llengua d'ús oral més freqüent, 52 %), com a Andorra (primera llengua, 31 %; llengua d'identificació, 42 %; llengua habitual, 44 %; llengua d'ús oral més freqüent, 48 %), demostra, al capdavant, que malgrat haver perdut la condició de llengua hegemònica, el català compta amb factors que no sols en mantenen l'ús, sinó que l'incrementen, perquè en cada categoria la distància respecte al castellà es fa més gran. Vegem-ho d'una altra manera: en el cas de Catalunya, si en la categoria de primera llengua el castellà obté un percentatge del 53 %, molt per damunt del català (40 %), en la de llengua d'identificació el percentatge ja s'inverteix (44 % per al castellà, 49 % per al català) i en la de llengua oral més freqüent la distància continua eixamplant-se (46 % per al castellà, 52 % per al català); i en el cas d'Andorra, si en la categoria de primera llengua el castellà també hi té més presència que el català (36 % enfront de 31 %), la situació s'inverteix igualment en la categoria de llengua d'identificació (31 % enfront de 42 %) i en la de llengua oral més freqüent (37 % enfront de 48 %), on el català supera en onze punts el castellà. En conclusió, bé que el català parteix d'una situació negativa com a primera llengua, on el castellà té una major implantació (tretze punts més a Catalunya, cinc punts més a Andorra), la situació es capgira en les altres categories fins a arribar a la màxima distància com a llengua oral més freqüent fora de la llar (el català supera el castellà en sis punts a Catalunya i en onze a Andorra).

El caràcter singular que ocupen Andorra i Catalunya en l'estudi que comentem queda corroborat si observem què passa amb aquestes quatre categories a les Illes Balears, el territori amb un ús més favorable del català després dels dos capdavanters. En aquest cas, tot i que en la categoria de la primera llengua les Illes parteixen d'una situació una mica més favorable al català que no pas Catalunya o Andorra (el 43 % declara tenir el català com a primera llengua enfront d'un 48 % el castellà, una diferència menor que la de Catalunya), quan arribem a la quarta categoria, la distància amb el castellà s'agreuja: els qui declaren fer servir el català com a llengua oral fora de la llar són només un 44 % enfront del 51 % el castellà (Querol, 2007, p. 70 i 197). En altres termes, aquí no es produeix pas el capgirament favorable al català que hem constatat als dos principats.

En resum, malgrat la pèrdua d'hegemonia de la llengua pròpia als dos principats, crec que l'anàlisi d'aquestes dades referma la percepció d'un grau alt o moderat de vitalitat etnolingüística. Ara: ¿es pot parlar de vitalitat del català sense preveure, al mateix temps, una recuperació de la seva hegemonia lingüística? Vet aquí una qüestió que sol obviar-se en els debats sobre la salut del català.

4. LA NORMALITZACIÓ LINGÜÍSTICA I ELS SEUS OBJECTIUS

He dit i repetit, al llarg d'aquests anys, que la plena normalització lingüística no es pot confondre amb l'establiment d'una situació d'unilingüisme. Al segle XXI és inconcebible d'imaginar una situació com la que teníem, per exemple, a Catalunya abans de les grans onades immigratòries de finals del XIX o del primer terç del XX (Vallverdú, 1990, p. 53-55 i 61-62). De tota manera, per no repetir els meus arguments, em valdré de les contribucions potser més didàctiques que han fet darrerament alguns sociolingüistes catalans.

Albert Branchadell —a partir d'unes consideracions de Miquel Siguan (1992), sobre els tres possibles objectius de política lingüística en una societat amb dues llengües en contacte— ha establert una tríada de «normalitats lingüístiques» o d'objectius de política lingüística:

1. La «normalitat mínima» (amb un objectiu mínim)

La normalització lingüística és el procés que ha de conduir d'una situació de doble oficialitat formal a una situació de doble oficialitat real, *en la qual els ciutadans estiguin en condicions d'exercitar tots els seus drets i de complir totes les seves obligacions, a tot arreu i sense cap inconvenient, en català* (Branchadell, 1996, p. 17).

2. La «normalitat feble» (amb un objectiu feble)

La normalització lingüística és el procés que ha de conduir d'una situació de doble oficialitat formal a una situació de doble oficialitat real, en la qual els ciutadans estiguin en condicions d'exercitar tots els seus drets i de complir totes les seves obligacions, a tot arreu i sense cap inconvenient, en català, *i a més el català sigui la llengua pròpia de totes les institucions* (Branchadell, 1996, p. 18).

3. La «normalitat forta» (amb un objectiu fort)

La normalització lingüística és el procés que ha de conduir a una situació *en la qual el català sigui la primera llengua de la majoria de la població i per tant la llengua espontàniament preferida en qualsevol activitat social* (Branchadell, 1996, p. 19).

[Un altre *excursus*. Segons Branchadell, la majoria d'autors catalans defensen la tercera opció, «l'objectiu fort», enfront de la «posició minoritària, encapçalada per Vallverdú». Val a dir que —sense entrar a discutir ara certes imprecisions i distorsions de la seva anàlisi— Branchadell posava el dit a la plaga en una qüestió que jo no tenia ben definida. En efecte, en aquell moment jo havia formulat dos models de normalització lingüística per als Països Catalans, descrits com a esquema A i esquema B (Vallverdú, 1990, p. 53-62). Si bé és cert que els meus esquemes inclouen alguns elements no considerats en la tríada branchadelliana, no és difícil concloure que l'esquema A correspon al supòsit de la «normalitat feble» (jo en diria «normalitat mitjana») i que l'esquema B s'adiu sobretot al de la «normalitat forta» (o «normalitat màxima»). La qüestió és aquesta: si Branchadell l'encerta en el fet d'atribuir-me la defensa de la «normalitat feble» —i ara admito que ell tenia raó—, com és que passava per alt la meua extrapolació (Vallverdú, 1990, p. 62), en què jo inclouia tota la nòmina de sociolingüistes entre els defensors de l'esquema A? De fet, si filem prim, el cert és que la majoria de veus públiques de la política catalanista encara preconitza amb més o menys de coherència la «normalitat forta (o màxima)» (Branchadell, 1996, p. 22-25), per la qual cosa, doncs, jo em trobaria en una «posició minoritària», com ja m'hi trobava aleshores, sense haver-ho percebut.]

La tríada de Branchadell ha suggerit a Emili Boix i F. Xavier Vila un plantejament més elaborat en què es parteix de la distinció entre els «objectius polítics i jurídics» i els «objectius sociolingüístics de la normalització lingüística» (Boix i Vila, 1998, p. 319-320). Malgrat l'interessant replantejament que aquests autors fan dels models de política lingüística, considero que per als objectius de la present argumentació la proposta de Branchadell és suficient.

Poc temps després, Brauli Montoya, seguint precisament la proposta de Branchedell, ha analitzat els diversos processos de normalització lingüística que funcionen als set territoris catalanoparlants i ha arribat a les següents conclusions, que resumeixo:

A Catalunya s'ha passat de defensar l'objectiu mínim (1) «a plantejar-se l'assoliment de l'objectiu feble (2)»; en canvi, «és fàcil de deduir que a les Illes Balears i al País Valencià [...] no es plantegen ni l'objectiu mínim (1)»; mentre que «a Andorra, a partir del text de la nova llei lingüística, gosariem afirmar que l'objectiu perseguit és el fort (3)», però de moment per raons demogràfiques estan obligats «a acceptar l'objectiu feble (2)»; i la resta de comunitats catalanoparlants queda exclosa d'aquesta classificació, perquè «no gaudixen ni de declaració d'oficialitat del català» (Montoya, 2006, p. 122-124).

Constatem, doncs —i no podia ser altrament—, que en avaluar cadascuna de les polítiques lingüístiques que s'apliquen als diversos territoris catalanoparlants, Montoya i altres autors coincideixen a situar Andorra i Catalunya en una primera posició, en aquest cas per plantejar-se «l'objectiu feble (o mitjà)» (2). La resta de territoris quedarien així: les Illes Balears —i aquí esmento l'opinió massa derrotista de Montoya— ara potser es proposen un «objectiu mínim» (1); el País Valencià no es planteja ni tan sols aquest objectiu de normalització; i la resta de territoris (Catalunya del Nord, la Franja, l'Alguer) no es poden plantejar, naturalment, ni «l'objectiu mínim». Aquesta coincidència de l'avaluació de les polítiques lingüístiques, aplicades en els diferents territoris, amb els resultats de les EUL, que hem analitzat en els apartats anteriors, ens dona peu per formular algunes conclusions.

5. CONCLUSIONS

En congruència amb l'anàlisi desplegada en el present estudi, formularé dos grups de conclusions. En el primer grup, tractaré exclusivament la situació de la llengua catalana a Catalunya i a Andorra, els dos territoris en posicions més altes quant a vitalitat etnolingüística. I en el segon, prendré en consideració el conjunt del domini lingüístic.

5.1. *Per esguard de Catalunya i Andorra*

Primera. Segons Maria Àngels Viladot, entre tots els territoris de parla catalana, Catalunya és «on la llengua gaudeix d'un prestigi més alt i l'ús social és més estès» (Viladot, 1993, p. 55). Pocs anys abans, l'antropòloga nord-americana Kathryn Woolard, en els seus treballs de camp sobre els usos lingüístics dels joves

barcelonins fets el 1980 i el 1987-1988, ja constata l'alt estatus que hi tenia el català (Woolard, 1992, p. 229-232 i 239). Aquesta qualificació és deguda no tan sols a l'estatus econòmic, social i sociohistòric del grup catalanoparlant, sinó també al prestigi de la llengua en els àmbits exterior i interior. La ponderació *alta* que rep l'estatus de la llengua i del grup en l'anàlisi de la vitalitat etnolingüística *objectiva* de Viladot és confirmada, segons la mateixa autora, en termes de vitalitat etnolingüística *subjectiva* (Viladot, 1993, p. 44). [Per cert, aquí no es refereix explícitament a Andorra, però per les referències que hem recollit en el present treball no sembla pas arriscat dir que les mateixes consideracions són aplicables al Principat pirinenc.] Si volem comparar aquesta ponderació amb els resultats de les EUL, ens trobem que la informació que aquestes aporten a propòsit de l'estatus és poc definida per les mateixes característiques de les enquestes. De tota manera, hi detectem alguns indicis prou clars: la diferència entre la llengua inicial i la d'identificació del gràfic 2 (vegeu l'apèndix estadístic, p. 54) és tan favorable al català en ambdós territoris (a Andorra, onze punts; a Catalunya, vuit punts) que sens dubte hi traspuja el factor prestigi. I, en qualsevol cas, sempre caldria tenir en compte, ni que fos incidentalment, aquesta valoració d'Enrico Chessa:

[L']ús del català és directament proporcional al grau d'instrucció dels enquestats: com més alt és el nivell d'estudis, més elevat és el percentatge d'usuaris de català. Aquí hi colloquem clarament els parlants del Principat de Catalunya i d'Andorra, on el sistema educatiu té un paper fonamental en el procés de normalització lingüística (Querol, 2007, p. 102-103).

Segona. En termes de vitalitat etnolingüística, tant objectiva com subjectiva, el factor demogràfic té una ponderació *mitjana-alta* (Viladot, 1993, p. 44). Tot i que els etnolingüistes tracten els tres eixos de la vitalitat a un mateix nivell, a parer meu la demografia hi té un paper *fonamental*, en el sentit primari del terme, com ho confirma la situació del català. Si, de moment, la pèrdua d'hegemonia de la llengua pròpia als principats de Catalunya i d'Andorra no n'ha posat en qüestió la vitalitat —malgrat que les respectives polítiques lingüístiques s'hagin hagut d'acomodar a un «objectiu feble», tal com hem vist més amunt, i no pas a un «objectiu fort», com sens dubte hauria passat en països demogràficament més homogenis—, també és veritat que no hi ha cap vareta màgica per garantir que l'actual situació s'estabilitzi o millori. Certament, les dades de les EUL ens mostren tendències prou favorables al català en ambdós territoris, però cal no oblidar que, atesa la baixa taxa de natalitat de la població, el marc en què es mouen fins ara les enquestes pot desbordar-se i posar en risc la cohesió social, si no s'estableix una ponderada política d'immigració, amb un estricte seguiment dels fluxos migratoris i prioritant la plena inclusió social dels nousvinguts.

Tercera. En termes de vitalitat etnolingüística el tercer eix a tenir en compte és el grau de poder i el suport institucional, que en el cas de Catalunya ateny una ponderació *mitjana-alta* (Viladot, 1993, p. 44). Malgrat que tampoc no tenim referències explícites d'Andorra en aquest camp, el fet de ser un Estat independent, amb un poder polític sobirà, podem suposar que aquí la ponderació deu ser *alta*. De tota manera, si parlem en termes de normalització lingüística cal deixar de banda la «sobirania», o l'hem de considerar en un pla més relativista: de fet, com hem vist més amunt, els dos principats tornen a coincidir, a causa d'unes circumstàncies socials i demolingüístiques semblants, en el mateix model de «normalitat feble (o mitjana)» en política lingüística. Val a dir que la presència pública del català als dos territoris, tot i les insuficiències, és indicatiu d'un procés actiu. Com diu Ernest Querol, que ha dirigit l'estudi de les EUL:

En aquest sentit, hem pogut comprovar que quan l'oferta de català en un àmbit és elevada, també s'hi incrementa l'ús de la llengua, com per exemple en les caixes i en el metge de capçalera a Catalunya i a Andorra. Per tant, l'augment de l'oferta en els diferents àmbits i en les converses serà fonamental per a l'evolució de tots els aspectes sociolingüístics que hem tractat. No cal dir que les polítiques lingüístiques podrien tenir un paper decisiu en aquests canvis; com tampoc no cal insistir en el fet que, justament, els dos territoris capdavanters en la classificació són els que tenen unes quotes més altes d'autogovern i una política més decidida en favor del català que la resta de demarcacions. Aquests dos territoris tenen unes perspectives de futur ben distintes, atès que, com hem vist, els diferents factors que hem analitzat afavoreixen l'ús del català (Querol, 2007, p. 189-190).

5.2. Per esguard del domini lingüístic en conjunt

Quarta. Hi ha un altre factor que, *stricto sensu*, no està vinculat a la vitalitat etnolingüística, però s'hi relaciona d'alguna manera. Em refereixo a les conseqüències polítiques que cal treure de les diferències entre els set territoris i que sovint generen una certa confusió. En efecte, aquestes diferències, tan poc significatives en l'àmbit lingüístic i en algun aspecte sociolingüístic, són en canvi ben fortes en els àmbits social i polític i en força aspectes sociolingüístics, i resulta conceptualment arriscat qualsevol plantejament de conjunt que ultrapassi el marc lingüístic. En altres paraules, l'intent de concebre la *comunitat lingüística* catalana com una *comunitat nacional* i no pas com una simple *àrea nacionalitària* (és a dir, un conjunt de territoris amb diferents formes i graus de desenvolupament nacional) té conseqüències nefastes per a la normalització lingüística, ja que en lloc de facilitar l'assoliment dels seus objectius prioritaris (com ara la coordinació entre els diversos territoris), hi posa entrebancs polítics i/o ideològics. És més: deixant

de banda el problema cabdal del País Valencià (on pledejant entre la *nació catalana* i la *nació valenciana* s'ha consolidat la *nació espanyola*), també als altres territoris les qüestions bizantines es multipliquen: Andorra, com a única nació consolidada, n'ha de quedar al marge? Què passa amb la Catalunya del Nord tan *fière* de la seva singularitat històrica? I com es poden tractar la Franja o l'Alguer, en el pla polític (*nacional* doncs) tan integrades, respectivament, a l'Aragó i a Sardenya? En definitiva, si no ens prenem seriosament l'existència d'una *comunitat lingüística*, amb uns problemes específics, que mereixen ser tractats amb cura, tant en les anàlisis com en les mesures proposades, donarem peu a plantejaments confusio-naris que ens entrebancaran a nivell teòric i pràctic.

Cinquena. En estreta relació amb la doctrina que acabem d'examinar, hi ha la qüestió del que podríem anomenar «principi de la solidaritat ètnica». En efecte, molt sovint la normalització lingüística es planteja com un dilema en el sentit que no es pot fragmentar: en la seva formulació més simple preconitzaria que o bé se salva tota la «comunitat etnolingüística» o bé naufraga tota ella. A parer meu, un tal plantejament respon a una concepció organicista dels grups socials, els quals mai no poden ser considerats organismes vivents. De tota manera, com que es tracta d'una qüestió merament elucubrativa, que no afecta en absolut les consideracions sociolingüístiques reals, com ja vaig deixar ben clar en un altre lloc (Vallverdú, 1990, p. 57), no entraré en la seva discussió. Ara: el lector convindrà amb mi que, independentment de quin pugui ser el resultat d'aquesta discussió, això no impedeix dedicar la nostra atenció a la situació real de les parts del domini lingüístic no concernides per les tres primeres conclusions. I per cobrir aquesta mancança em sembla oportú, també aquí, de recollir els arguments conclusius d'Ernest Querol:

[L]a interposició de les llengües altres que el català dels diferents territoris ha pres valors importants a causa de les evolucions dels contextos socials, polítics i econòmics i dels factors sociodemogràfics, sociolingüístics i de les normes d'ús que hi han influït al llarg del temps. Així, en l'actualitat hi ha dos processos de substitució lingüística avançats: la Catalunya [del] Nord i l'Alguer, on podem dir que s'ha arribat a l'estadi anomenat *intrusió*, en el qual la llengua majoritària penetra a l'interior dels usos més pròxims, com ara la transmissió entre generacions i en les comunicacions entre les persones que consideren que la seva llengua és el català [...] A més, en els dos territoris l'edat és un factor negatiu per a l'ús del català [...] // En altres territoris el procés no està tan avançat, perquè no s'hi dona la *intrusió*. Pel que a la influència de l'edat, la Comunitat Valenciana i les Illes Balears tenen les mateixes variacions i difereixen del darrer bloc [Catalunya del Nord i l'Alguer], perquè l'habilitat de parlar en català augmenta en els més joves. Per altra banda, a la Franja [...] no s'hi produeix aquest increment (Querol, 2007, p. 188).

Sisena. Quines són les perspectives d'evolució de la llengua catalana? Aquesta pregunta no té mai una resposta fàcil, ja que se sol partir d'una «foto fixa», per exemple comptant amb «la hipòtesi que no hi haurà canvis substancials en la configuració sociodemogràfica» (Querol, 2007, p. 188). De tota manera, també aquí hi ha una *prospectiva* que cal dissenyar. Formulant-la de manera minimalista, podríem dir que als territoris on no s'ha produït la *intrusió*, a què fa referència Querol, hi ha encara vies obertes per a la normalització lingüística i que, si Catalunya i Andorra poden superar els reptes actuals, la influència d'aquests avenços serà sens dubte un incentiu per a la resta dels territoris de parla catalana. Per donar un suport estadístic a aquesta afirmació, recorreré una vegada més a l'estudi de les EUL:

Les dades més útils per poder apuntar l'evolució futura del català seran justament les que ja ens mostren quin camí han pres des d'un passat recent fins a l'actualitat. Així, en primer lloc, l'Índex de Transmissió Intergeneracional del Català (ITIC) indica les diferències d'intensitat en l'avenç o en el retrocés del pas del català de pares a fills. En segon lloc, la variació entre la llengua inicial parlada per l'enquestat i la que respon que és la seva llengua és un altre indicador de la capacitat d'atracció de les llengües. // L'ITIC ens mostra que, en la darrera generació, on més ha augmentat la transmissió del català ha estat, en ordre descendent, a Andorra, a Catalunya, a les Illes Balears, amb una lleu pujada a la Comunitat Valenciana, i, sense avenç significatiu, a la Franja; mentre que a l'Alguer i a la Catalunya [del] Nord hi ha disminuït. Per la seva banda, la variació cap a considerar com la seva llengua una llengua diferent de l'inicial, és favorable al català a Andorra, a Catalunya i a les Illes Balears, mentre que a la Franja, a la Catalunya [del] Nord i a l'Alguer és desfavorable per a la llengua tradicional d'aquests territoris [El qüestionari de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua no permet obtenir aquestes dades per al País Valencià.] (Querol, 2007, p. 189).

En definitiva, pel que fa a la seva vitalitat lingüística, el català presenta una situació prou complexa als inicis del segle XXI. En qualsevol cas, després d'una accidentada trajectòria durant el segle XX, amb esclats esplendorosos i amb truncaments brutals de caràcter lingüicida, la llengua catalana es troba, en bona part del domini lingüístic, en un procés de normalització no exempt de contradiccions, curull de reptes, però amb una perspectiva de futur oberta.

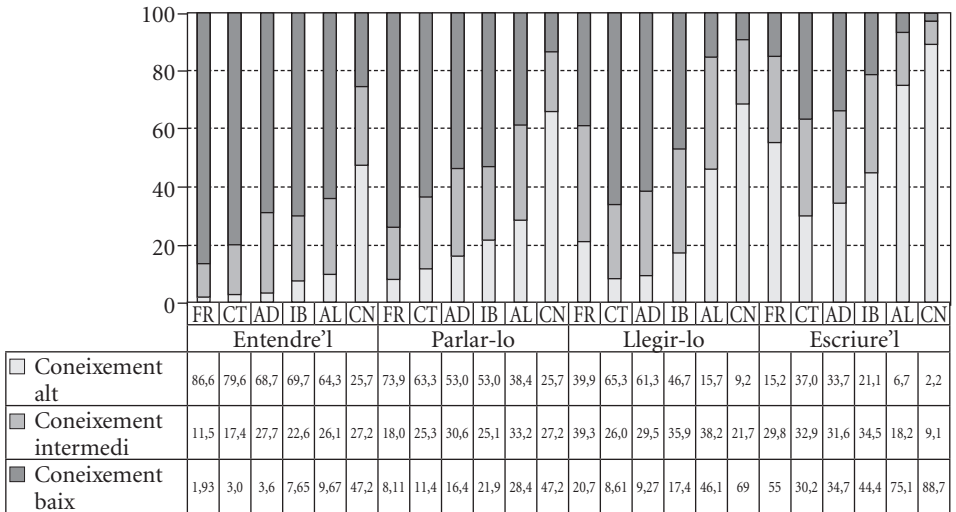
(*Novembre de 2007*)

APÈNDIX ESTADÍSTIC

En aquest apèndix reproduïm quatre gràfics i dues taules publicades a l'obra col·lectiva, coordinada per Ernest Querol, *Llengua i societat als territoris de parla catalana a l'inici del segle XXI* (Barcelona, Secretaria de Política Lingüística, 2007). Per no afeixugar el meu discurs de decimals, sovint en el text s'utilitzen xifres arrodonides per baix (si són inferiors a 0,5) o per dalt (si són superiors a 0,5).

GRÀFIC 1

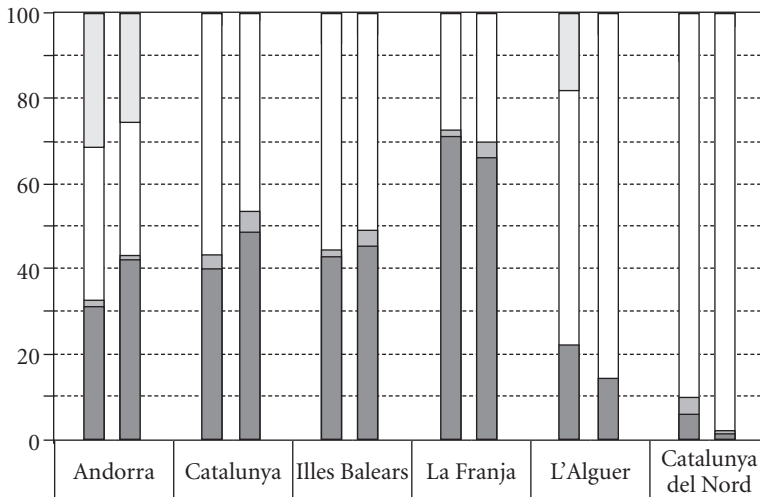
Les quatre habilitats lingüístiques en sis territoris segons el grau de domini. 2003-2004. Percentatges



LLEGENDA: AD: Andorra; CT: Catalunya; IB: Illes Balears; FR: França; AL: Alguer; CN: Catalunya del Nord.

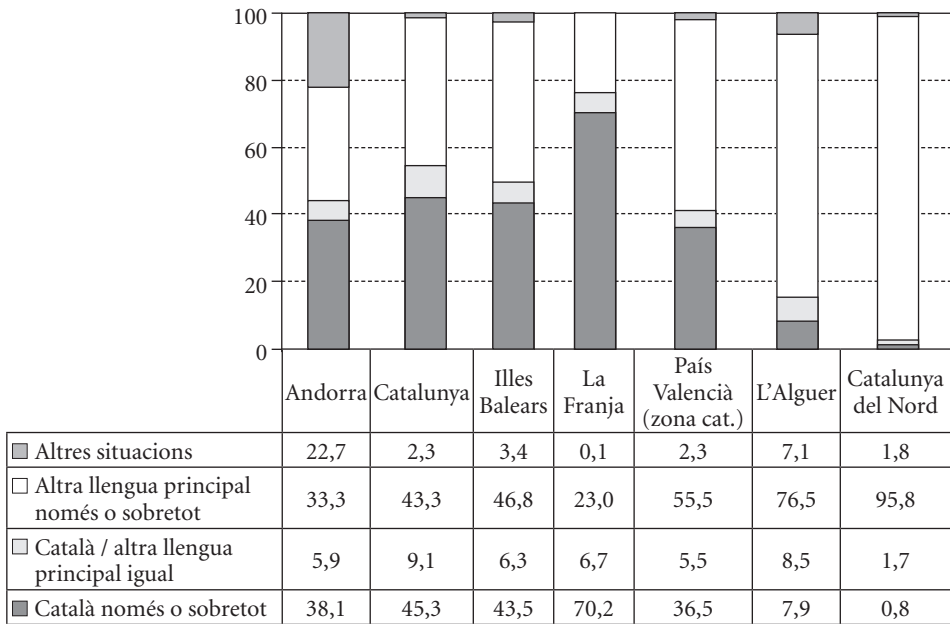
GRÀFIC 2

Llengua inicial i llengua d'identificació. Percentatges a sis territoris. 2003-2004

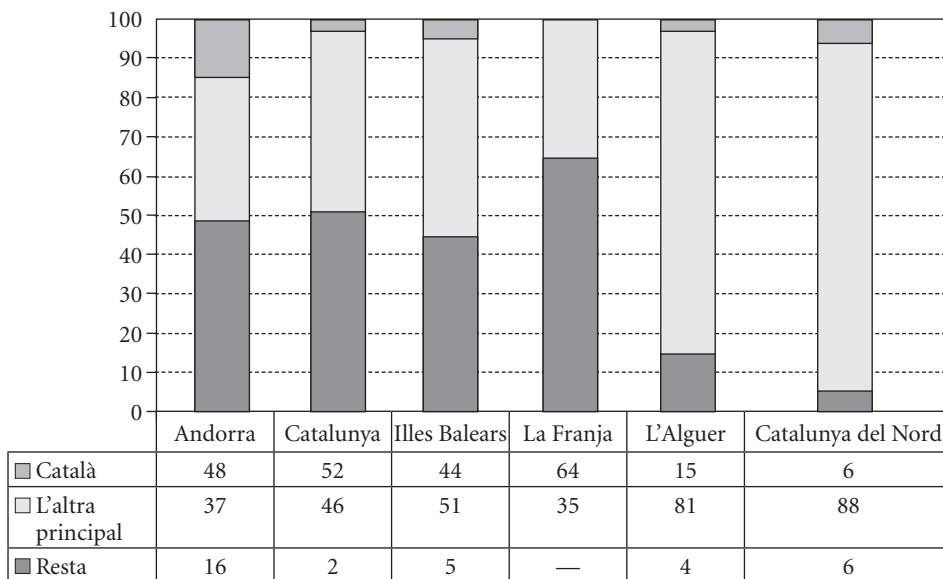


	Andorra		Catalunya		Illes Balears		La Franja		L'Alguer		Catalunya del Nord	
	L1	L Id	L1	L Id	L1	L Id	L1	L Id	L1	L Id	L1	L Id
■ Altres llengües	31,2	25,7	2,8	1,7	7,0	5,2	0,4	0,3	18,3	4,8	11,5	3,0
□ L'altra llengua principal	35,9	31,0	53,8	44,3	48,2	45,3	26,6	29,9	59,2	80,7	78,4	95,0
▨ Català i l'altra llengua principal	1,5	1,0	2,8	5,2	1,7	3,9	1,8	3,3	0,0	0,0	3,9	0,5
■ Català	31,4	42,2	40,6	48,8	43,1	45,6	71,1	66,6	22,4	14,5	6,2	1,5

GRÀFIC 3

Llengua a la llar actual en els set territoris. 2003-2004. Percentatges

GRÀFIC 4
Comparativa dels sis territoris amb el percentatge mitjà d'ús de les diferents llengües en presència



TAULA 1

Situació sociolingüística a Catalunya (2003). Taula comparativa entre primera llengua, llengua d'identificació i llengua habitual. Població de quinze anys i més

<i>Identificació lingüística</i>	<i>Català</i>	<i>Castellà</i>	<i>Ambdues llengües</i>	<i>Altres situacions</i>
Primera llengua	40,3	53,5	2,8	3,2
Llengua d'identificació	48,8	44,3	5,2	1,7
Llengua habitual	50,1	44,1	4,7	1,1

FONT: EULCO3. Elaboració pròpia.

TAULA 2

Situació sociolingüística a Andorra (2004). Taula comparativa entre primera llengua, llengua d'identificació i llengua habitual. Població de quinze anys i més

<i>Identificació lingüística</i>	<i>Català</i>	<i>Castellà</i>	<i>Ambdues llengües</i>	<i>Portuguès</i>	<i>Francès</i>	<i>Altres situacions</i>
Primera llengua	31,4	35,9	1,5	14,7	7,8	8,7
Llengua d'identificació	42,3	31,0	1,0	11,6	7,8	6,3
Llengua habitual	43,8	32,8	2,7	7,6	7,1	6,0

FONT: EULCO3. Elaboració pròpia.

E. Un nou marc sociolingüístic per a la llengua catalana

1. LES CONTROVÈRSIES ACTUALS

Si algun foraster pregunta en quina situació es troba la llengua catalana, quedaria sorprès per l'ampli ventall de respostes que obtindria. Des dels qui opinen que el català es troba en un estadi de pràctica normalitat, amb un notable ús social i amb una qualitat lingüística suficient i sostenible, fins als qui consideren que la llengua es troba amenaçada, en situació preagònica, dins un procés avançat de substitució lingüística i amb una qualitat lingüística sota mínims, hi ha una gamma variada d'apreciacions. Aquestes visions contradictòries tenen una explicació d'origen (no és el mateix observar l'ús del català a Perpinyà, a Girona o a Palma), però no són sistemàtiques: a vegades la visió més esperançada apareix més entre rossellonesos que no pas entre gironins —i en podríem donar bastants exemples.

Fet aquest preàmbul, que serà una mica el rerefons del meu discurs, em proposo d'explicar alguns tòpics que engavanyen els estudis sociolingüístics a casa nostra i arreu. Una llengua —i la llengua catalana també— no és pas un sistema que existeixi fora d'una comunitat de parlants —i sovint les llengües són considerades per alguns com si fossin entitats abstractes sense context social. Enquestes recents, centrant-se precisament en la «comunitat de parlants» han confirmat un fet que ja pressentíem. Dels set territoris administratius en què es distribueix la comunitat de parla catalana, n'hi ha dos que destaquen per la seva *vitalitat lingüística* (Andorra i la Catalunya sud-pirinenca); tres que es troben en un *estadi intermedi de vitalitat lingüística* (Illes Balears, País Valencià i la Franja d'Aragó); i dos que ja són per sota del 30% mínim d'usuaris, en un procés avançat de substitució lingüística (Catalunya del Nord i l'Alguer).

[Un advertiment. Les dades estadístiques sobre Catalunya i Andorra figuren a les taules 1 i 2 recollides a l'apèndix del text D (p. 56). La nota més positiva per al català en aquests territoris és el fet que si com a primera llengua ocupa una posició minoritzada respecte al castellà, en canvi com a llengua d'identificació i com a llengua habitual ocupa clarament la primera posició. Aquest procés ha estat habitual històricament, però en els últims anys de la dictadura franquista semblava que hi havia un cert estancament d'aquesta pauta.]

Aquesta situació complexa i amb diferències segons el territori ens porta a demanar-nos si, considerant el domini lingüístic com un ecosistema, l'afebliment del català en unes zones (Alacant o Perpinyà) afebleix el conjunt. Certament, així és en termes absoluts, però aquesta evidència no pot servir de pretext per menysprear les zones amb vitalitat lingüística, sinó, al contrari, ha d'ajudar a mantenir-la plenament i a potenciar-la. Al capdavant, com més forta sigui una part de l'ecosistema, més se'n pot beneficiar el conjunt.

Hi ha un altre aspecte relacionat amb aquest plantejament. Alguns pensen que la causa fonamental de les desigualtats i dels afebliments en l'ús de la llengua és la fragmentació administrativa de les terres catalanes. Certament, jo no sé on seríem avui si la nostra història hagués seguit altres camins, però la realitat és la que tenim. Fins i tot exclouent del «projecte nacional» els dos casos tan singulars com són Andorra i l'Alguer, les terres de parla catalana no han estat mai unides sinó per llaços confederals, per la qual cosa no és pas estrany que avui conservin una identitat territorial tan forta. Per no tenir prou en compte aquests precedents, considero que alguns plantejaments ideològics fomentats des de Barcelona han fet més mal que bé a les reivindicacions identitàries del País Valencià, de les Illes i potser del Rosselló.

Finalment, per enllestir aquesta sèrie de llocs comuns, hi ha un altre aspecte que convé tenir en compte. Els experts diuen que la vitalitat lingüística d'Andorra i Catalunya és deguda al fet que en aquests dos territoris s'aplica una política institucional favorable a l'ús del català. No és casual, conclouen, que l'autogovern sigui total al Principat pirinenc i molt alt a la Generalitat de Catalunya. Certament, això explica bona part d'aquesta situació favorable a la llengua pròpia, però no pas tot: l'irlandès, malgrat tenir un Estat al darrere (màxim autogovern) està en una situació estancada; o el tagàlog, llengua nacional a les Filipines, tot i ser parlat pel 28% de la població i tenir zones on és la llengua principal, té una oficialitat devaluada respecte a l'anglès. En un altre sentit, algunes «prudències» dels andorrans —amb Estat propi—, quant a la plena normalització lingüística, no són sempre enteses des de la Catalunya sud-pirinenca, sobretot quan es constata que el «mimetisme» aquí ha funcionat en sentit invers (podríem dir que l'ús del català a Andorra s'ha afermat, en certa mesura, gràcies al veí del sud, *tot i no disposar d'un Estat*).

2. LA POLÍTICA LINGÜÍSTICA

D'aquesta manera, hem entrat ja en una de les més delicades discussions actuals: la concernent a l'eficàcia de la política lingüística: quin abast ha de tenir per ser eficaç?, ha de ser *general* (per a tots els àmbits) o *particular* (per a l'àmbit institucional, per exemple)?, quin caràcter ha de tenir?, ha de ser més *punitiva* que *didàctica* o a la inversa? Segons John Edwards, en un llibre recent que recomano especialment, *Un món de llengües* (2008), a vegades una intervenció per rejuvenir llengües en declivi pot ser «pitjor que no fer res» (Edwards, 2008, p. 108). Val a dir que la crítica d'Edwards fa trontollar les conviccions d'aquells que consideren la política lingüística un instrument imprescindible per al redreçament d'una llengua. Certament, aquest autor es refereix en particular als *plans d'acció* que s'han portat a terme sense una bona preparació dels agents planificadors i amb «percepcions errònies de les necessitats i els desitjos de la població local» (Edwards, 2008, p. 108). I posa com a exemples d'aquests fracassos «l'intent infructuós de tornar a introduir l'irlandès com a llengua vernacle d'ús corrent» i «el fracàs dels programes d'educació bilingüe als EUA per donar suport a les varietats en declivi, com el francès a Nova Anglaterra» (Edwards, 2008, p. 109).

De tota manera, com hem apuntat més amunt, l'entrebanc més gran per a la planificació lingüística és

la convicció miop segons la qual les llengües existeixen de forma independent sense tenir en compte la resta del teixit social (Edwards, 2008, p. 109).

Quina és, doncs, la clau de l'èxit per al manteniment i/o el redreçament d'una llengua?

El factor més intangible o subjectiu en el manteniment d'una llengua i en els esforços de reactivació —i certament el més interessant des d'un punt de vista psicològic— és la *voluntat col·lectiva* per frenar la discontinuïtat (Edwards, 2008, p. 122).

I l'autor posa com a exemples d'aquesta voluntat col·lectiva: la *révolution tranquille* del Quebec (presa de consciència de la pròpia força, impuls modernitzador, enginyeria lingüística en defensa del francès); i la *revernaculització* de l'hebreu modern a Israel.

Fetes aquestes puntualitzacions, com cal valorar la política lingüística aplicada per la Generalitat de Catalunya? Sense entrar a analitzar totes les actuacions de 1977 ençà, s'hi distingeixen clarament quatre períodes, cadascun dels quals és singularitzat per un text legal predominant per a la planificació lingüística del moment:

- a) 1977-1983 (sis anys): Estatut d'autonomia de 1978;
- b) 1983-1998 (quinze anys): Llei de normalització lingüística de 1983;
- c) 1998-2006 (vuit anys): Llei de política lingüística 1/1998;
- d) 2006 (encara obert): Estatut d'autonomia (EAC) de 2006.

Des d'un punt de vista legal, aquests quatre períodes són com una escala en què el camí cap a la plenitud d'estatus del català com a llengua oficial ha estat sempre ascendent. És cert que en la pràctica quotidiana trobem moltes llacunes per a la plenitud a què s'aspira (per exemple, en l'àmbit de la justícia, en el de les empreses o en el del cinema), però al capdavant la política lingüística desplegada pels diferents governs de la Generalitat s'ha anat afermant i eixamplant.

Al llarg d'aquest trajecte, el procés de normalització lingüística s'ha concretat en tres fites fonamentals:

a) El català com a llengua vehicular de l'ensenyament (el que se sol conèixer per «immersió» i que jo prefereixo dir-ne «escola catalana»). Com a projecte educatiu no hi ha gaires casos comparables al món.

b) El català com a llengua pròpia (institucional) (art. 6.1, EAC 2006). Així es practica des de la Generalitat fins als ajuntaments, passant pels centres d'ensenyament i les universitats i les altres institucions públiques. Entre els països sense Estat d'Europa és un cas únic.

c) El català com a llengua plenament oficial (art. 6.2, EAC 2006):

El català és la llengua oficial de Catalunya. També ho és el castellà, que és la llengua oficial de l'Estat espanyol. Totes les persones tenen el dret d'utilitzar les dues llengües oficials i els ciutadans de Catalunya tenen el dret i el deure de conèixer-les. Els poders públics de Catalunya han d'establir les mesures necessàries per a facilitar l'exercici d'aquests drets i el compliment d'aquest deure. D'acord amb el que disposa l'article 32, no hi pot haver discriminació per l'ús de qualsevol de les dues llengües.

S'aconsegueix, doncs, una plena equiparació en l'oficialitat de les dues llengües, a partir d'una interpretació oberta i democràtica de la Constitució de 1978.

[*Nota important de 2010.* En aquests moments no podem assegurar que les tres fites que acabo de descriure siguin una conquesta definitiva. El Tribunal Constitucional pren en consideració els recursos presentats contra l'Estatut de Catalunya pel PP i per altres institucions. Després de quasi quatre anys esperant la sentència, sembla que ara és imminent i les previsions no són gens positives per a la integritat de l'Estatut. Qualsevol mutilació de l'Estatut —llei votada pel Parlament de Catalunya, aprovada per les Corts espanyoles i ratificada en referèndum— és, es miri com es vulgui, una agressió antidemocràtica.]

3. EL BILINGÜISME, DEL DRET I DEL REVÉS

Passem ara a una de les nocions més nebuloses en l'àmbit de la sociolingüística catalana: el bilingüisme. Com és sabut, les idees d'Izhac Epstein exposades a *La pensée et la polyglossie* (1913), recollides ben d'hora per Alexandre Galí, donaren lloc a una visió negativa del bilingüisme. «El bilingüisme —escrivia Galí el 1931— queda, en certa forma, nociu per definició» (cit. Vallverdú, 1980a, p. 24), és a dir, sempre implica una alteració o pertorbació lingüística contra l'estat natural (l'unilingüisme). Malgrat que una part de l'anàlisi de Galí era encertada —en el sentit que a Catalunya hi havia un conflicte lingüístic, en què el castellà era la llengua dominant i el català, la llengua sotmesa, situació que només es podia superar amb la plena normalització lingüística del català—, Galí s'equivocava en considerar el bilingüisme com un instrument d'aquest conflicte i no pas com un element ambivalent, que pot ser positiu o negatiu segons les circumstàncies socials.

Certament, la sociolingüística catalana, deutora dels ensenyaments d'Uriel Weinreich (*Languages in contact*), s'ha allunyat en general d'aquests plantejaments (Vallverdú, 1968, 1980a, 1990), però encara avui hi ha *amateurs* de la sociolingüística obsedits per la utopia del benèfic unilingüisme, com si els Països Catalans, i amb ells el món sencer, poguessin tornar enrere en el temps. Precisament, les modernes teories ecolingüístiques compten amb el bilingüisme per al manteniment i la revitalització de les llengües amenaçades: «un bilingüisme continuat és vist generalment com el mitjà més raonable per a les varietats “petites” o “en risc d'extinció”» (Edwards, 2008, p. 137). Val a dir, però, que, com diu aquest autor,

l'estabilitat en el bilingüisme o en la diglòssia no és sempre fàcil d'assolir: la influència de les varietats «grans» que han fet retrocedir a les més petites cap a racons lingüístics no s'acaba només amb *acords bilingües* (Edwards, 2008, p. 137, la cursiva és meua, F. V.).

Certament, aquestes lúcides paraules d'Edwards s'apliquen més en situacions com les de la Catalunya del Nord, ja que a la Catalunya sud-pirinenca la majoria de parlants no percep el català com una varietat «petita», ni tan sols «en risc d'extinció». Per aquest motiu, potser, entre nosaltres el debat se sol plantejar més aviat en termes de *multilingüisme* que no pas de mer *bilingüisme*. La diferència de nivell no és arbitrària per tres raons: la coneixença d'una *tercera llengua* (anglès, francès), al costat del català i el castellà, és prou freqüent; l'increment de la immigració recent ha fet del multilingüisme *un fet quotidià*; i, políticament, l'increment del multilingüisme és una poderosa raó a favor del català com a *llengua pública comuna*.

De fet, l'objectiu «català, llengua pública comuna» ja és implícit en les tres grans fites de política lingüística que acabem d'examinar (llengua vehicular de l'ensenyament, llengua institucional prioritària, llengua plenament oficial). Actualment aquest marc s'ha reforçat amb el principi *català, llengua d'acollida*.

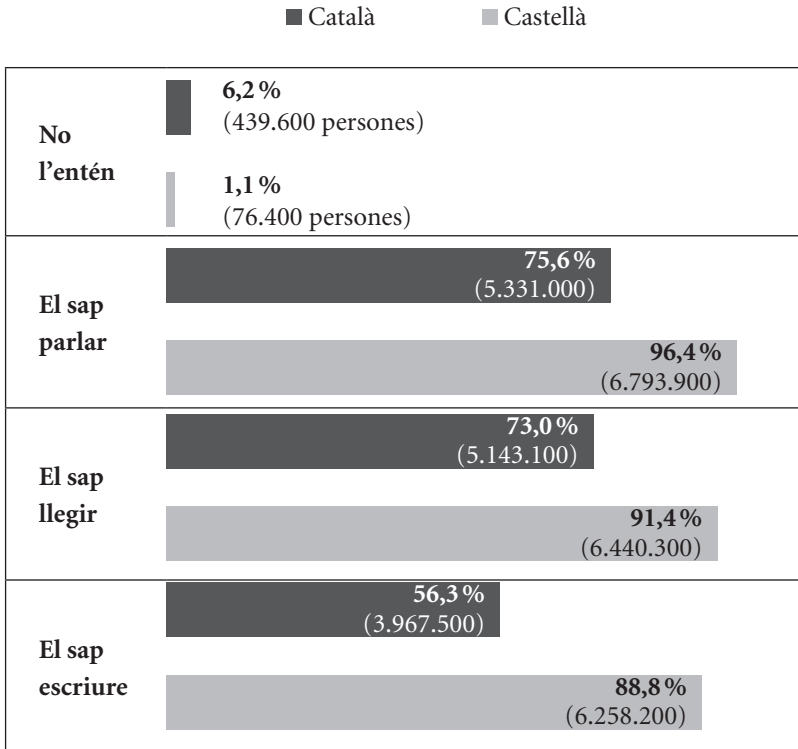
La Llei d'acollida de les persones immigrades, aprovada pel Parlament de Catalunya el 28 d'abril de 2010, declara que el català és la «llengua comuna del país». La Llei ha estat validada per unanimitat pel Consell de Garanties Estatutàries, al qual el PP va portar-la a consulta. Més endavant ens tornarem a referir a aquest nou text legal.

4. ELS USOS LINGÜÍSTICS

Arribats aquí, cal dedicar la nostra atenció a una important qüestió de caràcter general. Volem saber no tan sols els coneixements de català, sinó també les dades sobre l'ús de les dues llengües principals que hi ha a Catalunya. Com és notori, gràcies als censos lingüístics sabem que el coneixement del català està en progressió des dels anys setanta del segle passat. Les últimes dades més generals de què disposàvem són de 2001. Recordem-les:

Entén el català.....	94,5 % (és a dir, no l'entén: 5,5 %)
El sap parlar.....	74,5 %
El sap llegir.....	74,4 %
El sap escriure.....	49,8 %

L'impuls primordial d'aquesta progressió ha estat i és l'escola, per la qual cosa la part més baixa de la piràmide d'edats —dels 6 als 30 anys— és la que mostra la proporció més alta de coneixement del català en les quatre habilitats lingüístiques. Tanmateix, al costat del coneixement i ús del català hi ha també al Principat el coneixement i ús del castellà, i fins ara no s'havien comparat amb rigor els coneixements d'ambdues llengües. Això és el que ha fet l'Institut d'Estadística de Catalunya (Idescat) en una enquesta demogràfica recent (vegeu el gràfic adjunt):

Habilitats lingüístiques a Catalunya. Població de 2 anys i més. Any 2007

FONT: Enquesta demogràfica. Institut d'Estadística de Catalunya (Idescat).

Una primera consideració que es pot fer de l'examen d'aquest gràfic són els pocs canvis que hi ha hagut en el coneixement del català des de 2001 (el cens que acabem d'examinar). Cal tenir en compte que entre 2001 i 2007 el mapa demolingüístic de Catalunya ha variat sensiblement: el nombre d'estrangers (molts d'ells procedents de països hispanòfons) ha passat de 260.000 (2001) a 970.000 (2007), és a dir, gairebé s'ha quadruplicat. Doncs bé, malgrat això, constatem el següent:

— La proporció dels qui no entenen el català no ha augmentat sensiblement (del 5,5% de sis anys enrere s'ha passat al 6,2%).

— La proporció dels qui saben parlar català ha variat poc, però positivament (del 74,5% al 75,6%).

— La proporció dels qui saben escriure el català ha augmentat considerablement (del 50% s'ha passat al 56%).

— I només la proporció dels qui saben llegir el català ha disminuït més d'un punt (del 74,4% al 73%), la categoria en què es nota més l'increment demogràfic.

Com podem comprovar, una vegada més, el factor escola ha estat decisiu per mitigar l'embat d'una potent castellanització.

De tota manera, el gràfic que comentem il·lustra principalment sobre una qüestió que sovint no es té prou en compte en les discussions sociolingüístiques. Em refereixo al fet que des de finals del segle XIX el pes dels castellano-parlants unilingües ha anat augmentant. En efecte, comparem ara les dues barres de l'enquesta per analitzar un dels reptes demolingüístics crucials de la llengua catalana:

— La diferència en la comprensió dels dos idiomes potser no és la dada més preocupant. De fet, 5 punts de diferència en les condicions actuals no és pas «catastròfic». Potser hauríem de tornar fins als anys trenta del segle XX per trobar una diferència demolingüística semblant, la qual cosa permetria fins i tot fer una lectura positiva en aquesta categoria.

— Tampoc no em preocupa gaire la diferència brutal (32 punts) que hi ha en l'escriptura, ni la diferència més discreta (18 punts) que hi ha en la lectura, a causa del fet que encara és majoritària la població que no ha tingut escola catalana.

— El que preocupa de debò són les dades en l'habilitat de la parla: més de 20 punts de diferència entre el *català parlat* (de persones que saben parlar català i castellà, no ho oblidem) i el *castellà parlat* (de persones que entenen el català i sovint el parlen, però una bona part de les quals no el parla) són un indicador prou seriós per demostrar la asimetria demolingüística subsistent entre els dos idiomes.

5. REPTES SOCIALS: LA NOVA IMMIGRACIÓ I ELS JOVES

És obvi que aquesta asimetria es deu haver incrementat amb la presència de la nova immigració. De fet, fins a l'any 2001 segons els diversos censos la proporció dels qui saben parlar català avançava fermament gràcies a l'escola, però en l'actualitat amb un milió i mig de nous immigrants, aquesta progressió s'alenteix. Les dades sobre els coneixements lingüístics dels estrangers són prou baixes:

- un 27 % declara no entendre el català (en positiu: un 72 % l'entén);
- un 31 % el sap parlar;
- un 31 % «té capacitat de llegir en català».

Atesa la situació, era urgent prendre noves mesures per corregir-la. D'aquí ve la importància de la Llei d'acollida de les persones immigrades a què es refereix la periodista Sònia Pau en el seu interessant article «La inserció dels nouvinguts», publicat al diari *Avui* (28 abril 2010). Cal destacar que la Llei preveu acompanyar eficaçment la nova immigració en el procés d'adaptació: hi ha uns agents d'acollida; uns cursos de formació (125 hores de llengua catalana, 20 hores de marc jurídic i societat, i 10 hores d'informacions laborals); i un certificat del servei d'acollida

da, que pot facilitar la residència temporal, l'accés al mercat laboral i l'adquisició de la nacionalitat per residència.

Un altre aspecte important en el manteniment d'una llengua és l'actitud lingüística dels joves. Un estudi de 2010, patrocinat per la Secretaria de Política Lingüística i portat a terme per la Universitat Oberta de Catalunya (*Llengua i joves. Usos i percepcions lingüístics de la joventut catalana*) ha aportat dades interessants. L'edat dels joves d'aquest informe oscilla entre 16 i 35 anys. Un dels trets característics dels joves catalans, com ja és sabut, és l'extensió del bilingüisme, però segons aquest estudi «la hibridització i la barreja lingüística, en contra del que sovint es diu, tendeix a afavorir l'ús social del català», ha declarat Bernat Joan, secretari de Política Lingüística (cit. Pau, 2010b). Josep Gifreu destaca que

aquest procés d'hibridació és desigual: mentre que els catalanoparlants fan usos només puntuals del castellà, el col·lectiu dels castellanoparlants tendeix a desplaçar i fins i tot invertir la llengua d'origen (Gifreu, 2010).

Així, per exemple, assenyala un altre autor,

el 40% de les parelles que tenen l'espanyol com a llengua materna parlen als seus fills en català (cf. Julve, 2010).

Finalment, una dada també positiva és que el 43,6% dels joves nascuts a l'estranger residents a Catalunya saben parlar català, un percentatge superior al del conjunt de la població immigrada (31% segons hem vist més amunt). En resum, no són dades per mostrar-nos eufòrics però sí prou optimistes per donar la raó al secretari de Joventut, Eugeni Villalbí:

Els joves no són un problema per al futur del català, sinó la seva esperança (cit. Pau, 2010b).

6. LA MUNDIALITZACIÓ I ELS NOUS ESCENARIS

No voldria acabar la meua exposició sense referir-me al problema de fons més gran en què es troben les «llengües petites» en la perspectiva de la mundialització. Val a dir que els conflictes lingüístics són tan vells com la humanitat: sempre hi ha hagut llengües grans que n'han dominades d'altres, però les condicions en què es produeixen els conflictes avui són ben diferents, més immediats en l'espai, més ràpids en l'evolució. Tal com diuen els experts, actualment les llengües grans són a tot arreu i la seva intromissió és omnipresent. En efecte, actualment l'abast de

les llengües grans s'ha alterat dràsticament amb la innovació tecnològica. La mundialització comporta una economia universal, però també un «factor d'atracció». La mundialització i les seves ramificacions lingüístiques són benvingudes per molts: hi ha una mobilitat creixent en totes les dimensions (física, social, mental). Aquesta nova situació socioeconòmica té conseqüències greus per a les llengües petites sense Estat (*apàtrides* en diuen alguns), com ara el català, el gal·lès o el lapó. Però què passa respecte a les llengües petites amb Estat, com ara el danès, el finès o el txec? La veritat és que en el món d'avui tant se val que la llengua sigui *apàtrida* o *estatal* si es tracta d'una llengua *petita*. Les llengües petites tenen moltes dificultats per sobreviure en comparació de les llengües grans. Per cert, dins les llengües grans cal fer una divisòria: d'una banda, hi ha l'anglès en solitari; i, de l'altra, les restants: francès, espanyol, alemany, xinès, àrab, rus... I en aquesta segona categoria de llengües grans la lluita per fer-se un lloc és aferrissada (cf. Edwards, 2008, p. 106).

Què ens espera en el futur? Dins la Unió Europea s'observa un procés d'integració, en el qual al mateix temps es presta cada vegada més atenció tant a les llengües amb Estat d'abast limitat, com a les llengües sense Estat. Certament, hi ha avançaments i retrocessos en el desplegament plurilingüe europeu, però el plantejament bàsic és respectuós amb els drets lingüístics dels ciutadans europeus.

Una altra dimensió important de la problemàtica actual és la tecnologia. Val a dir que els avenços tecnològics han fet del món un lloc cada vegada més petit, però les seves conseqüències no van en una sola direcció. D'una banda, és cert que les noves tecnologies ajuden a la penetració de l'anglès; d'altra banda, la nova tecnologia (juntament amb el procés de construcció d'Europa a què adés ens referíem) facilita que les cultures petites, i les seves llengües, tinguin un espai en aquest nou món.

Un dels exemples més clars dels efectes positius de les noves tecnologies en l'ús del català és el de la seva utilització a la xarxa. Vegem-ne algunes dades:

— *Presència del català a Internet*

L'any 2006 el 52,2% dels webs estudiats tenien versió en català, si bé les dades sobre el consum eren més baixes: només el 25% dels webs visitats habitualment són en català. En el correu electrònic els progressos són més remarcables: a Andorra el 45% de correus són en català i a Catalunya, el 34%.

— *El cas de Wikipedia*

Va néixer en anglès el 2001 i de seguida va ser acompanyada del català (3a edició multilingüe). Actualment, Viquipèdia (el nom de l'edició catalana) se situa en les setze primeres posicions (entre les 250 llengües en què s'edita).

— *Altres avenços*

Tenim dos dominis nous: .cat (de comunitat lingüística) i .ad (estatal: Andorra). Hi ha cercadors específics catalans com Huubs (cercador de premsa digital). Hi ha programaris en català (Microsoft, Apple). Linux té versió catalana des de l'inici. En canvi, l'iPhone no inclou el català.

Un altre canvi tecnològic important en l'àmbit de la llengua són els avenços en l'enginyeria lingüística i particularment els progressos tècnics en la traducció automàtica.

7. CONCLUSIÓ

En conclusió, contràriament a la percepció que teníem fa uns anys sobre el fenomen de la mundialització, del qual només consideràvem els efectes negatius per a la salut de les llengües que no fossin l'anglès, el panorama avui és més complex. Si bé, de moment, l'anglès prossegueix el camí per esdevenir la *llengua superdominant*, al mateix temps les noves tecnologies obren cada vegada més possibilitats al multilingüisme i, per tant, al *desenvolupament de les llengües petites*.

Abans d'acabar la meua exposició, permeteu-me una llambregada a la utopia. Des de fa segles aflora periòdicament la fórmula d'una *llengua artificial* per resoldre els problemes d'intercomunicació entre grups lingüístics diferents. Així, fou ideat l'esperanto (l'intent que ha tingut més èxit), una *llengua universal* que no desplaça cap *llengua natural*. Cal no oblidar que una llengua no és purament un *mitjà instrumental*, sinó també la *identitat del grup*. Què ho fa que una proposta tan raonable no hagi pogut tirar endavant? Què ens impedeix d'acceptar l'avançatge d'una llengua artificial universal que només ens identificaria com a humans?

Coincideixo amb John Edwards quan afirma que aquesta qüestió mereixeria molta més atenció dels experts, no solament per aclarir el fracàs —fins ara— de les llengües artificials, sinó també per donar més llum a algunes de les qüestions fonamentals de la sociolingüística (Edwards, 2008, p. 112).

(20-V-2010)

Segona part
Llengua i cultura

F. Els mitjans audiovisuals i la contaminació lingüística

1. EL DESORI DE LA LLENGUA

Des de fa cosa de vint anys, la qüestió de la qualitat de la llengua s'ha plantejat en dues línies ben diferents, a vegades molt fàcils de distingir —amb elements contraposats i tot—, però en altres ocasions no tant. La línia més tradicional és la que atribueix el deteriorament actual del català al contacte amb el castellà. Així, el famós manifest de la revista *Els Marges* (1979) atribuïa l'actual degradació del català a les circumstàncies històriques que havien obligat els catalans a utilitzar l'espanyol, primer en la comunicació escrita i després en la comunicació oral. Aquest contacte continuat amb l'espanyol

resulta al capdavant [...] de molt més difícil superació i eradicació que tots els barbarismes que infesten avui dia el que queda de la llengua catalana en tant que mitjà de comunicació verbal. Una llengua progressivament relegada a llengua de la tribu, cada cop més mistificada en la seva base i cada cop més sotmesa en la seva cúspide a un procés de «culturalització» modificadora, una llengua «marcada» per a ús d'iniciats, amb unes poques funcions connotatives de caire emocional i de vague testimoniatge, en les manifestacions públiques, d'una identitat en camí d'esdevenir mer substrat (*Els Marges*, 1979, III).

Aquest plantejament és també perceptible en Modest Prats:

[L]a presència abassegadora de l'espanyol en la nostra vida quotidiana té uns efectes de degradació del «català-que-ara-es-parla» que fan venir pell de gallina per poc sensible que se sigui (Prats, 1989, p. 17).

En aquest mateix sentit, August Rafanell i Albert Rossich han explicat

un altre tipus de pressió que també és una conseqüència de la presència aclaparadora del castellà en la vida quotidiana dels catalans: ens referim a la degradació qualitativa de la llengua parlada, a la pèrdua de la personalitat definitiva —distintiva— del català (Rafanell i Rossich, 1990, p. 25).

Hi ha una altra línia d'interpretació que, aparentment, parteix de les mateixes premisses —situació de desori, d'anarquia en l'ús del català—, però que té tant en compte el contacte amb el castellà com les pressions ideològiques a favor d'un model de llengua «artificios». Si bé aquest discurs no és nou històricament —recordem les polèmiques de Sales i Capmany amb Aramon a propòsit de la llengua literària (cfr. Vallverdú, 1980a, p. 95-98)—, adquireix una dimensió específica en una nova promoció de lingüistes. Aquesta «revolució restauradora i naturalitzadora» (Tubau, 1990, p. 23) s'anuncia l'any 1982 amb sengles articles de Ricard Fité, «Volem una llengua moderna», i Ferran Toutain, «Per un ús normal del català», i es rebla amb un treball més demolidor de Miquel Prat i Amat (1985). De tota manera, aquesta línia de pensament no queda del tot articulada fins a l'aparició d'un llibre emblemàtic: *Verinosa llengua* (1986), de Xavier Pericay i Ferran Toutain. Aquests autors veuen en el desori actual del català una conseqüència lògica del procés de normalització tal com s'ha dut a terme des de 1913, pel fet d'haver-hi prevalgut l'essencialisme i el purisme damunt la llengua viva. Molt aviat s'apunten a aquesta interpretació escriptors acreditats com Joan Ferraté, que en el pròleg del mateix llibre denuncia la «repressió purista» que, segons afirma, s'abat sobre els escriptors més joves,

sotmesos a la pressió més forta que mai hagin sofert els escriptors catalans en l'ordre al model de llengua (cfr. Pericay i Toutain, 1986, p. 11).

Alguns dels seguidors d'aquest corrent d'opinió arriben a conclusions absolutament contràries a les d'aquells que denuncien la «degradació» del català actual: així, Ivan Tubau, després de constatar que modernament el català s'acosta cada vegada més al castellà, conclou que és poc democràtic posar pals a les rodes a aquest procés de castellanització (Tubau, 1990, p. 299-307). La línia de pensament articulada per Pericay i Toutain va cristal·litzar en el Grup d'Estudis Catalans, que proposà a l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) la inclusió d'una important llista de paraules en el diccionari normatiu (GEC, 1992).

Entre aquestes dues posicions —que tenen bastants punts de coincidència en la descripció de la llengua estàndard, però les màximes discrepàncies en alguns aspectes teòrics i d'interpretació històrica— hi ha hagut nombrosos lingüistes i

sociolingüistes que han defugit els extremismes de l'una i de l'altra. Per corroborar aquesta puntualització, posaré com a exemple la posició de Joan Solà. Solà també parteix de la mateixa premissa tradicional:

[L]a qualitat interna de la nostra llengua actual del carrer és greu en extrem en tots els aspectes: fonètic, morfològic, sintàctic, semàntic i fraseològic; fins al punt que, amb tota l'exactitud, ha estat qualificada de patuès i de dialecte del castellà pels nostres especialistes (cit. Vallverdú, 1990, p. 92).

Però lluny de preconitzar plantejaments maximalistes, presenta el problema amb les seves contradiccions:

En el nostre àmbit cultural les llengües són, com a tot arreu, principalment mitjans de comunicació; però, a més a més, són instruments de cultura i, alhora, signes d'identitat nacional i social. Aquesta doble circumstància és la que provoca contínuament l'estira-i-arronsa entre els qui volen «el català que ara es parla» i els qui volen preservar un català més genuí (Solà, 1987, p. 6).

Arribats en aquest punt, potser val la pena d'analitzar més de prop el problema de la degradació o deturpació del català actual, és a dir, d'allò que, traslladat a termes mediambientals, podríem anomenar «contaminació lingüística».

2. LA CONTAMINACIÓ LINGÜÍSTICA, AVUI

En diverses ocasions m'he referit a la situació actual del parlar del carrer, descrivint-la com unes realitzacions interlectals en què no se sap on comença el català i on acaba el castellà o al revés (Vallverdú, 1990, p. 93). De tota manera, mentre que en algunes circumstàncies aquestes variables lingüístiques acaben cristallitzant en parlars híbrids (crioll, patuès), en el cas català —de moment— aquestes realitzacions semblen «lliures» i resulten impredecibles: no hi ha concatenació de fenòmens, cada parlant és una mica un cas «únic», ni tan sols hi ha correspondències clares com ara «tal deficiència fonètica correspon a tal altra deficiència lèxica o sintàctica». Des d'un punt de vista sociolingüístic, aquesta circumstància té un efecte positiu, perquè frena la consolidació d'un patuès: certament, hi ha un bon nombre de «prepatuesos», poc definits, però de moment no s'ha generat cap patuès.

En aquest sentit, les denúncies que apareixen periòdicament a la premsa sobre la suposada aparició d'un híbrid anomenat «catanyol» tenen un caràcter hiperbòlic. Tots els lingüistes que fins ara s'han aventurat a descriure aquest hipotètic parlar s'han limitat a assenyalar algunes realitzacions defectuoses del català d'avui, especialment fonètiques en la nota d'Elvira Teruel (1988) i d'origen més diversificat en l'article de Pau Vidal (2002). Però el que no han pogut demostrar és que el

«catanyol» existeixi, amb uns trets més o menys regulars i predictibles com tenen tots els parlars definits. Fins i tot el «xava de prestigi», de què parla Oriol Camps per rebatre els arguments dels qui intenten una descripció del «catanyol», no és tampoc un parlar, sinó la coincidència d'alguns trets fonètics aixavats —que no són sempre els mateixos i que cada parlant selecciona a la seva manera—, habituals avui entre professionals i gent culta de Barcelona i rodalia (*cfr.* Camps, 1988). En definitiva, ja sigui en la fórmula maximalista de Teruel o Vidal, o en la minimalista de Camps, no hi ha en les seves descripcions cap indicatiu de l'existència d'un parlar constituït.

Així les coses, el fenomen de la contaminació del català del carrer, sense deixar de perdre la seva gravetat, no és tan dramàtic com podria ser. En efecte, si la meua anàlisi és correcta, la contaminació lingüística no és irreversible, perquè tenim dos poderosos factors estabilitzadors per contrarestar-la: l'escola i els mitjans de comunicació. Certament, algunes veus contestaran que atribueixo massa poder als dos factors per contrarestar un fenomen tan expansiu com és la contaminació lingüística. Crec, però, que tant l'escola, malgrat ser recent la presència generalitzada del català a l'ensenyament, com els mitjans de comunicació, tot i que l'oferta en català als mitjans sigui minoritària, són des de fa anys uns frens importants per impedir que cristallitzin patuesos o criolls.

Aquesta aproximació a la situació del català del carrer restaria incompleta si no l'acompanyàvem d'algunes consideracions significatives. En primer lloc, l'etiqueta amb què solem qualificar el fenomen (deturpació, degradació, contaminació) confon factors exògens i endògens. Car, si d'una banda tenim els efectes desestabilitzadors de la influència del castellà, de l'altra no podem oblidar que tota llengua està sotmesa a una evolució natural. En el cas del català, costa distingir els dos factors, però el fet que sigui costós no ens eximeix de tenir-ho en compte: hi ha, doncs, contaminació, però cal anar alerta a no confondre-la amb l'evolució normal.

En segon lloc, hi ha un estat d'opinió, generalitzat entre el jovent occidental, que es manifesta en un cert desinterès per la cultura humanística tradicional, en la qual la llengua ocupava un lloc central. Aquesta actitud contracultural es nota no solament entre els parlants de llengües d'àmbit restringit, sinó també en llengües importants com l'anglès, el francès o l'espanyol. És més: a vegades els puristes denuncien com a «castellanismes» formes que potser han entrat a través del castellà, però que de fet són argot contracultural, generalment d'origen nord-americà. Una prova indirecta d'aquest argument és que els laments que els puristes catalans manifesten respecte al parlar dels joves tenen un paral·lisme sorprenent amb els laments dels puristes espanyols respecte al castellà dels joves.

En tercer lloc, cal no oblidar que en l'increment de la «degradació» hi intervé un factor nou per la seva envergadura. Tal com apuntava ja fa anys Oriol Camps:

[S]i aconseguim d'integrar en la nostra cultura i la nostra llengua la massa de castellanoparlants que hi ha actualment a Catalunya, i aconseguim que facin un ús efectiu del català, això portarà canvis en la fonètica i potser no solament en la fonètica, almenys d'una part de la comunitat lingüística (Camps, 1988).

En el marc d'un procés dinàmic de normalització lingüística, tan perillós seria posar entrebancs puristes a l'ús de la llengua en els nous catalanoparlants, com no actuar sobre els mecanismes de control de la llengua per depurar-la d'usos erronis o innecessaris.

3. ELS MITJANS DE COMUNICACIÓ COM A AGENTS CONTAMINANTS

Quan es parla de degradació d'una llengua, almenys a partir del segle xx i en el món occidental, la responsabilitat principal és atribuïda als mitjans de comunicació. És famós un informe de 1979 sobre la qualitat de l'anglès parlat per la ràdio de la BBC, a causa de les nombroses protestes rebudes (*cf.* Vallverdú, 2000, p. 9). També són coneguts els treballs de Fernando Lázaro Carreter (1997) o Àlex Grijelmo (1998), els quals denuncien sistemàticament l'ús que fan de la llengua castellana els mitjans escrits i orals espanyols. En el cas català aquesta mena de crítiques també s'havien de produir, sobretot a partir de 1976, quan cessà la prohibició d'utilitzar el català en els mitjans de difusió. De tota manera, per no afeixugar amb testimoniatges aquest capítol, em limitaré a comentar les tres o quatre iniciatives més significatives o recents.

Com era previsible, la institució que més s'ha preocupat de l'ús del català als mitjans de difusió ha estat l'Institut d'Estudis Catalans, a través de la Secció Filològica. La primera vegada que es pronuncià sobre la qüestió va ser l'any 1986, fent-se ressò d'un estat d'opinió, manifestat per diversos departaments universitaris (València, Alacant, Lleida, Illes Balears i Perpinyà). Segons aquests professors, des de TV3 només es difonia pràcticament la «modalitat barcelonina» i la Secció Filològica, acceptant sense discussió l'argument, declarava que TV3 seguia «una línia lingüística equivocada», en tres aspectes: *a*) «el predomini de formes dialectals barcelonines», *b*) «l'acceptació de castellanismes innecessaris» i *c*) «l'absència de locutors i de films doblats segons les característiques estandarditzades nord-occidentals, valencianes, insulars i septentrionals» (Institut d'Estudis Catalans, [1986] 1990, p. 139).

Quatre anys més tard, la Secció Filològica reprèn el tema de la qualitat de la llengua de la televisió, ara referint-se a tots els canals que emeten en català, i denuncia dos perills: unes «tendències particularistes que semblaven ja superades» i «uns afanys de simplificació de la llengua que no fan sinó accelerar-ne el procés de

substitució» (IEC, 1993, p. 34). Respecte al primer corrent posa un exemple concret: les ordres comminatòries de la Direcció de la Ràdio Televisió Valenciana a favor de certes paraules i expressions. Però de l'altre corrent no en dóna cap exemple i la llista d'irregularitats («contramodels esbojarrats», «vulgarismes urbans», «localismes innecessaris», «barbarismes sovint de caràcter argòtic», «confusions entre el que pot ser el català bàsic i el català estàndard», etc.) no permet concretar quines són les pràctiques denunciades. Per percebre, per via indirecta, quines són les deficiències que els acadèmics havien detectat en la llengua utilitzada pels mitjans audiovisuals calia esperar la publicació dels dos primers opuscles sobre *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana*, l'un dedicat a la fonètica (1990) i l'altre a la morfologia (1992).

L'any 1987, *Serra d'Or* també donà a conèixer la seva posició sobre la qualitat de la llengua als mitjans de comunicació social. El seu plantejament parteix de dos principis impecables: *a*) «als mitjans de comunicació catalans, ningú no és un bon professional si no té un bon nivell de català»; *b*) «la llengua escrita sempre utilitza formes i recursos que la llengua parlada pot ignorar quasi totalment».

Ara: aquests dos principis tan rotunds es volen aplicar amb calçador a una situació sociolingüística que, baldament ens pesi, no s'assembla gens a la de les societats on impera l'anglès, el francès o l'italià.

En efecte, l'editorialista de *Serra d'Or* té raó de blasmar alguns professionals dels mitjans de comunicació que no fan prou esforç per millorar la qualitat de la llengua per ells utilitzada. Però oblida els altres «professionals de la paraula» (polítics, dirigents, advocats, clergues, professors de qualsevol nivell educatiu, animadors culturals, empresaris, etc.) que a Anglaterra, a França o a Itàlia mostren un alt domini de les respectives llengües estàndards, mentre que els seus equivalents a casa nostra ignoren força, per no dir molt, no pas l'estàndard, sinó el català bàsic. Blasmar crispadament els professionals de la comunicació, sense tenir en compte el context en què es mouen (incloent-hi el reconeixement que avui ja són «millors» que la majoria dels altres «professionals de la paraula»), és fer un mal plantejament del problema.

També és dubtós que el segon principi, tan evident si s'aplica a llengües normals com les indicades, sigui plenament aplicable en el cas català. Certament, és útil i convenient que la dialèctica entre llengua escrita / llengua oral funcioni adequadament, malgrat les diferències evidents que hi ha d'haver entre aquestes dues modalitats. El problema en català és que la llengua escrita, com argumenta Josep M. Nadal —segons paraules seves al programa *Millennium*, emès pel Canal 33 el 15 de juny de 2002—, ha estat practicada sobretot per escriptors, els quals utilitzen legítimament una llengua literària (amb nombroses variants estilístiques, amb dialectalismes, amb arcaïsmes i fins i tot amb recursos propis) que no sempre coincideix amb l'estàndard. La qüestió és aquesta: ¿és o no legítim que el català,

com altres llengües modernes, aspiro a distingir netament entre estàndard escrit i llenguatge literari?

De tota manera, l'escomesa més seriosa contra els mitjans audiovisuals per la qüestió de la qualitat lingüística ha aparegut en un escrit col·lectiu signat per nombroses entitats cíviques i culturals dels Països Catalans. Em refereixo al *Manifest per l'ús social de la llengua catalana*, redactat pel Club d'Opinió Arnau de Vilanova i difós a partir d'abril de 2002. En el punt 5 d'aquest manifest es diu literalment:

Manifestem finalment la nostra preocupació per un fet que de cap manera és tolerat en cap país civilitzat i culte: que en les televisions i ràdios públiques les informacions, els reportatges i sobretot els programes d'entreteniment siguin protagonitzats per professionals que malmeten reiteradament l'idioma i el degraden amb vocabulari inadequat i incorrecte, amb una sintaxi i fonètica inacceptables, com si la llengua espúria, malmesa i castellanitzada fos més divertida i graciosa. El mal que aquests locutors o presentadors estan ocasionant a la llengua catalana en programes sovint de gran audiència pot ser irreparable pel seu influx social en l'ús incorrecte d'una llengua que prou problemes ha tingut i té per subsistir i ser normalitzada lingüísticament com perquè ara sigui víctima de la incompetència o de la irresponsabilitat d'alguns professionals de la comunicació.

Com que es tracta d'una censura molt articulada i, sobretot, avalada per un ample espectre d'entitats, val la pena d'analitzar-la detingudament. D'entrada, el text és ambigu, per la qual cosa proposo fer-ne dues interpretacions extremes. La primera interpretació és maximalista i sorgeix d'una lectura literal d'aquest paràgraf: els professionals que malmeten reiteradament l'idioma i el degraden en les televisions i ràdios públiques són els dels programes informatius (informacions, reportatges, cròniques), si bé hi tenen una incidència especial els dels programes d'entreteniment. La segona interpretació seria minimalista: la censura recauria només en els programes d'entreteniment, sense oblidar els nyaps que de tant en tant també es fan en els informatius. Potser se'm pot criticar que la distinció entre les dues hipòtesis és forçada, però no crec que se'm pugui acusar de falsificació: simplement he polaritzat dos estats d'opinió que conviuen en els redactors del manifest.

Examinarem d'entrada la hipòtesi «maximalista» —i deixaré per a més endavant l'anàlisi de la «minimalista». Crec que una censura genèrica com aquesta es pot rebatre amb una moralitat o al·legoria sobre la «contaminació lingüística». Al llarg d'aquest treball ens hem referit al grau més o menys elevat de contaminació que es detecta en la situació lingüística. Certament, els experts no es posen d'acord en el grau de contaminació, i això ja és un toc de prudència: no parlarem mai en

termes absoluts (cosa que fan els redactors d'aquella diatriba). De tota manera, ningú no posa en dubte que cal lluitar contra aquesta contaminació, com contra qualsevol altra. Ara: en lloc d'analitzar atentament la contaminació, valorar-ne els efectes i proposar els remeis per superar-la, en aquest cas s'han identificat uns agents concrets, se n'han generalitzat els efectes i se'ls ha imputat tots els danys de la contaminació. És com si, en la lluita contra la contaminació acústica, només es denunciessin les sirenes dels bombers o de la policia (pel seu caràcter de servei públic) i se silenciessin els agents més contaminants: motos, cotxes, indústria, instal·lacions elèctriques, etc.

En conclusió, aquesta interpretació, tal com ha estat formulada, és falsa. De fet, seria més veritat formular-ne una de ben diferent en aquests termes: el 95 %, o més, de la comunicació verbal dels presentadors de les ràdios i les televisions públiques no tan sols és «no contaminant», sinó més aviat «ecològica». Certament, pot haver-hi un 2 % o un 3 % de partícules «contaminants» (barbarismes, solescismes, expressions impròpies, incorreccions de dicció, més abundants en programes d'entreteniment), contra les quals cal lluitar sens dubte, però no oblidant que en general són «agents beneficiosos» per a l'ecosistema lingüístic.

De tota manera, no voldria acabar aquest apartat d'una manera tan «unilateral», per la qual cosa aportaré una altra prova, aquesta referida a l'estàndard escrit. La meva proposta és examinar la qualitat lingüística del diari *Avui*, al qual fou atorgat el Premi Nacional pel Foment de l'Ús de la Llengua, amb aquesta menció: «pels vint-i-cinc anys ininterromputs de publicació diària en català *en un llenguatge normativament correcte* i al mateix temps adequat a tots els sectors i franges d'edat dels lectors de les diferents seccions del diari» (la cursiva es meua, F. V.).

Malgrat que algun purista pot posar-se les mans al cap en llegir la frase destacada, la meua opinió coincideix plenament amb la del jurat que ha concedit aquest guardó. Fa vint-i-cinc anys que llegeixo cada dia aquest diari i puc aportar el testimoni d'una experiència quotidiana, atenta, crítica. He assistit, doncs, a l'evolució dels criteris lingüístics aplicats a l'*Avui*, més «literaris» al començament, més «periodístics» després. Alguns experts opinen que el diari, en aquesta evolució, hi ha perdut qualitat lingüística, però d'altres creuen que hi ha guanyat el llenguatge periodístic. Aquest debat, però, ara no m'interessa: el que pretenc és valorar si en l'actualitat el diari mereix l'alta qualificació del Premi Nacional que he reproduït més amunt.

Com a «expert» en llengua puc dir, d'entrada, que em preocupen certs criteris lingüístics del diari: la supressió quasi sistemàtica de l'adverbi *no* en frases negatives encapçalades per *mai*, *res*, *cap*, etc.; l'ús de termes bandejats per la normativa com ara *recolzar* amb el valor de «donar suport», *incautar* en el sentit de «requisar, comissar, decomissar...», *bodegues* en el de «cellers», etc. També em sorprenen els errors i els lapsus que hi detectem diàriament. [Així, el 2 de maig de 2002 s'hi po-

dien llegir aquestes frases: «metro cinquanta d'alçada», «volaven pels aires», «no el va trucar» (= telefonar), «explosionat», «podran mermar», «en aquestes dades» (= dates), «recolzar la vaga general», «incautar», «poc carinyosa», etc.] Certament, els lectors més sensibles a la qualitat de la llengua poden sentir-se enutjats per totes aquestes deficiències. Però al mateix temps cal tenir en compte que el 95 % o més dels textos de l'*Avui* —algun dia caldria fer-ne un mesuratge estadístic— apareixen respectant la normativa (ortografia, gramàtica, lèxic...), en un país on bona part dels conciutadans són analfabets o semianalfabets en la llengua pròpia i on la premsa escrita, amb només vint-i-cinc anys de lenta recuperació, és encara (2002) minoritària. Davant d'una situació com aquesta, la sorpresa més aviat és una altra: com és possible que amb aquests precedents la premsa escrita en català —i ara és just de generalitzar a les altres capçaleres— hagi assolit un to tan digne i al capdavant tan respectuós amb la normativa? D'aquí ve la meva conformitat amb la valoració del jurat del Premi Nacional.

En conclusió, contràriament al que es manifesta habitualment en les cartes al director i en alguns articles d'opinió, els mitjans de comunicació catalans en la redacció de notícies, cròniques, reportatges i qualsevol mena d'informació tenen, en general, un bon nivell de llengua, i les deficiències que s'hi detecten són, quasi sempre, inferiors a les que s'observen en els textos de la major part de «professionals de la paraula», a qui més amunt he fet referència. Fet i fet, sense el llenguatge estàndard difós des dels principals mitjans de comunicació el català avui seria una llengua més «diluïda», potser més pròxima a l'hipotètic «catanyol».

4. EL NEOPITARRISME

En abordar la censura netament ambigua del Club Arnau de Vilanova a la ràdio i la televisió, hem establert dues hipòtesis interpretatives per poder-la analitzar de manera equànime. La hipòtesi «maximalista» ha quedat, em sembla, rebatuda pels arguments que s'han exposat en l'apartat anterior. Resta per examinar si la hipòtesi «minimalista» és correcta.

Fa temps que s'han alçat veus contra la utilització impròpia i grollera que es fa de la llengua catalana en alguns programes d'entreteniment, on, a més, el català pot aparèixer trufat de castellanismes i l'ús del castellà és habitual. Totes aquestes característiques em van suggerir, ja fa temps, que aquest fenomen tenia concomitàncies amb les «gatades» pitarresques, on els vulgarismes, les grolleries, els barbarismes i el recurs al castellà eren elements imprescindibles per fer riure. Per tot plegat em va semblar que no era exagerat qualificar de «neopitarristes» els defensors d'aquesta forma moderna del «català-que-ara-es-parla».

Val a dir que si el judici del Club Arnau de Vilanova es refereix en particular als excessos neopitarristes —és a dir, en el cas que la hipòtesi interpretativa vàlida

fos la «minimalista»—, aquesta valoració seria compartida per un ampli corrent d'opinió que s'ha manifestat no sols a la premsa sinó també a les instàncies de control de la ràdio i la televisió públiques. El mateix Joan Solà —un lingüista que hem considerat equidistant entre la línia tradicional (els puristes i els defensors del català *heavy*) i la línia antitradicional (els promotors del català *light*), tal com hem analitzat en l'apartat 1— bescanta l'ús en la ràdio i la televisió d'aquesta fórmula lingüística «expressament barrejada i fins i tot exageradament corrompuda» per donar «sensació de naturalitat, de trobar-se al carrer obert i bigarrat de cada dia». Solà critica aquesta estratègia amb aquestes raons:

- a) el fet és normal entre nosaltres com a recurs esporàdic: tots hi recorrem poc o molt en un moment de distensió o per produir un cert efecte; però no és normal com a sistema;
- b) l'extrem a què es duu la potineria i la degradació en aquests programes ni tan sols reflecteix la realitat, sinó que s'exagera escandalosament en tots els sentits (fonètic, fraseològic, etc.);
- c) el recurs no és pas imprescindible per crear humor: els bons professionals han demostrat que hi ha recursos per crear un ambient de normalitat sense destrossar i avergonyir el català (Solà, 2002).

Els arguments de Solà són clars, contundents, fonamentats. De fet, poden ser compartits per tots aquells a qui preocupa la qualitat de la llengua utilitzada en els mitjans audiovisuals. Ara: la qüestió sorgeix en la conclusió a què arriba el lingüista:

[U]na llengua que no és apreciada en públic, que és estiregassada i escarnida d'aquesta manera, té els dies comptats (Solà, 2002).

Aquestes paraules transcendentalitzen el problema, que, a parer meu, no té la importància sociolingüística estricta que se li atribueix, entre altres raons perquè no tenim prou dades per jutjar adequadament el fenomen. En efecte, quin públic veu aquests programes?, com rep aquestes barreges i corrupcions lingüístiques?, de quina manera incentiven o desincentiven l'ús del català entre els telespectadors castellanoparlants?, per què no es relaciona aquest fenomen amb el de la «telescombraries»? per què no es promou un debat seriós sobre els límits d'una televisió pública? Són massa interrogants per donar receptes clares i per arribar a certes conclusions tan taxatives i transcendents.

5. CONSIDERACIONS CONCLUSIVES

Després de les cauteles i reserves que he anat semblant al llarg d'aquest article, seria aventurat per part meua de formular unes conclusions definitives. L'única

conclusió provisional que es pot desprendre de les meves argumentacions ja ha estat insinuada: malgrat la persistència del tòpic segons el qual la qualitat de la llengua utilitzada pels principals mitjans de comunicació catalans (tant la ràdio i la televisió públiques com la premsa d'abast general) presenta nombroses deficiències, ningú no ha pogut demostrar fins ara que en termes globals això sigui veritat. És més: si la meua percepció és correcta, després d'observar quotidianament el llenguatge periodístic practicat per la premsa en català i pels serveis informatius radiofònics i televisius de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió, arribo a la conclusió que la llengua estàndard utilitzada és vàlida i flexible, i per tant socialment acceptable.

Les discrepàncies que aquests models tenen amb la normativa són mínimes (i no sempre injustificades) i les deficiències en la redacció i en l'elocució solen ser faltes per precipitació, nyaps puntuals o mers lapsus, que s'expliquen sovint per les condicions en què s'ha transmès el text. Certament, quan aquestes deficiències s'acumulen o es concentren en un espai comunicatiu poden irritar el lector, l'oient o el telespectador, i és legítim exigir més autodisciplina lingüística i més rigor professional. Però al mateix temps cal posar en dubte la desqualificació sistemàtica, tan ben exemplificada en el paràgraf que hem comentat del manifest del Club Arnau de Vilanova.

Fa més de deu anys, en una ocasió en què també es debatia el problema de la qualitat lingüística, vaig formular uns «principis» per orientar una actuació eficaç en aquesta matèria. Llegits des d'una certa distància em sembla que pequen de voluntarisme, però de tota manera en el fonamental hi continuo creient (Vallverdú, 1990, p. 95-96):

a) dirigir els esforços a favor de mantenir els trets característics de la llengua, deixant de banda els trets secundaris (sobretot quan no hi ha acord entre les autoritats lingüístiques);

b) distingir rigorosament entre fenòmens desestabilitzadors del sistema i canvis que haurien estat possibles en una evolució normal del català;

c) incrementar el nivell d'exigència de la qualitat del català en els mitjans de comunicació i, en general, en tots els «professionals de la paraula» (professors, dirigents polítics, socials, econòmics, etc.);

d) establir mecanismes de control rigorosos que apliquin els criteris aquí defensats per aconseguir que el personal de l'Administració pública tingui uns nivells de competència lingüística cada vegada més alts.

Probablement aquestes pàgines se m'han allargassat més del compte. Hi ha repeticions, insistències, asseveracions taxatives que es podrien haver evitat o moderat. Però potser no valia pena. Fa molts anys que en les meves reflexions sobre l'estàndard i la millora de la qualitat lingüística dels mitjans de comunicació he constatat que els problemes reals (les inadequacions lèxiques amb els canvis tec-

nològics, l'evolució interna de l'idioma, les deficiències variades en l'elocució i en la redacció, etc.) a vegades són emmascarats per salts en el buit o per autèntiques fantasmagories que dificulten els plantejaments raonables i les propostes adequades per tractar el problema. No hi ha solucions miraculoses; però hi ha molt treball de poc lluïment a fer i caldria conjuminar tots els esforços, tant dels experts com dels usuaris públics de l'estàndard, per encarrilar el debat d'una manera seriosa, lliure d'acusacions sense fonament i de crispacions desmoralitzadores.

(Tardor de 2002)

G. Contacte de llengües en la televisió: l'experiència de TV3

1. PROPÒSIT

En aquest text em proposo d'examinar el comportament de la televisió com a espai de llengües en contacte, a partir de l'experiència de TV3, la televisió pública catalana, en telefilms i sèries dramàtiques de producció pròpia. Basant-me en l'anàlisi de tots els productes d'aquestes característiques emesos durant dos anys (2003 i 2004), tractaré de comprovar si la presència del castellà en telefilms i sèries dramàtiques de producció pròpia és un reflex de la realitat catalana actual; i en el cas que no sigui així, quina és la raó d'aquesta tria i quin plantejament es fa.

Com és sabut, Catalunya, especialment des de la victòria de Felip V el 1714, ha sofert un procés de substitució lingüística a favor del castellà, que va prendre formes de veritable política lingüicida durant la dictadura franquista (1939-1975). Aquesta circumstància, unida al fenomen modern de la immigració castellano-parlant, ha contribuït a estendre la presència de la llengua castellana en tots els àmbits d'ús lingüístic. En l'actualitat, en el marc democràtic espanyol d'ençà de 1977 i de l'autogovern de què disposa Catalunya, la llengua catalana és reconeguda com a llengua pròpia (nacional) del seu territori. Durant aquests últims decennis, el català ha recuperat els àmbits d'ús perduts, fins al punt que en alguns casos (per exemple, com a llengua de les institucions públiques: Generalitat, Parlament, ajuntaments, entitats de servei públic, etc.) torna a ser la llengua hegemònica.

En crear-se el 1983 la ràdio i la televisió públiques de Catalunya (CCRTV), s'establí per llei que el català seria la llengua normalment emprada en els mitjans de comunicació propis de la Generalitat i en els de les corporacions locals del seu territori, tal com preceptua l'article 25 de la vigent Llei de política lingüística (1998). Ara: tenint en compte la realitat social de Catalunya, en què prop del 45 % de la població afirma que el castellà és la seva llengua familiar, i la circumstància

que tots els catalanoparlants coneixen i parlen el castellà —sense oblidar el fet que el castellà és reconegut per l'Estatut d'autonomia com a llengua cooficial—, la presència d'aquesta llengua als mitjans públics i privats catalans és freqüent. Així, en els noticiaris de TV3, si un personatge castellanoparlant fa declaracions, aquestes es reproduïxen sense doblar ni subtítular, com a document informatiu. Fins i tot, en el cas d'una entrevista a una persona que no entén el català, el periodista després de presentar l'interlocutor en català sol canviar de llengua i hi dialoga en castellà —sense utilitzar la traducció simultània (Vallverdú, 2000, p. 56-65). En la publicitat, la presència del castellà i, cada vegada més, d'altres llengües és bastant elevada (Pons, 2002, p. 341-342).

Quant a les sèries dramàtiques i els telefilms d'ambient o personatges catalans, solen ser en la major part un reflex de la societat actual, per la qual cosa no és estrany que també s'hi noti la situació de contacte de llengües. Ara, com he dit més amunt, la qüestió que cal plantejar-se és si en aquests productes audiovisuals TV3 fa un fidel retrat de la societat catalana d'avui o bé se n'aparta; i si és així de quina manera i per què. Tanmateix, abans d'analitzar de manera sistemàtica i detallada aquests programes de TV3, cal precisar prèviament algunes qüestions.

2. EL BILINGÜISME I LES SEVES ESTRATÈGIES

Per a una bona part dels catalanoparlants, el bilingüisme català-castellà és un fenomen relativament recent, i fins i tot antinatural, malgrat l'evidència que almenys des de fa cent cinquanta anys totes les persones alfabetitzades saben parlar català i castellà, i que fins fa vint anys la gran majoria de catalans només sabia llegir i escriure en castellà. Aquesta percepció, unida a un fort sentiment de lleialtat lingüística, en bona part de la població, ha propiciat un notable rebuig social envers els catalans que abandonen l'ús de la seva llengua. Aquest sentiment, de caràcter «clandestí» en temps de la dictadura, continua viu, fins al punt que en el conjunt de la població catalanoparlant (almenys a Catalunya) avui no es produeixen pràcticament defeccions en l'ús familiar ni en la transmissió generacional del català.

Aquest comportament, tanmateix, no és pas incompatible amb la pràctica freqüent —i en algun cas contradictòria amb els postulats de la lleialtat lingüística— de l'adaptació a la llengua de l'interlocutor, encara que conegui perfectament el català. Val a dir que el fenomen no és nou, com ja he explicat més amunt (text A, p. 13-23).

Són, en definitiva, unes *normes d'ús restrictiu*, que han imperat arreu del domini lingüístic, en alguns llocs amb més intensitat i extensió que en altres. Helena Calsamiglia i Empar Tusón, gràcies a un estudi fet en una barriada barcelonina el 1978, arribaren a la conclusió que

[...] aquesta norma és una conseqüència del fet que el castellà hagi dominat la majoria d'àmbits. Aquesta situació de fet ha creat uns *hàbits* de comportament lingüístic que fan que els castellanoparlants considerin com un fet normal (gairébé com una obligació implícita) el passar a parlar castellà (Calsamiglia i Tusón, 1980, p. 74).

Certament, aquesta norma d'ús s'ha anat atenuant (un «inici de trencament» en diuen elles) a mesura que ha crescut entre els catalanoparlants el sentiment que tenen «dret a expressar-se i ser entesos» en la seva pròpia llengua (Calsamiglia i Tusón, 1980, p. 75). Segons l'antropòloga nord-americana Kathryn A. Woolard, aquesta norma era encara vigent l'any 1980, quan ella treballà a Barcelona en un estudi etnogràfic. D'acord amb

l'etiqueta tradicional, només era correcte parlar català als qui se sabia que eren catalans o als qui manifestaven clars signes d'identitat catalana (Woolard, 1992, p. 85).

De tota manera, Woolard considera que durant el seu primer viatge (1980) no s'acceptava de forma general la norma bilingüe, «en particular en la interacció dual, a pesar de l'atractiu intel·lectual que tenia per a molta gent» (Woolard, 1992, p. 100). Però set anys més tard, en el seu segon viatge d'estudi (1987), li sembla «que el tabú contra la *norma bilingüe* s'estava desgastant» (Woolard, 1992, p. 206-207).

En canvi, Emili Boix considera que la norma bilingüe —o, dit en altres termes, la norma que afavoreix l'anomenat *bilingüisme passiu*— no té tanta extensió com es podia pressuposar, a desgrat de ser recomanada pel mateix Govern de la Generalitat (1980). Segons Boix, *en les interaccions més impersonals* (per exemple, comerços) el més probable és que la norma més generalitzada sigui l'adaptació a la llengua del client, mentre que *en les interaccions més interpersonals* «la norma d'adaptació al castellà és la norma d'ús més estesa i còmoda» (Boix, 1993, p. 109-110). De tota manera, Boix observa uns canvis en els joves barcelonins que val la pena d'apuntar:

Les actituds de la majoria dels joves barcelonins, independentment de quin sigui el seu grup lingüístic, no són ni positives ni negatives envers les tries del català i del castellà en converses entre castellanoparlants i catalanoparlants. [...] La norma d'ús tradicional que aconsellava la tria exclusiva del castellà en converses intergrupals hauria deixat pas a una norma d'ús que considera apropiat triar tant una llengua com l'altra (Boix, 1993, p. 203-204).

Aquest fenomen nou, que desconcerta alguns observadors de la situació socio-lingüística present a Catalunya, no es pot aïllar de l'observació que fa Kathryn Woolard:

[E]l que encara falta a un gran nombre de joves castellanoparlants de Barcelona és l'oportunitat de poder fer servir el català amb parlants nadius, particularment iguals, en interaccions quotidianes. En una àrea metropolitana on la segregació lingüística *de facto* de barris i de llocs de treball és força típica, l'oportunitat per a la interacció igualitària entre els diferents sectors pot constituir el repte més gran a la tasca de la planificació lingüística. La política institucional pot preparar bé el terreny per mantenir o estendre una llengua, però altres factors bàsics relatius a la vida quotidiana de les persones poden ser, en definitiva, més decisius (Woolard, 1992, p. 242).

Després de repassar l'opinió dels experts sobre les normes d'ús lingüístic vigents, miraré de sintetitzar les principals idees que voldria retenir sobre aquesta qüestió. La primera constatació a fer-hi és que totes les modificacions observades sobre les normes d'ús s'apliquen només a Barcelona i a la seva àrea metropolitana, car no tenim dades fiables per a la resta del Principat ni de la resta dels Països Catalans. En qualsevol cas, és presumible que en les zones més catalanoparlants les normes d'ús hagin evolucionat en sentit favorable al català i que el jovent de zones urbanes amb molta presència d'immigració castellanoparlant tingui un comportament semblant al de Barcelona.

La segona constatació és que, en aquestes zones, el joc de normes d'ús lingüístic ha sofert en els últims vint o trenta anys un reajustament en aquests termes:

a) la norma d'ús restrictiu tradicional (és a dir, l'adaptació a la llengua del receptor castellanoparlant) ja no és seguida sistemàticament;

b) la norma d'ús bilingüe (és a dir, el manteniment de la llengua de cada interlocutor) sembla operar només en situacions de militància lingüística i escadusesres;

c) la norma d'ús de l'alternança de llengües és habitual entre els joves, especialment de l'àrea metropolitana.

3. EL CONTACTE DE LLENGÜES I LA CREACIÓ ARTÍSTICA

Posarem ara l'atenció en un altre aspecte d'aquesta problemàtica: de quina manera es reflecteix o interacciona una situació de contacte de llengües com la que hi ha a Catalunya en l'activitat artística? Certament, formulada així la pregunta obre una perspectiva tan genèrica que dóna peu a moltes i diverses respostes. Una de les qüestions que s'hi relacionen és la del «bilingüisme literari», tema que fou tractat per mi fa més de trenta anys (Vallverdú, 1968) i que he revisat àmpliament, com es pot comprovar en aquest mateix volum (veg. p. 14-18).

En l'estudi de 1968, vaig examinar la problemàtica sociocultural de l'escriptor bilingüe a Catalunya. Després de definir què entenia per «escriptor bilingüe» —no pas el supòsit d'una persona bilingüe que a nivell literari només escriu en

una llengua (català o castellà), sinó el d'un escriptor que en la creació literària alterna l'ús d'ambdues llengües—, arribava a la conclusió que en la literatura catalana, malgrat les condicions adverses de la postguerra, els casos d'escriptors bilingües eren pocs. Val a dir que aquest enfocament s'ha d'entendre en el moment i en el lloc en què fou formulat. En el fons, era una proposta a la defensiva, per encoratjar l'actitud dels escriptors catalans que en aquells anys ominosos havíem optat per una ferma lleialtat per la llengua pròpia, i així ho he raonat en un pròleg per a l'obra d'Ute Heinemann (1996, p. x-xi). La mateixa autora indica que aquesta premissa era molt compartida i que fou plenament assumida pel Congrés de Cultura Catalana de 1977 (Heinemann, 1996, p. 23).

En resum, el bilingüisme literari, tant si és entès de manera simple (escriptor bilingüe), com de manera més àmplia (escriptor bilingüe en textos simultanis o successius i en textos mixtos), continua tenint poc predicament a Catalunya. Heinemann té raó quan assenyala que «la llengua i la cultura catalanes s'han vist sempre obligades a distanciar-se clarament del castellà a fi d'assegurar la seva autonomia» i que «un dels motius pels quals la línia divisòria entre la literatura castellana i la catalana sembla tan impermeable» és perquè els catalans encara senten amenaçada la seva llengua (Heinemann, 1996, p. 97).

Si aquesta és la situació en la literatura, què passa en altres formes de creació artístiques com ara els productes dramàtics de la televisió?

4. EL CONTACTE DE LENGÜES EN LA TELEVISIÓ

Com ja he avançat a l'apartat 1, el principi segons el qual el català seria la llengua normalment utilitzada en els mitjans propis de la Generalitat —entre els quals hi ha TV3— ha estat de ple assumit no sols pels òrgans directius de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió sinó també per tots els professionals de la comunicació que hi treballen o hi col·laboren. Vegem-ne les conseqüències immediates:

Davant una situació de llengües en contacte, com és actualment la de Catalunya, aquest principi té un doble efecte: d'una banda, *prioritza* la utilització de la llengua pròpia de Catalunya; d'una altra, *contribueix a superar* la tradicional supeditació al castellà i a altres llengües que molts catalanoparlants practiquen (Vallverdú, 2000, p. 56).

Ara comprovarem si aquests efectes de normalització lingüística es compleixen en els productes de ficció de Televisió de Catalunya (TVC). Per tal que el resultat fos màximament fiable i al dia, he analitzat totes les sèries de ficció de producció pròpia (exclusivament de TVC o en col·laboració amb altres productores) que s'han emès des de 2003 fins avui; i tots els telefilms —és a dir, «produccions

televisives de ficció que s'emeten en un únic bloc d'una durada aproximada de noranta minuts» (Lacalle, 2004, p. 172)— produïts o coproduïts per TVC i emesos des de gener de 2003 fins a juliol de 2004.

Les sèries de ficció (que identifico amb un número d'ordre) són les següents:

- S-01: *El cor de la ciutat* (2000-2004), serial dramàtic d'emissió diària.
- S-02: *Jet Lag* (2001-2004), sèrie d'humor, setmanal.
- S-03: *Majoria absoluta* (2002-2004), comèdia-serial, setmanal.
- S-04: *Setze dobles* (2003), comèdia-serial, 26 capítols.
- S-05: *La Mari* (2003), minisèrie dramàtica, 2 capítols.
- S-06: *Pets-and-pets.com* (2003), sèrie juvenil d'humor, 13 capítols.
- S-07: *La memòria i el perdó* (2003), minisèrie dramàtica, 2 capítols.
- S-08: *L'un per l'altre* (2003-2004), sèrie d'humor, 14 capítols.
- S-09: *De moda* (2004), comèdia-serial, 22 capítols.
- S-10: *Porca Misèria* (2004), sèrie d'humor, d'emissió molt recent.

Quant als telefilms (que també identifico amb un número d'ordre), són aquests:

- T-01: *Nines russes* (1-I-03), *thriller* policíac, localitzat a Catalunya.
- T-02: *Iris TV* (7-V-03), film satíric sobre els *reality shows*.
- T-03: *Germanes de sang* (14-V-03), *thriller* dramàtic.
- T-04: *Sincopat* (21-V-03), film romàntic, sense localitzar.
- T-05: *La dona de gel* (28-V-03), film de denúncia sobre un fet real.
- T-06: *L'escala de diamants* (11-VI-03), drama social (Barcelona).
- T-07: *Mònica* (18-VI-03), film contra l'assetjament sexual, sense localitzar.
- T-08: *Sara* (25-VI-03), film contra els maltractaments, sense localitzar.
- T-09: *Joc de mentides* (2-VII-03), drama social, localitzat a Catalunya (?).
- T-10: *Jugar a matar* (9-VII-03), *thriller* policíac (Barcelona).
- T-11: *Cita mortal a l'Up & Down* (16-VII-03), film de Pepe Carvalho (Barcelona).
- T-12: *Més enllà de les estrelles* (6-VIII-03), drama sobre un nen superdotat.
- T-13: *Fragments* (13-VIII-03), drama romàntic, sense localització precisa.
- T-14: *El secret de la Belle de Mai* (20-VIII-03), film d'acció i intriga, localitzat a França.
- T-15: *Cala reial* (27-VIII-03), drama romàntic, ambientat a la Costa Brava.
- T-16: *La vida, aquí* (17-IX-03), història d'immigrants en un poble aragonès catalanoparlant.
- T-17: *Tempus fugit* (8-I-04), drama, sense localització precisa.
- T-18: *Costa Roja* (16-I-04), film d'acció ambientat a l'armada naval.
- T-19: *Estocolm* (2-II-04), l'acció transcorre en un poble imaginari espanyol.
- T-20: *Carta mortal* (30-V-04), *thriller*, sense localització precisa.

T-21: *El millor negoci del món* (6-VI-04), comèdia ambientada a la Riviera italiana.

T-22: *Els mars del sud* (6-VI-04), film de Pepe Carvalho (Barcelona).

T-23: *Caps rapats* (4-VII-04), drama social, sense localització precisa.

Per classificar degudament aquests productes des del punt de vista de l'homogeneïtat o l'heterogeneïtat lingüística, tenint en compte els comentaris de l'apartat 1, sobre la situació sociolingüística de Catalunya; de l'apartat 2, sobre les normes d'ús lingüístic imperant; i de l'apartat 3, sobre la poca receptivitat que hi ha entre els narradors en català respecte a la mescla de llengües (factor encara més accentuat entre els escriptors barcelonins en castellà), proposo la següent tipologia:

Model A: situació lingüística convencional, en què es fa servir el català estàndard. (Aquest model seria el més comparable al que en literatura han representat les grans obres de la novel·lística catalana al segle xx.)

Model B: situació de llenguatge col·loquial. El català utilitzat conté molts col·loquialismes (fonètics, gramaticals, lèxics), castellanismes d'ús freqüent i eventualment altres interferències.

Model C: situació lingüística mixta en què al costat del català hi ha presència més o menys rellevant del castellà o eventualment d'altres llengües. El contacte de llengües pot revestir quatre possibilitats: 1) diàleg en què el catalanoparlant s'adapta al no-catalanoparlant, segons la norma d'ús tradicional (encara que el receptor entengui el català); 2) diàleg en què el catalanoparlant i el no-catalanoparlant es comuniquen cadascú en la llengua pròpia; 3) diàleg en què el catalanoparlant o el no-catalanoparlant alternen la llengua pròpia amb una altra, per raons expressives o metafòriques; 4) ús exclusiu d'un parlar no català, pel fet que els personatges no són catalans o l'escena transcorre sense catalanoparlants.

Començarem analitzant les sèries:

a) Hi ha dos productes que encaixen en el model A (S-07 i S-09). Totes dues sèries han estat doblades al català, i habitualment la tècnica del doblatge afavoreix la utilització del català estàndard. En la sèrie S-07 el doblatge és justificat perquè els personatges de la ficció no són catalans. I en la sèrie S-09, que no té una localització precisa, ha estat rodada en castellà, per poder-se emetre simultàniament en diverses televisions espanyoles, per la qual cosa ha calgut fer-ne la versió doblada al català.

b) La major part de les sèries segueix el model B (S-01, S-02, S-03, S-04, S-06, S-08 i S-10). Són sèries ambientades a Catalunya o sense precisar (S-06). El llenguatge és més desimbolt, i a vegades es recorre a l'argot, a col·loquialismes dubtosos i a castellanismes flagrants. En les sèries d'humor (per exemple S-02 o S-08) l'ús de castellanismes és molt elevat, sobretot en l'argot.

c) Quant al model C, només es troba estrictament en un sol cas: S-05, una minisèrie que narra la història d'una dona andalusa que es queda vídua i amb dos fills i que per subsistir es trasllada a Barcelona. L'acció, que arrenca als anys seixanta, s'inicia amb escenes ambientades a Andalusia i després transcorre a Catalunya. Aquesta sèrie té escenes de C4 —amb l'ús exclusiu del castellà— i després exemples de C2 (el nou company sentimental sempre li parla en català) i C3 (els fills, ja instal·lats a Barcelona, alternen castellà i català). La presència del castellà també és notable en la minisèrie S-07, que bàsicament es classifica en el model A, com hem vist. Tanmateix, tracta dels infants desapareguts a l'Argentina, per la qual cosa les escenes que transcorren en aquell país s'han conservat en la llengua original (té, doncs, escenes del model C4). Finalment, algunes altres sèries participen ocasionalment d'aquesta categoria: així, S-01, S-03, S-04 i S-10 contenen a vegades escenes C1, C2 o C4, per l'aparició d'algun personatge d'origen foraster, que no domina el català; i S-02 i S-08 tenen habitualment passatges C3, perquè algun personatge sol alternar català i castellà (en un cas és d'origen castellanoparlant, i quan l'emoció és alta recorre a la llengua materna; en altres casos les alternances són merament expressives).

Respecte als telefilms, els criteris no semblen els mateixos. Vegem-ne la classificació:

a) Una bona part de telefilms (10) segueix bàsicament el model A: T-02, T-03, T-08, T-10, T-12, T-14, T-15, T-18, T-19 i T-21. Quasi tots aquests films han estat doblats, i ja hem dit que en doblatge s'utilitza un llenguatge convencional, com més pròxim a l'estàndard millor. Moltes històries no tenen una localització precisa i, en qualsevol cas, l'aspecte lingüístic és secundari: només interessa la narració cinematogràfica.

b) Un nombre igual de telefilms (10) segueix el model B: T-01, T-04, T-05, T-06, T-07, T-11, T-17, T-20, T-22, T-23. Quasi tots aquests films són localitzats a Catalunya, o bé podrien ser-ho, la qual cosa fa que es vulgui donar més versemblança als diàlegs, amb el recurs a col·loquialismes i castellanismes habituals. En alguns casos, la versemblança afecta també la dicció, més deficient que en els exemples del model A.

c) Tampoc en el cas dels telefilms no trobem gaires escenes del model C. L'únic producte que encaixa de ple en aquesta categoria és T-16, un film basat en un fet real: un matrimoni argentí, amb un fill, que es trasllada a viure en un poblet aragonès de parla catalana. Hi ha escenes lingüísticament diverses: C4 (els argentins només saben castellà), C3 (alternances que no s'expliquen per la presència dels argentins) i C2 (manteniment de la norma bilingüe, poc versemblant en aquella regió). Els altres telefilms amb passatges del model C són sempre deguts a la presència d'estrangers (T-01, T-05, T-06, T-20) amb escenes del tipus C4. Hi ha

dos casos singulars: T-09 i T-13, amb situacions C1 i C2, abundants per la presència de personatges castellanoparlants, alguns dels quals saben parlar bé català. Encara que els films, des d'aquest punt de vista, poden semblar arbitraris, reflecteixen un comportament prou estès avui a Barcelona i en altres zones urbanes.

5. CONCLUSIONS

Després d'aquesta anàlisi sociolingüística elemental dels programes de ficció de producció pròpia emesos per TV3 durant els dos últims anys, podem ja arribar a algunes conclusions.

En primer lloc, complint les expectatives derivades de la raó de ser fundacional de Televisió de Catalunya, aquests programes *prioritzen la utilització del català com a llengua pròpia no sols del país sinó del mateix mitjà*. L'únic supòsit que s'escapa d'aquesta regla és la minisèrie *La Mari* (S-05), on efectivament la presència del castellà és molt alta, però està plenament justificada testimonialment i humanament, com ja hem indicat en el seu moment. D'altra banda, també és important la presència del castellà en la minisèrie S-07, un fragment de la qual transcorre a l'Argentina, i en el film T-16, perquè els protagonistes acaben d'arribar de fora, també de l'Argentina. En canvi, és episòdica o marginal l'aparició del castellà en algunes sèries (S-01, S-02, S-03 i S-04), sovint per la presència d'estrangers. Hi ha, certament, dos casos singulars (T-09 i T-13), com hem vist, amb nombroses situacions C1 (adaptació al castellà del receptor) i C2 (norma bilingüe). Aquestes excepcions, d'importància relativa, no desvirtuen la conclusió, en el sentit que TVC en els productes de ficció dóna una prioritat molt notable a la llengua catalana, amb la qual cosa es presenta en pantalla una situació ideal, ben diferent de la realitat sociolingüística del moment, en particular a Barcelona i la seva àrea metropolitana.

En segon lloc, també d'acord amb les expectatives recollides a l'inici de l'apartat 4, aquests programes *contribueixen a superar simbòlicament la tradicional superditació del català al castellà* (pautes diglòssiques). Aquí l'únic índex que tenim per mesurar aquest efecte és si és gaire habitual la norma d'ús lingüístic tradicional, és a dir, l'adaptació a la llengua del receptor quan aquest no parla en català i que hem classificat com a model C1. Tal com hem dit repetidament, són molt pocs els exemples de C1: alguns passatges molt ocasionals de les sèries S-01, S-03, S-04 i S-10, i sobretot els telefilms T-09 i T-13, ja comentats. Tots els altres casos en què la norma d'ús tradicional apareix, es donen en situacions perfectament assumibles des d'una posició militant de lleialtat lingüística, com ara quan l'interlocutor ignora totalment el català en el tipus C4 (escenes fora de Catalunya o amb personatges estrangers recentment arribats). En trobem alguns exemples a S-05, S-07, T-01, T-05, T-06, T-10, T-16 i T-20. En qualsevol cas, queda clar que en aquests

supòsits no es tracta d'una supeditació al castellà sinó d'una actuació necessària. De tota manera, aquesta supeditació és sobretot contraestada per altres missatges emanats de TV3: el seu caràcter institucional, la presència «normal» del català en tots els àmbits d'ús lingüístic, confereixen a la llengua un «valor comunicatiu» (Kremnitz, 2003, p. 18-22) no sempre perceptible amb la mateixa intensitat en altres institucions del context sociolingüístic actual a Catalunya.

En tercer lloc, hi ha *una notable diferència entre les sèries i els telefilms en l'ús estilístic de l'idioma*. Mentre que en els telefilms el recurs al català estàndard és quasi general (influència que arriba a notar-se fins i tot en els de model B), en canvi, en les sèries la utilització del llenguatge és més transgressora. L'explicació es troba en el fet que la major part d'aquestes sèries són d'humor i ambientades a la Catalunya actual, la qual cosa afavoreix l'ús d'un català més viu i col·loquial. En efecte, les sèries més formals (S-01, S-03, S-04), que també recorren al llenguatge viu i col·loquial, no presenten transgressions sistemàtiques, mentre que les sèries d'humor (S-02, S-08, S-10) utilitzen un llenguatge més deixatat, incloent-hi castellanismes discutibles («sona a raro», «estic liada», «una bona apretada», «un resto» —S-02—, «al quinto coño», «brújula», «quin susto», «qué guai», «un txollu», «a la buena de Dios», «algo», «apetxuga», «tragaderes» —S-08—, «gorda», «qué guai», «susto», —S-10—). Una proporció comparable de transgressions lingüístiques només l'he trobada en dos telefilms: T-04 i T-20. En el primer hi ha infraccions greus («com se t'ocurreix», «abans de que», «vaig» —en lloc de «vinc»—, «compte suïssa», etc.) i en el segon, algunes descurances («crios», «al tajo», «joder», «me l'afeito», «la perilla») que contrasten amb la correcció general del guió. Aquests casos, més que respondre a propòsits clars dels guionistes, solen ser deguts a improvisacions d'última hora o a poc control. Malgrat les reserves que acabo d'indicar respecte a la poca qualitat lingüística d'alguns productes de ficció, cal no oblidar que la llengua utilitzada en aquests programes té un nivell (fonètic, gramatical, lèxic) molt superior a la «llengua del carrer». De fet, només en medis cultes catalanoparlants es pot trobar un referent lingüístic que respongui als mateixos paràmetres.

En resum, com es pot observar, en els productes de ficció de TV3 la llengua catalana hi apareix en estatus i en funcions com una llengua «normal». En efecte, és la llengua més emprada en els més diversos escenaris de la quotidianitat i quan alterna amb el castellà, o, a vegades, amb altres llengües, ho fa en poques ocasions i de manera natural (aparició justificada de personatges no catalanoparlants, espanyols o estrangers). D'altra banda, el català d'aquests productes té un nivell de qualitat remarcable, amb transgressions més aviat escasses, quasi totes localitzades en les sèries d'humor. Per a qualsevol observador de la societat catalana actual, aquesta «projecció sociolingüística» que es difon des de TV3 és idealista i no respon al funcionament dels usos lingüístics reals, particularment a les zones urbanes de l'àrea metropolitana; però és congruent amb la política de normalització

lingüística que es fomenta des del Govern de Catalunya i que té en els mitjans audiovisuals propis l'instrument més poderós per dur-la a terme.

Per comprendre més bé aquest plantejament voldria fer referència precisament a la importància dels mitjans audiovisuals com a instruments decisius per elevar la «quotització» del valor comunicatiu del català. Sobre aquesta qüestió, Georg Kremnitz ha fet aquesta interessant precisió:

[L]a valeur communicative est une donnée qui s'inscrit très précisément dans le temps et dans l'espace. Aucune langue n'a partout ni toujours la même importance communicative. Ici, on pourrait reprendre et élaborer l'image des cotations boursières. Une langue qui, à un endroit et à un moment donnés, a une valeur communicative élevée, peut être absolument inutile et sans valeur à un autre endroit et dans un autre contexte communicatif (Kremnitz, 2003, p. 22).

En el nostre cas, és evident que el català no té el mateix valor comunicatiu en tots els contextos. Molts dels qui es preocupen de la sort de l'idioma i del seu futur poc falaguer consideren que són massa les ocasions en què la llengua catalana té poc o nul valor comunicatiu, la qual cosa els porta a generalitzar la seva percepció negadora del valor comunicatiu del català en tots els àmbits d'ús. Ara: això no pot ser així, ni ho serà, mentre els mitjans audiovisuals en català ocupin un espai tan significatiu en el consum diari de ràdio i televisió —Televisió de Catalunya i Catalunya Ràdio solen atènyer les primeres posicions en audiència—, i assegurin, d'aquesta manera, el «valor comunicatiu» de la llengua pròpia, el qual dins aquest àmbit complex que representen els mitjans audiovisuals continua essent força elevat.

(Novembre de 2004)

H. Català: glotònim no qüestionat, gentilici qüestionable?

1. PROLEGÒMENS

«El nom no fa la cosa», declara, en un brillant i polèmic article, l'historiador Agustí Colomines, per concloure: «històricament no ha existit mai una identitat nacional lligada al concepte Països Catalans, que és un nom i no pas una realitat jurídica» (Colomines, 2005*b*, p. 204). Com és sabut, aquest plantejament s'enfronta de ple amb el que l'any 1962 Joan Fuster defensava en el seu opuscle *Qüestió de noms*, on per donar suport al caràcter nacional dels Països Catalans proposava el significant «català» no sols com a glotònim (nom de llengua), sinó també com a gentilici general (nom col·lectiu nacional). En efecte, cal tenir en compte que en el seu pamflet l'insigne assagista de Sueca, salvant els més seriosos entrebancs per al seu propòsit —com els que presentava Eiximenis al cap d'un segle i mig de la conquesta de València (recordem les seves paraules referint-se al poble valencià: «com sia vengut e eixit, per la major partida, de Catalunya, e li sia al costat, emperò no es nomena poble català, ans per especial privilegi ha propri nom e es nomena poble valencià»)—, malgrat aquestes evidències històriques, dic, Fuster pretén «reconstruir» una unitat nacional, al servei de la qual fa una proposta específica de noms (Fuster, 1962*b*, p. 6), que és la que em correspon de revisar en la present comunicació.

Tot i que la proposta de Fuster és prou coneguda, considero necessari de recollir-la per complet. Com a *corònim nacional*, renunciaria a contraccor al nom «natural», com diu ell: «senzillament *Catalunya*» («aquesta aspiració ha d'ajornar-se *sine die*», reconeix), i altres formes derivades com *Gran Catalunya* o *Catalunya Gran*, s'inclina per la designació *Països de Llengua Catalana* —«i millor encara, la de *Països Catalans*, que tant s'ha estès en els últims deu anys», segons literalment afirma (Fuster, 1962*b*, p. 13-14). Entre els que avui en podríem dir *corònims re-*

gionals, les preferències onomàstiques de Fuster són *Principat* —o bé *Catalunya estricta*—, *Illes Balears*, *Rosselló* (encara no s’havia difós el corònim «Catalunya del Nord») i *Andorra* (Fuster, 1962b, p. 14).

En enfrontar-se a la qüestió dels *gentilicis* (d’àmbit «nacional» o «regional», segons el cas), Fuster es planteja una pregunta clau: «¿com distingirem els *catalans* del Principat, dels *catalans* de tots els Països Catalans?» La seva resposta és paradigmàtica: «L’historiador, l’economista, el polític, el geògraf, per més adherit que se senti a la idea de *Països Catalans*, ha d’enfrontar-s’hi cada dia. Si vol evitar la “regionalització” del terme “català” ha d’emprar circumloquis o bé ha d’afegir “estricte”. “Català estricte” o “del Principat” és tot el que pot dir» (Fuster, 1962b, p. 15). [Permeteu-me una digressió estilística. A parer meu, el passatge tindria una lectura més unívoca si en comptes de l’ambigua frase «per més adherit que se senti» hi hagués aquesta altra: «a més de sentir-se adherit», etc.]

La proposta de Fuster resulta, al capdavant, un nou paradigma toponímic. No cal dir que, tal com apunta el sociolingüista occità Henri Boyer, «l’acte par lequel un “nom propre” est donné à un lieu —ville, région, pays...— est bien ethnoso-cio-culturel et même bien souvent un “acte politique”» (Boyer, 2008, p. 15). El propòsit de Fuster, com observa Guillem Calaforra, era ben clar:

La seva intenció conscient és d’actuar sobre la realitat social del seu país de manera directa: [...] en l’etapa més polèmica de la seva vida [1962-1972], escriu amb la intenció conscient de difondre una concepció del «fet nacional català», tant entre la intel·liguència (cf. *Nosaltres, els valencians*) com entre els estrats més populars (cf. *El País Valenciano, Qüestió de noms*) (Calaforra, 1999, p. 209).

Joan Francesc Mira explica més detalladament aquest propòsit: «quan es tracta del nom d’una gent, d’un gentilici o d’un nom de país, el personal es baralla precisament perquè el nom sí que fa la cosa» (Mira, 2005, p. 50). I confirma el seu argument amb tres constatacions:

Primera: Sense nom no hi ha realitat. [...] *Quan hi ha qüestió de noms [...] és que hi ha qüestió de cosa.*

Segona: El nom actua com a símbol, a més de fer de signe. [...] *Quan el nom no és símbol-força, és una simple denominació.* [...]

Tercera: El nom pot ser resultat o expressió d’un projecte d’identitat. [...] *Però quan no hi ha projecte, el nom és únicament una etiqueta* a efectes de designació administrativa (Mira, 2005, p. 50-51).

2. UN PROJECTE ASSUMIT?

El paradigma de Fuster s'estengué amb prou fortuna entre els mitjans catalanistes del Principat, no pas sense polèmiques, com ara la que es donà a conèixer a la revista clandestina *Horitzons* (més tard denominada *Nous Horitzons*), publicació cultural del PSUC. La queixa d'un lector —que sembla que era el mateix Fuster—, pel fet que *Horitzons* «reduïa la seva visió de Catalunya a les “quatre províncies”», fou replicada amb una llarga nota de la direcció a l'exili, en què només s'acceptava la realitat nacional de Catalunya i es considerava la idea de *Països Catalans* com «una reminiscència de la ideologia imperialista de la gran burgesia catalana: és una idea reaccionària que no podem recollir...» (*Horitzons*, núm. 3, segon trimestre 1961, p. 59). Deixant de banda els aspectes sectaris de la resposta, cal dir que els intel·lectuals progressistes, tots ells aleshores simpatitzants o militants del PSUC, distingien netament entre «nació» i «comunitat lingüística», per la qual cosa no compartien fins a les últimes conseqüències el projecte de Fuster. Així es pot llegir en un text meu dels anys setanta:

[Q]ualsevol concepció dels Països Catalans que els consideri com una «unitat nacional» des de l'Edat mitjana em sembla idealista i aventurada (Vallverdú, 1976, p. 1).

En la mateixa jornada en què fou presentada la meua comunicació —que va tenir lloc a la Universitat de Barcelona deu mesos després de la mort de Franco—, l'historiador marxista Josep Fontana s'adreçava als assistents amb aquestes paraules:

No és que les nostres idees respecte dels fets nació, nacionalitat i nacionalisme siguin clares i formin un llenguatge que tots entenem i apliquem de la mateixa manera. Però existeixen, almenys, un mínim de concordançes, i penso que tots els que som ací creiem que Catalunya, el Principat, és una nació. Afirmació que no fa gaire ens duïa de cap a la presó, la qual cosa mostra, si més no, que no és universalment compartida (Fontana, 1976, p. 1).

I després d'unes oportunes referències històriques a «allò que sovint anomenem, de manera prou artificiosa, la “confederació catalano-aragonesa”» i comprovar la imatge social tan distinta dels diferents components de la Corona, es detenia a considerar l'episodi de la Guerra de Successió amb aquestes paraules:

Jo diria que la Guerra de Successió ha estat la darrera, i més clara, de les oportunitats en què ha pogut configurar-se una unitat a escala dels Països Catalans, perquè la lluita comuna es basava en una cosa més sòlida que el record

del passat històric, la llengua compartida o la fidelitat a una dinastia: en un programa comú que duia unes promeses d'alliberament social i de progrés col·lectiu (Fontana, 1976, p. 4).

Al capdavant, el que aquest historiador troba a mancar en el projecte polític dels Països Catalans és un factor fonamental, la consciència nacional:

Una consciència nacional no s'articula ni damunt del destí inevitable dels pobles, ni d'un més o menys intangible esperit col·lectiu que rebem amb la naixença, sinó que implica un projecte de futur compartit per un poble enter, un programa col·lectiu, explicitat o no, però percebut i acceptat *per la majoria de membres d'una comunitat*. L'existència d'una història compartida i d'una cultura i una llengua comunes són condicions, tal vegada necessàries, però no pas suficients (Fontana, 1976, p. 5; la cursiva és meua, F. V.).

En altres paraules, no podem pas ignorar

el perill que existeix en la pretensió de bastir una consciència a escala dels Països catalans sobre les soles bases de la llengua o de la història (Fontana, 1976, p. 6).

M'he entretingut en els arguments de Josep Fontana per deixar clar que, des del primer moment en què Fuster «actuava» amb el seu projecte polític, un sector prou significatiu del pensament catalanista en destacava les febleses doctrinals i els perills polítics.

Val a dir que en el debat sobre els Països Catalans les posicions clares com les de Fontana són excepcionals. Molt sovint les veus defensores o contradictores del projecte emmascaren aspectes fonamentals de la polèmica, com si els fes por o angúnia expressar la seva opinió. En aquest sentit, cal celebrar que pancatalanistes influents com Aina Moll s'expliquin amb tots els ets i uts: «la unitat cultural —i no diguem nacional— ha esdevingut per a la majoria un tema tabú» (Moll, 2003, p. 16). Aquestes paraules de Moll, dites el 2002, encapçalen una lúcida constatació:

[E]l *país* és el conjunt dels territoris de llengua i cultura catalanes —allò que alguns considerem la nostra nació i que un temps anomenàrem *Països Catalans*, amb una denominació que avui es considera (al meu entendre, erròniament) «políticament incorrecta». Però no ens enganyem: som una minoria; oficialment i, el que és pitjor, en la ment de la majoria de ciutadans i ciutadanes dels diferents àmbits politicoadministratius, inclosos els més conscienciats, el *país* és segons el territori, Catalunya, el País Valencià rebatejat «Comunitat Valenciana» o les Illes Balears [...] (Moll, 2003, p. 16).

3. LA REFORMULACIÓ DOCTRINAL

Per enfrontar-se a aquest i a altres reptes que avui tenen plantejats els pobles de llengua catalana, Moll parteix d'un postulat sociocultural en què els diferents corrents catalanistes poden coincidir:

[N]o podem admetre que es posi en qüestió que els territoris que jo continuaré anomenant *Països Catalans*, mentre no disposem d'un terme alternatiu acceptat per tots, constitueixen una unitat lingüística i cultural amb personalitat pròpia i amb dret a mantenir el paper que ha tingut secularment dins el conjunt de llengües i cultures d'Europa (Moll, 2003, p. 20-21).

Aquest plantejament, per a alguns «minimalista», d'Aina Moll és de fet una implícita reconeixença que l'estratègia fusteriana havia de ser despullada de la seva rèmora: el nacionalisme essencialista. En aquest sentit, un pas important, a nivell teòric, per superar aquest *impasse* fou integrar en aquest discurs la distinció entre «nació política» i «nació cultural», que Joan Francesc Mira adoptava el 1984, a partir del binomi de l'historiador alemany Friedrich Meinecke *Kulturnation/Staatsnation* (cfr. Colomines, 2005a, p. 26). El plantejament de Mira distingeix els conceptes d'*estat*, de *nació cultural* i de *nació política*:

L'estat és un fet de poder, més o menys independent i més o menys sobirà en el seu territori delimitat, i que presenta la seua forma més característica quan és exercit en i sobre una societat complexa amb xarxa urbana.

[...]

La nació cultural és el resultat de l'existència d'un poble [...] amb trets o caràcters comuns objectius i observables en les seues formes de comportament i d'expressió, en la ideologia i els valors, etc., originalment distint com a comunitat d'origen en el sentit que en el període formatiu dels seus trets distintius ha hagut de transcórrer en un espai propi de comunicació, i desenvolupat com a societat complexa amb xarxa urbana pròpia [...].

[...]

*La nació política és un fet de consciència induïda, i un fet de lleialtat més o menys voluntàriament assumida. Existeix quan hi ha un bloc de població, amb forma de societat complexa amb xarxa urbana, que posseeix un poder/estat autònom i comú o que aspira a posseir-lo, sobre un territori considerat com a propi, i que es percep a si mateixa amb el seu territori com el *locus màxim d'identitat-oposició* (Mira, 2005, p. 113).*

Formulades aquestes definicions, Mira prossegueix:

Feta la distinció entre *nació política*, *nació cultural* i *estat*, cal concloure que, ja que són diferents, poden presentar-se per separat. Pot aparèixer-ne un, sense que n'aparega un altre. O bé poden coincidir de manera només parcial, no superar-se exactament. Més encara: són relativament escassos en la història els casos de coincidència perfecta (Mira, 2005, p. 116-117).

I la conclusió final fóra aquesta:

[N]o pot preservar-se indefinidament una nació cultural si no esdevé nació política, si no esdevé un àmbit d'identitat/oposició, amb possessió o aspiració a possessió d'un poder nacional (Mira, 2005, p. 121).

En aquesta mateixa línia renovadora, hi ha hagut altres aportacions al debat sociocultural sobre el País Valencià i els Països Catalans. Em sembla oportú de ressaltar, en particular, el llarg i destacable volum a cura de Damià Pons i Pons, publicat el 2005 i titulat precisament *Països Catalans, en plural*,

un títol doblement programàtic —com diu el curador— en la mesura que afirma l'existència d'una realitat i, a la vegada, la concep i la proposa d'una determinada manera (Pons, 2005, p. 14).

En l'àmbit més estrictament sociolingüístic, cal valorar la contribució de Miquel Àngel Pradilla a propòsit del concepte de *comunitat lingüística*. En un primer moment, partint de la definició «canònica» d'aquest concepte, formulada per Miquel Pueyo, Pradilla en qüestiona l'aplicabilitat al cas català. Recollim la definició de Pueyo:

Entendrem per comunitat lingüística un grup social que posseeixi en comú, almenys, una varietat lingüística i les normes d'ús corresponents, que es manté cohesionat i es diferencia dels altres grups per l'existència d'una xarxa d'interaccions —reals i simbòliques— freqüents i que comparteix actituds lingüístiques consemblants i una mateixa escala de valors, pel que fa a l'ús lingüístic i al seu significat social (Pueyo, 1992, p. 5).

Val a dir que un simple cop d'ull crític a aquesta definició ens adverteix que en el domini lingüístic català no es comparteixen ben bé les mateixes normes d'ús ni són comunes les actituds lingüístiques, per la qual cosa Pradilla té raó de concloure que «l'absència d'un àmbit comunicatiu compartit i la deficient interacció interterritorial impossibilita la cohesió grupal necessària» (Pradilla, 2004, p. 130). De tota manera, amb posterioritat, Pradilla ha renovat el seu bagatge conceptual prosseguint l'anàlisi de la situació sociolingüística dels Països Catalans, en incor-

porar la noció de *comunitat de comunicació*, la qual ofereix perspectives teòriques molt interessants (*cf.* Pradilla, 2008, p. 16-21).

Fins ara ens hem referit sobretot als aspectes més «sociotopònims» —com diria la sociolingüística francesa (Boyer, 2008, p. 15)— de la proposta de Joan Fuster. Però hi ha un altre aspecte de caràcter més lingüístic que Fuster no tocava encara a *Qüestió de noms* i que també formava part del seu projecte sociocultural i polític: la qüestió de la llengua de referència, el català estàndard.

Si em permeteu una expansió epilíngüística, podríem convenir que, en aquesta qüestió, l'autor de *Nosaltres, els valencians* va adoptar en la teoria i en la pràctica una posició influïda per la seva formació «francesa» i francòfila, és a dir, una visió rígida unitària de la llengua, com assenyala Calaforra:

Pel que fa al model formal de llengua, Fuster és partidari d'un estàndard unificat, tant com sigui possible, basat en la doctrina fabriana més estricta. Tanmateix, rebutja tant els encarcaraments ultrapuristes com el legitimisme lingüístic o el populisme radical (Calaforra, 1999, p. 210).

Més incisiu és el comentari de Pradilla, en considerar com a netament superada

la influència —més ideològica que gramatical— de l'obra de Joan Fuster, que apostava per un model monomòrfic per a tot el domini lingüístic, sense matisos dialectals, fonamentat en la varietat oriental central de la llengua catalana. Aquesta proposta, de gran predicament durant els anys cinquanta i seixanta, avui és clarament minoritària al País Valencià (Pradilla, 2004, p. 116).

Per cert, no resulta gens ociós de recollir aquí algunes de les consideracions que el mateix sociolingüista fa a propòsit de la polèmica sobre la normativització al País Valencià. Després de recordar les característiques de la codificació fabriana (és a dir, «*a*) *composicional*: amb aportacions dels diversos parlars; *b*) *polimòrfica*: amb presència de formes alternatives com a solucions equivalents; i *c*) *monocèntrica*: en el sentit de vàlida per a tota la llengua i promoguda per un centre codificador, l'Institut d'Estudis Catalans»), Pradilla defensa la doctrina del *policentrisme convergent*, inspirada per Manuel Sanchis Guarner, ço és

una concepció codificadora que assumia el policentrisme d'una manera rigorosa i convinguda [...]: no de mera compleció quan calgués, sinó d'intervenció en règim igualitari amb la resta de territoris (Pradilla, 2004, p. 113-114).

En una línia paral·lela se situa en aquesta qüestió Georg Kremnitz. Després de recordar que durant una estada a València fa pocs anys «tots els meus interlocu-

tors, que defensaven tots la posició de la unitat de la llengua, es varen plànyer de fets de centralisme lingüístic català o barceloní», Kremnitz es mostra partidari d'una intervenció policèntrica («pluricentrisme» de Clyne, «polinomisme» de Marcellesi i Thiers):

Hi ha tradicions lingüístiques que accepten difícilment aquest fet, com la francesa; n'hi ha d'altres que ho fan des de fa molt de temps sense gaire elaboració teòrica, com els països de llengua anglesa. En el domini de l'alemany veiem avui, almenys, tres normes que es desenvolupen amb diferències lleugeres sense posar en perill la intercomprensió. Em sembla que la sociolingüística del conjunt català guanyaria treballant en aquesta direcció i que el normativisme barceloní deuria obrir-se en direcció a una més gran permeabilitat de les altres varietats del català... (Kremnitz, 2006, p. 75).

Fet aquest *excursus* sobre el model de llengua, resta ara fixar-nos en els aspectes més pràctics o immediats de la interrelació territorial. Com es pot articular a la nostra època la comunitat lingüística catalana? Isidor Marí s'ha plantejat amb coratge aquesta qüestió en un important treball que mereix dedicar-hi atenció. Després de presentar tres dels principals models de cooperació lingüística entre territoris diversos (la Unió Lingüística Neerlandesa, el Consell Nòrdic i la Francofonia), es pregunta «si dins la nostra comunitat lingüística se sent la necessitat d'aquesta cooperació» (Marí, 2006, p. 103-110). Sobre això Marí respon el següent:

A Catalunya —que representa aproximadament el 53 % de la població total de l'àrea lingüística catalana i el 63 % dels parlants de català— hi ha sectors de la societat i del govern que en són conscients, però hem de reconèixer que l'articulació conjunta de la comunitat lingüística no ha estat mai fins ara un objectiu polític de primera necessitat (Marí, 2006, p. 110).

La situació en la resta de territoris és més complexa:

En general, sempre hi ha estat més elevada —almenys entre els sectors culturals— la consciència que era necessari trobar un marc de cooperació amb el conjunt de la comunitat lingüística. Cal reconèixer, però, que aquest recurs s'ha presentat molt sovint com la part central d'un projecte polític nacional compartit entre tots els Països Catalans —una formulació plenament legítima, però potser poc propícia per a aconseguir un recolzament social majoritari (Marí, 2006, p. 111).

La cooperació lingüística que defensa Marí és un objectiu que tots els interessats en la normalització del català poden fer seu. Aplicant al nostre cas els ensenya-

ments que es treuen de les experiències de cooperació lingüística ja comentades, Marí proposa la creació d'un *Consell de les Lletres* —un nom que a mi amb franquesa no em convenç, perquè pot semblar que l'objectiu sigui exclusivament literari— del qual formarien part l'Institut d'Estudis Catalans, l'Institut Joan Lluís Vives, els centres d'estudis locals i comarcals i altres entitats culturals i cíviques dels Països Catalans. Aquesta cooperació hauria d'acomplir-se en tres dimensions: *a)* dins el nostre propi espai lingüístic, amb actuacions que permetin d'estendre la intercomunicació real (en l'àmbit jurídic i administratiu, en l'educació i la recerca, en mitjans de comunicació i indústries culturals); *b)* en l'àmbit estatal, de cara al reconeixement igualitari de la pluralitat de llengües i cultures; i *c)* en l'àmbit europeu i internacional, amb actuacions en les institucions europees per tal que reconeguin els drets dels catalanoparlants, sense oblidar les actuacions de cara a l'ONU i la UNESCO (*cf.* Marí, 2006, p. 116-118).

Les limitacions de temps i espai de la present comunicació m'impedeixen d'entrar en detall en la interessant proposta de Marí. De tota manera, no voldria acabar aquesta referència sense recollir literalment el seu paràgraf final, perquè és una contribució molt enriquidora al debat «nominalista» en què ha consistit bona part de la meua exposició:

Personalment, encara que també he defensat reiteradament la legitimitat del nom de Països Catalans per a la nostra comunitat de llengua i d'afinitat cultural —sense cap implicació obligada d'unitat política—, m'adono que, a la pràctica, els mots no diuen ni connoten allò que un vol. I preferiria salvar la comunitat, encara que el nom hagués de ser tan estrambòtic com Comunitat Catalana-Valenciana-Balear. Al capdavant, si la realitat —el referent— subsisteix, sempre serem a temps de recuperar les denominacions. I la inversa no és vàlida (Marí, 2006, p. 119).

En una línia pròxima a la d'Isidor Marí podríem citar diverses contribucions recents. Em limitaré a recordar el treball ja esmentat d'Agustí Colomines —per comptar en aquesta discussió amb el testimoniatge d'un autor barceloní—, el qual acaba el seu article programàtic, en què nega el caràcter nacional dels Països Catalans, amb uns «bons propòsits» destinats a la cooperació entre territoris, paral·lels als que preconitza Marí (*cf.* Colomines, 2005*b*, p. 209-210).

4. CONCLUSIONS

Aquest extens i dispers recorregut des de Fuster fins a historiadors i sociolingüistes actuals arriba al final. Sóc conscient que les meves conclusions no poden tenir el rigor acadèmic que requeririen les circumstàncies —i això només a mi és imputable per no haver sabut centrar-me en un propòsit més encasellable en els

objectius d'aquest col·loqui. D'altra banda, m'adono que les conclusions que tinc *in mente* no són altra cosa que una rèplica explícita a les memorables consignes formulades per Fuster l'any 1962. Vet aquí les meves conclusions:

a) El glotònim *català* per referir-se a la llengua de la comunitat lingüística és acceptat en l'àmbit acadèmic domèstic i internacional, però continua essent rebutjat per alguns, sobretot al País Valencià (on el glotònim de fet només és utilitzat per una minoria cultural i/o militant). Així, la llengua dels valencians és majoritàriament anomenada *valencià* (forma tradicional, perfectament legítima) i *llengua valenciana* (forma ambigua). Cal remarcar la recent aparició del glotònim doble *català/valencià*, usat en certs àmbits oficials. (En aquest punt, es podria dir que la proposta de Fuster aparentment es mantindria, però les excepcions a què hem fet referència demostrarien unes derives en el seu moment no previstes.)

b) El gentilici *català* manté prevalentment el significat tradicional («habitant de Catalunya») i només una minoria militant l'utilitza en el sentit preconitzat per Fuster («habitant dels Països Catalans»). Els únics supòsits d'ambigüitat són els relacionats amb l'existència de dos territoris anomenats Catalunya: la Catalunya nord-pirinenca («Catalunya del Nord» o «francesa») i la Catalunya sud-pirinenca (ço és la «Catalunya estricta», «autonòmica» o «espanyola», com ne diuen els nord-catalans). (No cal dir que és en l'àmbit d'aquest gentilici allà on la proposta de Fuster es revelava més maximalista.)

c) El corònim general (de tota la comunitat lingüística) més «fixat» continua essent *Països Catalans*, però val a dir que en textos oficials o bé «políticament correctes» se solen fer servir altres denominacions més neutres: «Països de llengua (o parla) catalana», «Terres de llengua (o parla) catalana»... (Tampoc en aquest supòsit la proposta de Fuster no ha prosperat del tot, per raó del sentit polític «nacional» que ell donava a aquest corònim.)

d) Els corònims particulars evidencien en el seu ús actual uns notoris reajustaments respecte a la proposta de Fuster: *Catalunya* és el nom habitual del territori que ell preferia designar com a «Catalunya estricta» o «Principat» (aquesta última forma només es fa servir com a recurs estilístic); *País Valencià* és utilitzat principalment fora del seu territori propi i la denominació que figura a l'Estatut d'autonomia («Comunitat Valenciana») és la més emprada en textos oficials o «políticament correctes»; *Catalunya del Nord* (o sintèticament «Catalunya Nord» per influència d'un altre neologisme: «Euskadi Nord») ha reemplaçat del tot el corònim «Rosselló», que als anys cinquanta encara era entre nosaltres el més freqüent, com es pot comprovar amb el mateix Fuster; i *Andorra* s'usa sense canvis. Per cert, en el pamflet de 1962 no apareixien ni *la Franja* (de Ponent o d'Aragó) ni *l'Alguer*. Aquest oblit, segurament deliberat, indicaria que en el seu projecte nacional aquests territoris perifèrics no hi encaixaven.

Fetes aquestes constatacions, és lícit de preguntar-nos què en podem esperar, dels Països Catalans, avui. A parer meu, un projecte de futur per als Països Catalans tan sols és viable com un projecte obert i flexible que, tot garantint de ple la unitat de la llengua catalana, no prejudgi la forma política comunitària i sàpiga articular la necessària cooperació entre tots els seus territoris històrics. Per aquest motiu, em sembla oportú d'acabar aquesta exposició amb aquelles lúcides paraules de Josep Fontana, dites fa més de tres dècades, que ara sento més actuals que mai i que subscric plenament:

Penso que els Països catalans són una possibilitat molt important, que no se'ns donarà si no treballem per a assolir-la, però que podria malmenar-se —o almenys endarrerir-se— si procedim sense una considerable dosi de prudència (Fontana, 1976, p. 7).

(20-VIII-2010)

I. Una aproximació a la cultura catalana per a consum europeu

Amb motiu del quarantè aniversari de la introducció dels estudis de llengua i literatura catalanes a la Universitat ELTE de Budapest.

1. UN RECLAM PERSONAL

Un deure d'elemental cortesia m'impulsa a expressar el meu agraïment més sincer als promotors d'aquestes jornades per la seva invitació a fer-m'hi participar. Celebrar quaranta anys de la introducció dels estudis catalans a la Universitat Eötvös Loránd de Budapest és un aniversari prou joiós i rellevant per sentir-me molt feliç de compartir-lo amb tots vosaltres. De fet, sense haver tingut mai una relació directa amb la vostra universitat i sense haver estat mai a Hongria —si descomptem unes fugaces quatre hores venint de Bratislava l'any 1972—, em sento curiosament prou vinculat a la catalanística hongaresa per una sèrie de circumstàncies propícies.

Primerament, perquè de 1965 a 2003 vaig ser redactor en cap d'Edicions 62, l'editorial catalana més significativa i dinàmica als anys seixanta i setanta, encara sota la dictadura franquista, que perseguia amb tanta duresa la llibertat d'expressió i la llengua i la cultura catalanes. El cas és que per aquesta editorial —el director literari de la qual era l'escriptor i crític J. M. Castellet, ja aleshores una celebritat d'abast europeu— han passat segurament tots els catalanòfils hongaresos que han visitat Barcelona, amb alguns dels quals he mantingut lligams d'amistat. Com a prova palpable del que acabo de dir us recordaré algunes de les publicacions en les quals vaig intervenir: l'any 1985, *La tragèdia de l'home* d'Imre Madách, en traducció de Balázs Déri i Jordi Parramon; també el 1985, *Diari 1910-11* de György Lukács, en traducció de Péter János Brachfeld i Eugeni Riaza; l'any 1988, *Estelles* de János Pilinszky, en traducció de Balázs Déri; l'any 1992, *El senyor A. G. a X.* de Tibor Déry, en traducció d'Ildikó Szijj, amb la col·laboració de Balázs Déri i Maria Fradera...

La segona d'aquelles circumstàncies propícies és que, des de la seva fundació, sóc membre de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (AILLC), la més important plataforma de la catalanística. Informalment l'AILLC es va perfilar a Amsterdam el 1970, però de fet la seva constitució oficial va tenir lloc tres anys més tard a Cambridge. Gràcies a aquesta associació he tingut l'oportunitat de mantenir contactes amb molts estudiosos catalanistes d'arreu del món, entre els quals no hi podien mancar els amics hongaresos.

Finalment, des de l'any 2004 sóc president de la Fundació Congrés de Cultura Catalana, una meritòria entitat sense ànim de lucre dedicada a la promoció dels estudis catalans i a la seva difusió, la qual, en el moment de la seva constitució l'any 1979, es veia empenya a fer tasques de substitució, perquè les institucions de l'autogovern català, tot just restablertes, encara no cobrien totes les funcions que corresponen a una eficaç governança. Val la pena de recordar que unes eines tan importants per al redreçament sociocultural del país com són TV3 i Catalunya Ràdio no es van posar en ple funcionament fins a 1985. S'entén, doncs, que en aquella època la nostra Fundació sentís entre les seves prioritats la necessitat de prestar suport a la projecció internacional de la cultura catalana, tasca que avui, per fortuna, ja poden portar a terme institucions públiques més ben dotades de pressupost.

Aquestes han estat les circumstàncies propícies que m'han portat a tenir relació amb la catalanística. Ho destaco perquè crec que les meves condicions personals i intel·lectuals em destinaven a altres comeses. De fet, al marge de la meua trajectòria de poeta —de la qual gràcies a Balázs Déri en queda constància en hongarès a l'antologia *Ész és mámor / Raó i follia* (1997)—, no em considero pròpiament un literat ni un filòleg, per la qual cosa pocs contactes hauria hagut de tenir en principi amb la catalanística. En efecte, en el camp intel·lectual, instigat per la situació de genocidi lingüístic promoguda per la dictadura, la meua dedicació principal han estat els estudis sociolingüístics amb un ampli ventall d'interessos, al voltant del procés de normalització de la llengua catalana.

Així estant les coses, ningú no dubtarà que tots aquests condicionaments donen un caràcter particular a la meua comunicació: «Una aproximació a la cultura catalana per a consum europeu». Què hi pot dir un sociolingüista? D'entrada, demano disculpes als atents oïdors per estar frustrant potser alguna de les seves expectatives. Crec fermament, però, que un sociolingüista també hi pot dir coses d'interès general, sobretot en una prudent aproximació —que, de fet, haurien de ser més aviat «aproximacions», en plural.

2. PRIMERA APROXIMACIÓ

Entrem, doncs, en la primera aproximació. Fa alguns mesos vaig tenir el plaer d'assistir a una grata reunió a Barcelona, en la qual el professor Faluba Kálmán

—com soleu denominar vosaltres— ens va parlar sobre les traduccions al català d'autors hongaresos. La seva comunicació, molt documentada i instructiva, em va revelar algunes qüestions que jo no coneixia o no valorava prou. I mentre ell esgranava el seu relat, jo m'adonava que dintre meu el sociolingüista s'imposava una vegada més al lletraferit. Vet aquí les qüestions que em suscitava aquesta història de la recepció de la literatura hongaresa a Catalunya:

Primera qüestió. Com és que les expectatives que podia tenir un lector català a les acaballes del segle XIX i a la primeria del segle XX s'estronegen pocs anys després? Giné de Lasa ens recordava l'any 2006, en aquesta mateixa universitat on feliçment em trobo, que les revistes *L'Avenç* i *La Renaixença* van donar a conèixer diverses poesies i quatre narracions hongareses, i que l'escriptor August de Marich l'any 1905 va publicar tres reportatges sobre la situació a Hongria a la revista *Juventut* (Giné de Lasa, 2009, p. 242-247). Però després d'aquesta eclosió no hi ha pràcticament cap mostra de presència hongaresa a Catalunya fins que l'any 1935 Olivér Brachfeld tradueix al català la novel·la *Primavera mortal* de Lajos Zilahy.

Segona qüestió. Com és que de 1980 ençà, quan Catalunya elegeix democràticament el seu primer Parlament lliure després de quaranta anys de dictadura, és a dir, recuperat el seu autogovern, és tan escarransida la presència de traduccions de l'hongarès i d'altres llengües mitjaneres en l'edició catalana?

Tercera qüestió. Com és que les traduccions de l'hongarès al català des de l'any 2000 es multipliquen fins a l'extrem que són publicats vint-i-dos títols en només dotze anys, un rècord històric?

Potser algú es pensarà que aquestes qüestions de caràcter sociobibliològic —com en diria Robert Escarpit— són d'un interès relatiu. Confio que demostraré als escèptics que tenen un notable interès sociocultural i que se'n poden treure alguns ensenyaments.

Per respondre a la primera qüestió és ben vàlida la intuïció de Giné de Lasa en el sentit que el moment de màxim interès per la cultura hongaresa coincideix amb l'esclat del Modernisme, mentre que l'etapa de la seva absència en el món cultural català correspon ja a l'època del predomini noucentista, sota l'empara de la Mancomunitat. De tota manera, no s'ha d'entendre amb això que el Noucentisme es desinteressés explícitament de la cultura hongaresa (de fet, hi havia gent que treballava a l'ombra, sense precipitacions, com suggereix també Giné de Lasa), sinó simplement que les circumstàncies històriques que havien fet atractiva Hongria als catalanistes del segle XIX ja quedaven massa lluny. A efectes pràctics, doncs, és una bona pregunta la que es feia Olivér Brachfeld l'any 1935:

Quants anys fa que no ha estat traduït al *pus bell catalanesc* un escriptor hongarès? Fa molt temps i se n'han traduït molt pocs, confessem-ho. Hi ha poques obres i no massa ben triades (cit. Giné de Lasa, 2009, p. 237).

Hi ha un aspecte, però, que no sé si Brachfeld tenia prou en compte: l'abolició de la Mancomunitat el 1925 va interrompre el procés de la normalització lingüística i cultural en curs, i això necessàriament havia d'afectar totes les iniciatives culturals catalanes, entre les quals les traduccions. En definitiva, el llarg silenci de més de vint anys que va patir la cultura hongaresa a Catalunya és degut a causes complexes i no solament a un hipotètic i sobtat desinterès dels intel·lectuals catalanistes.

La segona qüestió és més simple de respondre. En efecte, si en aquests últims trenta anys tan sols s'han publicat vint-i-vuit llibres d'autors hongaresos —una xifra exigua enmig d'un oceà de milers i milers de llibres en català, afavorits per la nova situació política democràtica—, és perquè el procés de recuperació no podia pas ser ràpid i hi havia altres prioritats. El dany ocasionat per la dictadura a l'edició catalana en quaranta anys fou devastador: la postguerra immediata amb prohibicions pures i dures, més tard amb entrebancs arbitraris i tothora dins un context sociocultural anòmal. En aquest clima, certament pot sorprendre el moment dolç que van viure les traduccions al català a la segona meitat dels seixanta, quan van cessar les traves burocràtiques que impedièen de traduir a la nostra llengua: l'engrescament col·lectiu per recuperar el temps perdut va obrir les portes als autors internacionals més coneguts (anglosaxons, francesos, italians...), però al mateix temps aquesta eufòria passatgera va fer oblidar als editors catalans que la traducció tenia uns condicionants econòmics que no es podien satisfer en aquelles circumstàncies polítiques i culturals tan adverses. Aquesta experiència en part frustrada va pesar molt en el mercat editorial fins al punt que, recuperat l'autogovern l'any 1980, el pes de les traduccions en la producció editorial va trigar a fer-se notar i, per raons comercials, solament els autors més mediàtics (al capdavant, els escriptors en llengües de gran circulació) hi tenien cabuda.

La tercera qüestió —és a dir, la que es refereix al rècord històric de traduccions de l'hongarès en els últims dotze anys— m'interessa en particular com a sociolingüista: pel que acabem de veure fa un moment, és clar que el mercat editorial és molt fràgil i complex. Perquè aquest mercat pugui funcionar normalment necessita un marc sociocultural que també sigui normal, la qual cosa vol dir, especialment, que els *potencials lectors* coneguin bé la llengua en què estan escrits els llibres; vol dir que hi hagi *diaris i revistes*, també en aquesta llengua, que comentin i valorin els llibres; vol dir que funcionin uns *mitjans audiovisuals* en la llengua dels llibres, perquè, fins i tot no parlant-ne gaire, ajuden a refermar el medi cultural compartit.

3. QUÈ US DIRÉ SOBRE L'EDICIÓ EN CATALÀ?

El cas és que una situació com la que hem apuntat, Catalunya no l'ha tinguda mai fins ara: no la tenia òbviament als inicis gloriosos de la Renaixença, al darrer

terç del segle XIX, perquè tot estava per fer a nivell sociocultural; tampoc no era normal la situació en temps de la Mancomunitat, institució que només va durar onze anys; ni tampoc en temps de la Generalitat republicana, amb els seus escassos cinc anys de pau, la qual tenia mancances tan clamoroses com l'educació en català, que no es va poder generalitzar fins al curs 1936-1937. Finalment, després de la Guerra Civil, cal tenir present que durant trenta-cinc anys el català fou proscribit del sistema escolar i que fins a 1980 no començà la implantació del català a l'ensenyament; que la premsa en català ha tardat molts anys a guanyar nous lectors, amb iniciatives fonamentals com les dobles edicions en català i castellà d'*El Periódico* i *La Vanguardia*; i que la ràdio i la televisió nacionals no es van desplaçar fins a 1984.

Amb aquests antecedents, ¿pot sorprendre que l'edició en català tingui un comportament poc normal? Vet aquí la paradoxa: les dades dels últims dotze anys sobre les traduccions al català de llibres hongaresos, comentades per Faluba, m'han fet veure un aspecte del qual jo no era prou conscient. En efecte, gràcies a aquestes dades —i d'altres com ara que l'any 2011 el tiratge global de llibres en català va assolir quasi els deu milions d'exemplars, és a dir, el 9,8% de la producció editorial espanyola—, podem afirmar que actualment l'edició en català es troba ja en una situació «normal» o, per ser més prudents, «pràcticament normal». [Fins i tot amb anomalies imputables a aquesta «normalitat», com ara algunes batalles entre editors per obtenir els drets catalans d'un *best-seller* internacional. Aquesta batalla en alguns casos és un estratagema per potenciar la difusió de la traducció espanyola, quan una editorial es queda els drets de les dues llengües, però la versió catalana es fa només com a tràmit burocràtic, a cost reduït —per exemple, amb traducció automàtica, absolutament pertorbadora en obres literàries. Aquesta mala pràctica, a la qual recorren algunes editorials de Madrid, pot contribuir al desprestigi de les traduccions al català.]

En definitiva, contemplant en una perspectiva històrica, el panorama de l'edició en català presenta uns nivells (nombre de lectors, varietat de publicacions, repercussió mediàtica) i unes qualitats (en els autors del país i estrangers, en els gèneres, en les traduccions) amb aspectes molt positius, només comparables amb els que tot just s'estaven assolint durant el període republicà (1931-1939). [De tota manera, no vull donar peu a males interpretacions, ja que no tot són flors i violes en aquest balanç positiu: l'actual conjuntura de crisi i els desajustaments en la implantació del llibre electrònic afecten naturalment la venda de llibres a Catalunya, a Espanya i a Europa. Segons algunes informacions, la venda de llibres arreu d'Espanya ha baixat entre el 10% i el 20% des de primers de 2012 (*El Periódico*, 28 març 2012). No ens ha de sorprendre, doncs, que en el món del llibre hi predominin en aquests moments visions ben poc falagüeres.]

4. UNA CULTURA AMB PARADOXES

Com hem arribat aquí? La història de la cultura catalana és plena de paradoxes: per què s'ha seguit una via i no una altra? El País d'Oc, amb una puixança literària i cultural enorme als segles XII i XIII, s'ha fos políticament i socialment amb França i avui la seva llengua és quasi una romanalla arqueològica. Al costat d'això, la llengua catalana, amb tots els entrebancs que ha trobat per sobreviure, passa —més a Catalunya que en altres parts del seu domini— per un dels moments més vigorosos en nombre de parlants, en el seu ús en àmbits públics, en literatura, en periodisme i en altres àmbits culturals. Com s'explica tot plegat?

Permeteu-me un *excursus*. Voldria referir-me a una experiència, que alguns dels meus oïdors ja deuen conèixer, però que considero que val la pena de comentar aquí. L'anècdota a què alludeixo té a veure amb la traducció del *Decameró*, aquest monument literari medieval, que amb gran satisfacció personal vaig portar a terme fa més de vint anys i que em va encarregar Joaquim Molas per a la col·lecció «Les Millors Obres de la Literatura Universal» (MOLU). Val a dir que l'anècdota té un doble aspecte.

El primer aspecte fa referència als dubtes que tenia el professor Molas sobre la traducció catalana feta per dos monjos de Sant Cugat al segle xv. La intenció del director era que jo avalués si podíem incorporar a la col·lecció MOLU el text medieval, amb la deguda modernització ortogràfica i tipogràfica. Per primera vegada em vaig mirar aquesta traducció amb ulls d'editor i em vaig adonar que, malgrat les òptimes qualitats literàries dels monjos traductors, el seu text contenia errors, llacunes i intercalacions gratuïtes, al capdavall pràctiques força habituals en les traduccions medievals, però impròpies en una traducció moderna. I així va ser com vaig acceptar de traduir de nou Boccaccio al català.

Al llarg de la meva traducció —i aquí entrem en el segon aspecte de l'anècdota—, consultava sovint la traducció medieval per comprovar com interpretaven els monjos algun passatge. Un d'aquests moments fou cap al final del *Decameró*, a la novel·la segona de la jornada x, l'episodi en què el bandit Ghino, qui té segrestat al seu castell l'abat de Cluny, delicat de salut, per reconfortar el seu hoste li fa portar —llegim a l'original— «due fette di pane arrostito ed un gran bicchiere di vernaccia». Jo, automàticament, vaig traduir a raig: «dues llesques de pa torrat i un bon got de garnatxa». Però tan bon punt escrita la frase, em va semblar tan nostrada —podia haver-la sentida un vespre de tardor, prop de la llar de foc, a Sant Feliu de Codines— que tot d'una vaig voler comprovar com ho havien resolt els monjos; i quina no seria la meva sorpresa en llegir-hi pràcticament la mateixa frase, mot a mot: «dues llesques de pa torrat e un gran got de vernatxa». Fixeu-vos que mots patrimonials del vocabulari català com ara «llesques», «pa torrat», «got»,

tan diferents en la llengua d'origen, eren idèntics en les dues traduccions, la medieval i la contemporània!

L'anècdota té dos ensenyaments clars. D'una banda, el català del segle xv ha evolucionat fins al català actual i els dos estadis són prou diferents per justificar una nova traducció. En aquest sentit, el català no és pas diferent de les altres llengües romàniques —o, si voleu, europees— que també han evolucionat des de l'edat mitjana. D'altra banda, la frase que jo he destacat —i moltes altres que també se'n podrien destacar— és en aquest cas el testimoniatge d'una *continuitat profunda* —més de cinc segles!— en el nostre idioma que dóna peu a serioses reflexions sobre la història interna del català i la pervivència de la nostra comunitat lingüística.

Per reblar el clau, que al capdavant dóna sentit a aquesta anècdota, ens podríem fixar ara en el significatiu paralelisme que hi ha entre dos dels més grans escriptors catalans de qualsevol època: em refereixo a Ramon Llull i Jacint Verdaguer —el primer va viure la seva plenitud creadora a la segona meitat del segle XIII i el segon, a la segona meitat del segle XIX. Sis segles separen les respectives trajectòries.

Fixem-nos que Llull, creant el seu llenguatge literari, va trobar enmig del caos un ordre. És cert: tenia un model en què inspirar-se, la llengua dels trobadors, aleshores en tota la seva potència. I potser la seva poesia n'és encara una mica deutora, però no n'és pas la seva prosa. El fenomen dels trobadors l'estimulà, sens dubte, però la llengua literària que a partir de Llull es constitueix és el català literari del segle XIII i de tota l'edat mitjana.

Quant a Verdaguer, per crear el seu llenguatge literari, també es va trobar amb un caos, l'anarquia del català de la seva època, però, com Llull, igualment li va donar un ordre. També tenia un model temptador, el dels Jocs Florals, però, en comptes de fer-ne una imitació retòrica i artificial, va evitar els anacronismes floralescos amb un model de llenguatge que bevia de les més genuïnes fonts de la llengua popular. Com en el cas de Ramon Llull, podem dir que el fenomen enlluernador —el dels Jocs Florals per a ell— estimulà sense dubte Verdaguer, però el que es constituí a partir de la seva empremta és el català literari difós als segles XIX i XX.

Una curiositat potser marginal, però rellevant. Els dos escriptors eren uns activistes militants en l'aspecte religiós, esforçats proselitistes. Llull, més «professional» com en diríem ara, volia convertir tots els gentils (recordem *Lo Concili*). Verdaguer, més *amateur*, potser més artista, deixava anar andanades contra l'islam quan el context històric li ho exigia (recordem el seu extraordinari *Canigó*). No aniré més enllà a propòsit d'aquesta coincidència. M'ha semblat, però, que era un ingredient significatiu de la meua interpretació literària —i, per què no?, també sociolingüística.

5. LES PARADOXES DEL SEGLE XIX

Deixem de moment aquestes pinzellades i encetem una altra aproximació a la realitat cultural catalana, fent un salt històric que ens situarà cap al darrer terç del segle XIX, quan són restaurats els Jocs Florals i comença a prendre força la Renaixença. Tots els historiadors reconeixen que entre 1860 i 1868 la societat catalana va experimentar un seguit de canvis transcendentals. Són moments de crisi del model econòmic de la burgesia catalana, que llavors semblava esgotat (crisi de la indústria tèxtil, fallida de les expectatives posades en el ràpid creixement del ferrocarril, etc.), acompanyada de malestar polític generalitzat, que acabarà desembocant en la Revolució del 1868 (Fontana, 1994, p. 17).

Quant a l'ús del català, hi havia una situació de diglòssia parcial. D'una banda, el català, en la modalitat oral, era utilitzat pràcticament per tota la població, sobretot a nivell informal. Quedaven també a mitjan segle XIX alguns reductes de català oral a les esglésies i en algunes obres còmiques breus. Però l'ús oral del castellà s'afermava cada vegada més a nivell formal: a l'Administració estatal i provincial, als ajuntaments més importants, a l'ensenyament en tots els seus graus. Respecte a la modalitat escrita del català, la seva presència només era visible en uns quants periòdics d'humor i uns pocs llibres. En canvi, les publicacions i els diaris en castellà eren cada dia més abundants.

Des d'un punt de vista sociocultural, l'any 1859 es produeix a Barcelona un esdeveniment transgressor: la «restauració» dels Jocs Florals. El mateix Milà i Fontanals, president dels Jocs, que no creia en el redreçament del català com a llengua d'ús públic, va quedar sorprès (durant tres hores s'havia parlat en català i ningú no havia rigut). Aquest testimoni confirma el que acabem de dir: en aquella època el català s'emprava sobretot a nivell familiar i col·loquial, i en l'àmbit públic només es feia servir en sainets, obres humorístiques i altres divertiments.

Aquesta situació no es pot desvincular d'un altre fet significatiu: al costat d'aquestes efusions catalanistes, jocfloralesques o populars, la societat catalana estava compenetrada amb el patriotisme espanyol. Així, per exemple, el mateix 1859 fou l'any dels «voluntarios de Cataluña» que van participar en la guerra colonialista del Marroc. Recordem que els cinc-cents voluntaris catalans (que duïen uniforme propi: pantalons de pana, faixa, espadenyes i barretina) foren rebuts al Marroc pel general Prim, per cert amb una arenga en català.

Aquestes contradiccions, però, aviat haurien d'esclatar. Com ha explicat molt oportunament l'historiador Josep Fontana,

[s]i els fonaments sobre els quals es construeix una nació són les formes de vida comunes, les tradicions i els costums compartits, la llengua pròpia [...], és clar

que els homes que aleshores s'esforçaven a recuperar els signes de catalanitat, tot i que creguessin sincerament que ho estaven fent «dins» d'unes coordenades espanyoles, estaven preparant el terreny per a un desvetllament nacional català que molt aviat entraria en conflicte amb el projecte d'una nació espanyola, mal fonamentat al llarg d'un segle per uns polítics que s'havien limitat a construir un Estat centralitzat (Fontana, 1994, p. 27).

En efecte, en aquest «desvetllament nacional» hi van confluïr diversos factors: els escriptors, certament, però no sols els cultes poetes floralescos, sinó també els que maldaven per recollir la llengua i la saviesa del poble i d'usar-les per expressar idees i sentiments que les classes populars percebien com a propis, tant en la premsa satírica i combativa, cada vegada més nombrosa, com en el renovat teatre català, que amb pocs anys va arribar a tenir un centenar de sales arreu de Catalunya i vuitanta mil espectadors.

No és estrany, doncs, que fos en aquest moment que esclatés la polèmica sobre com havia de ser la «llengua literària» i quina ortografia s'havia de fer servir. En aquell temps, hi havia tres models de català literari: el *català acadèmic de tradició medieval*, impulsat particularment per Marian Aguiló; el *català acadèmic de tradició moderna*, inspirat en els autors dels segles XVI a XVIII, defensat per Antoni de Bofarull; i el *català que ara es parla*, defensat per Frederic Soler i els autors de literatura popular.

Des d'un punt de vista sociolingüístic, aquestes polèmiques deixen entreveure un malestar social, amb relació al qual allò que ara menys interessa és saber qui tenia la raó. El fons del problema va ser denunciat lúcidament l'any 1894 pel president dels Jocs Florals, l'erudit alemany Eberhard Vogel, amb unes paraules que ja hem reproduït més amunt:

Hi ha un corc que rosega la moderna literatura catalana: l'anarquia (cit. Lamuela i Murgades, 1984, p. 201).

Certament, cada vegada resultava més evident que contra aquesta anarquia, no hi valien tan sols les armes filològiques, sinó que calia lluitar-hi en un doble front: d'una banda, amb un esforç científic rigorós per conèixer a fons la llengua catalana i, a partir d'aquí, consensuar-ne la codificació (és a dir, *normativització*); i, d'altra banda, amb un propòsit ferm de superar l'estatus «baix» del català, com a llengua bàsicament d'ús privat i d'escassa presència pública, a fi de restituir-li un estatus «alt», és a dir, fent-la arribar a tots els àmbits en què es desplega una llengua «normal» (*extensió social de l'ús*). En definitiva, era imprescindible un salt cap a la plena *normalització lingüística*, com en diríem ara, si es volia que el redreçament del català fos complet.

Fet i fet, ja s'havien acostat a aquests plantejaments alguns activistes, com Francesc Pelagi Briz (1839-1889), que a partir de 1865 va decidir d'usar exclusivament el català en la seva activitat cultural i social; o alguns polítics com Valentí Almirall (1879-1904), amb la seva reivindicativa aposta per la premsa en la nostra llengua per mitjà del *Diari Català* (1879-1881). De tota manera, l'opinió majoritària avui és que els primers intel·lectuals que assumiren plenament totes les implicacions de la normalització lingüística van ser els impulsors de la revista *L'Avenç*, particularment d'ençà de la seva segona època (1889-1893), entre els quals destaca aviat Pompeu Fabra (1868-1948).

I aquí acabaré el meu *excursus* històric, perquè considero que amb aquest panorama convuls ha quedat prou clar que hi ha moments en la història dels pobles que es produeixen uns canvis qualitius que condicionen l'evolució política i social posterior. En efecte, en menys de trenta anys Catalunya va passar de sentir-se una regió d'Espanya a revifar-se com a nació i a reivindicar l'autogovern; i la llengua catalana va deixar de ser considerada com un idioma regional i en tot cas complementari de l'única llengua nacional (el castellà) fins a esdevenir una llengua, no sols independent, sinó mereixedora de la plena normalització lingüística.

6. ANANT CAP AL FUTUR

Malgrat que he anat fent aproximacions a aspectes culturals ben diversos, no crec pas que el resultat sigui o sembli un trencaclosques. Són visions diferents, enfocaments diversos, d'una mateixa realitat. Tots ells ens han aportat una llum particular, per la qual cosa, si no n'estàvem convençuts, podem confirmar que la cultura catalana té una especificitat que la singularitza entre les cultures sense Estat en el món contemporani. No es tracta d'un discurs valoratiu: la cultura catalana no és ni superior ni inferior a cap altra, sinó simplement diferent, amb una personalitat singular.

Recentment, l'ONG barcelonina Plataforma per la Llengua ha donat a conèixer l'*Informe.CAT2012*, en el qual s'enumeren cinquanta dades sobre la llengua catalana. L'informe —que defineix el català com una llengua mitjana, entre les altres llengües mitjanes d'Europa— classifica les dades en vuit categories:

- 1) Dades sociolingüístiques;
- 2) Cultura i mitjans de comunicació;
- 3) Empresa i consum;
- 4) Acollida lingüística;
- 5) Ensenyament;
- 6) Justícia;
- 7) Oficialitat i reconeixement;
- 8) Internet i noves tecnologies.

Algunes dades són més o menys positives i confirmen la vitalitat de la llengua catalana; d'altres són més o menys negatives i n'expressen les mancances o els problemes no resolts. Considero que val la pena de referir-me a algunes de les dades més il·lustratives d'aquest informe.

Tal com ho veig, no em sembla particularment definitori que en el conjunt dels Països Catalans les persones que declaren saber parlar el català siguin més de nou milions i mig («saber parlar» no vol dir «parlar-lo habitualment»). En canvi, sí que em sembla rellevant que en set anys el nombre dels qui saben parlar català s'hagi incrementat de mig milió, sobretot perquè durant aquest període hi ha hagut molta nova immigració. També és prou significatiu que el català figuri entre les cent llengües amb més parlants al món i que el seu nombre absolut de parlants sigui comparable al del txec, el búlgar o el suec i més alt que el del danès, el finès o el lituà.

Com és sabut, les dades més positives sobre la vitalitat del català es troben especialment a Catalunya; però també a les Illes Balears i al País Valencià, malgrat les polítiques contràries a la normalització lingüística, hi ha hagut alguns avenços. Així, si ens fixem en la gent que sap escriure en català —la xifra estadística més clara per indicar una catalanofonia activa— tenim aquestes dades: a Catalunya, un 62 % de la població sap escriure el català (sobretot la gent més jove); a les Illes Balears, un 47,5 %; al País Valencià, un 26,4 %. Aquests percentatges, certament baixos en una societat «normal», són prou importants si prenem en consideració que tant a les Illes com al País Valencià fa pocs anys aquesta proporció no arribava a dos dígits.

Val a dir que, de tot el deversall de dades de l'informe, per a mi les més singulars, per no dir espectaculars, són les relacionades amb l'ús d'Internet i les noves tecnologies. Us les resumeixo:

- El català és la vuitena llengua més activa a Internet.
- Dels deu webs més visitats del món, sis disposen de versió en català.
- De 2006 a 2012 s'han registrat més de 52.000 dominis .cat a Internet.
- La versió en català de la Viquipèdia ocupa la tretzena posició en nombre d'articles o veus.
- Gairebé el 50 % dels internautes (més de dos milions de persones) a Catalunya consumeixen webs en català (a les Balears són el 20 %).
- Un milió de descàrregues de programari (*software*) en català, amb un 6 % més de descàrregues respecte a l'any anterior.
- El 60 % dels principals webs (comercials, empresarials i culturals) de Catalunya ja són en català. En deu anys l'ús del català en el sector ha experimentat un augment de més de 20 punts percentuals.

Seria absurd que aquestes dades donessin ales al cofoisme. Però crec que valia la pena d'aportar-les aquí per demostrar que en un dels àmbits d'ús amb més fu-

tur —en el qual són determinants els més joves— la llengua catalana hi té un paper de relleu. I que, precisament per això, es tracta d'una de les proves més inqüestionables sobre la seva vitalitat lingüística.

7. CONCLUSIÓ

Espero que les pinzellades del meu relat i les meves reflexions parcials us hagin aportat alguna clàrícia sobre aquesta paradoxa que és la pervivència de la llengua catalana al llarg de tants segles, foragitada el 1714 de la vida pública i des d'aleshores perseguida en alguns períodes ominosos amb acarnissament. En qualsevol cas, la llengua ha subsistit, de primer soterradament, i des de fa cent cinquanta anys en un redreçament actiu fins a arribar a la situació singular d'avui.

Cada dia estic més convençut que en l'imaginari dels catalans la llengua —i el seu cos, les lletres— hi tenen un espai molt ample, si voleu, sobredimensionat, que ha permès de fer perviure la nostra comunitat lingüística i la nostra cultura a través del temps. Les pinzellades que us he ofert al llarg de la meva comunicació confirmen aquesta hipòtesi. Al capdavall, les ferides que la llengua i la cultura catalanes han rebut al llarg dels segles, en comptes de fer-les retrocedir les han esperonades. Potser això explica per què l'idioma català té una paraula tan suggerent com és *lletraferit*, per indicar algú que estima i practica les lletres i, per tant, la llengua.

(Abril de 2012)

Bibliografia

- ALMIRALL, Valentí (1984). *Articles polítics. «Diari Català» (1879-1881)*. Ed. a cura de J. M. Figueres. Barcelona: La Magrana.
- ARACIL, Lluís V. (1979). «Educació i sociolingüística». *Treballs de Sociolingüística Catalana* [València], 2, p. 33-86.
- BOCCACCIO, Giovanni (1984). *Decameró*. Traducció de Francesc Vallverdú. Barcelona: Edicions 62. 2 v.
- BOIX I FUSTER, E.; VILA I MORENO, F. X. (1998). *Sociolingüística de la llengua catalana*. Barcelona: Ariel.
- BOIX I FUSTER, Emili (1993). *Triar no és traïr: Identitat i llengua en els joves de Barcelona*. Barcelona: Edicions 62.
- BOYER, Henri (2008). *Langue et identité: Sur le nationalisme linguistique*. Limoges: Lambert-Lucas. 98 p.
- BRANCHADELL, Albert (1996). *La normalitat improbable: Obstacles a la normalització*. Barcelona: Empúries.
- (2006). *L'aventura del català: De les 'Homilies d'Organyà' al nou Estatut*. Barcelona: L'Esfera dels Llibres.
- CALAFORRA, Guillem (1999a). *Paraules, idees i accions: Reflexions «sociològiques» per a lingüistes*. València: IUPV; Barcelona: PAM. 306 p.
- CALSAMIGLIA, H.; TUSÓN, E. (1980). «Ús i alternança de llengües en grups de joves d'un barri de Barcelona: Sant Andreu de Palomar». *Treballs de Sociolingüística Catalana*, 3, p. 11-82.
- CAMPS, Oriol (1988). «Catanyol?». *Avui* (14 novembre).
- CAPELLADES, Joaquim (1999). «Projeccions de població de Catalunya 2010-2030». In: FUNDACIÓ JAUME BOFILL. *Informe per a la Catalunya del 2000*. Barcelona: Mediterrània, p. 41-42.
- CASTELLÓ, Eloi; FALUBA, Kálmán (2004). «Literatura hongaresa i literatura catalana: coneixement mutu». *Quaderns. Revista de Traducció*, núm. 11, p. 29-44.
- CLUB ARNAU DE VILANOVA (2002). *Manifest per l'ús social de la llengua catalana*.

- COLOMINES I COMPANYYS, Agustí (2005a). «*Crítica de la nació pura, vint anys després*». In: MIRA (2005), p. 19-27.
- (2005b). «El nom no fa la cosa». In: PONS (2005), p. 195-210.
- CORTADA, Joan (1965). *Catalunya i els catalans*. Ed. a cura de J. Molas. Barcelona: Edicions 62.
- CRYSTAL, David (2001). *La muerte de las lenguas*. Madrid: Cambridge University Press. [Trad. cast. de *Language Death*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001]
- CUCURULL, Fèlix (1970). *Orígens i evolució del federalisme català*. Barcelona: R. Salvà.
- EDWARDS, John (2008). *Un món de llengües: Entendre la diversitat lingüística*. Traducció de Mireia Solé Vives. Barcelona: Aresta.
- Els Marges* (1979). «Una nació sense estat, un poble sense llengua», 15, p. 3-15.
- FALUBA, Kálmán (1982). «Bibliografia hongaresa de llengua i literatura catalanes (1893-1981)». *Butlletí del Llibre en Català*, núm. 12 (gener-març).
- FISHMAN, Joshua A. (1991). *Reversing language shift: Theoretical and empirical foundations of assistance to threatened languages*. Clevedon; Filadèlfia; Adelaide: Multilingual Matters.
- FONTANA, Josep (1976). «Reflexions, elementals i prèvies, sobre la unitat històrica dels Països Catalans». Jornada sobre els Països Catalans. Universitat de Barcelona (setembre de 1976). [Fotocopiats]
- (1994). «L'altra Renaixença: 1860 i la represa d'una cultura nacional catalana». In: GABRIEL, Pere (dir.). *Història de la Cultura Catalana*. Vol. V. Barcelona: Edicions 62, p. 15-33.
- FUSTER, Joan (1962a). *Nosaltres, els valencians*. Barcelona: Edicions 62. 235 p.
- (1962b). *Qüestió de noms*. Barcelona: Aportació Catalana. 16 p.
- (1972). *Literatura catalana contemporània*. Barcelona: Curial.
- (1982). *País Valencià, per què?* València: Tres i Quatre. [Reproduït a *L'Espill*, 32 (tardor 2009), p. 133-147]
- GIFREU, Josep (2010). «Què fan els joves amb la llengua». *El Punt* [Barcelona] (16 maig), p. 18.
- GINÉ DE LASA, Jordi (2009). «La literatura hongaresa en la formació de l'imaginari nacionalista a Catalunya». In: *Actes del Catorzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Budapest 2006)*. Barcelona: AILLC: PAM.
- GONZÁLEZ CASANOVA, J. A. (1974). *Federalisme i autonomia a Catalunya*. Barcelona: Curial.
- GRIJELMO, Alex (1998). *Defensa apasionada del idioma español*. Madrid: Taurus.
- GRUP D'ESTUDIS CATALANS (1992). *El barco fantasma (1982-1992)*. Barcelona: Llibres de l'Índex.
- GUANSÉ, Domènec (1966). *Josep Anselm Clavé. Apòstol, agitador i artista*. Barcelona: Bruquera.
- HEINEMANN, Ute (1996). *Novella entre dues llengües: El dilema català o castellà*. Traducció de Laura Puigdomènech. Kassel: Reichenberger.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS ([1986] 1990). «La llengua en els mitjans de comunicació de massa i especialment en la televisió». In: *Documents de la Secció Filològica, I*. Barcelona: IEC.

- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1993). «La llengua i els mitjans de comunicació de massa». In: *Documents de la Secció Filològica, II*. Barcelona: IEC.
- (2004). *Declaracions institucionals sobre la llengua catalana*. Barcelona: IEC.
- JULVES, Rafa (2010). «El 44 % dels joves immigrants saben parlar català». *El Periòdic* (12 maig), p. 26.
- JUNYENT, Maria Carme (2005). «Punt i a part». *Vilaweb* (19 abril).
- KREMnitz, Georg (2003). «Le concept du 'conflit linguistique' aujourd'hui. Essai d'une mise à jour». *Lengas*, 54, p. 7-22.
- (2004). *Mehrsprachigkeit in der Literatur: Wie Autoren ihre Sprache wählen: Aus der Sicht der Soziologie der Kommunikation*. Viena: Praesens.
- (2006). «Català, valencià, balear: respostes científiques a qüestions polítiques? Reflexions sobre la unitat i la diversitat de l'espai lingüístic català». In: VALLVERDÚ (2006).
- LACALLE, Charo (2004). Annex 1. «La producció de telefilms a Catalunya 2003». In: *Informe de l'Audiovisual a Catalunya 2003*. [Barcelona: Quaderns del CAC], p. 171-178.
- LAMUELA, X.; MURGADES, J. (1984). *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona: Quaderns Crema.
- LÁZARO CARRETER, Fernando (1997). *El dardo en la palabra*. Barcelona: Galaxia Gutenberg.
- MARÍ, Isidor (2006). *Mundialització, interculturalitat i multilingüisme*. Pròleg de Damià Pons i Pons. Palma: Lleonard Muntaner. 222 p.
- MARTÍ I CASTELL, Joan (cur.) (2003). *Nous reptes per als nostres països: Perspectives i estratègies de futur*. Jornada de debat de la Fundació Congrés de Cultura Catalana (gener 2002). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. 62 p.
- MIRA, Joan Francesc (2003). «Sobre el món, Europa, Espanya i els Països Catalans. Nou tesis gens originals, amb corollari elemental». In: MARTÍ I CASTELL (2003), p. 25-33.
- (2005). *Crítica de la nació pura*. València: E. Climent. 190 p. [La primera edició és de 1984, però les referències són d'aquesta segona edició]
- MIRACLE, Josep (1960). *La restauració dels Jocs Florals*. Barcelona: Aymà.
- MOLL, Aina (2003). «Nous reptes per als nostres països: perspectives i estratègies de futur». In: MARTÍ I CASTELL (2003), p. 13-24.
- MONTOYA, Brauli (2006). *La normalització i l'estandardització*. Alzira: Bromera.
- PAU, Sònia (2010a). «Immigració: la inserció dels nouvinguts». *Avui* (28 abril), p. 26.
- (2010b). «El català avança entre els joves a la feina, però no amb els amics». *Avui* (12 maig), p. 23.
- PERICAY, Xavier; TOUTAIN, Ferran (1986). *Verinosa llengua*. Barcelona: Empúries.
- PLATAFORMA PER LA LLENGUA (2012). *Informe.CAT 2012. 50 dades sobre la llengua catalana*. Barcelona.
- PONS I GRIERA, Lúdia (2002). «Presència d'altres llengües a la publicitat en català». In: *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes*. Vol XLIV. Barcelona: PAM, p. 323-344.
- PONS I PONS, Damià (ed.) (2005). *Països Catalans, en plural*. Palma: Moll. 550 p.
- PRADILLA, Miquel Àngel (2004). *El laberint valencià: Apunts per a una sociolingüística del conflicte*. Benicarló: Onada. 150 p.
- (2008). *La tribu valenciana: Reflexions sobre la desestructuració de la comunitat lingüística*. Benicarló: Onada. 150 p.

- PRAT I AMAT, Miquel (1985). «La muntanya i el profeta». *El Món* (17 gener).
- PRATS, Modest (1989). *Meditació ignasiana sobre la normalització lingüística*. Barcelona: Fundació Caixa Barcelona.
- PUEYO, Miquel (1992). *Llengües en contacte en la comunitat lingüística catalana*. València: PUUV. 122 p.
- QUEROL, Ernest (2002). «Un exemple d'inversió del procés de substitució lingüística: Catalunya 1993-2000». Actes del II Congrés Europeu sobre Planificació Lingüística (Andorra 2002). [En premsa]
- QUEROL, Ernest (coord.) (2007). *Llengua i societat als territoris de parla catalana a l'inici del segle XXI*. Barcelona: Secretaria de Política Lingüística.
- RAFANELL, August; ROSSICH, Albert (1990). «Quin futur hi ha per a la llengua catalana?». *Revista de Catalunya*, 37, p. 21-26.
- SEGARRA, Mila (1998). *Pompeu Fabra. L'enginy al servei de la llengua*. Barcelona: Empúries.
- (2001). «Les polèmiques lingüístiques prefabrianes». In: PRADILLA (ed.). *Societat, llengua i norma*. Benicarló: Alambor.
- Serra d'Or (1987). «Contra la deixadesa i el deixament» (novembre), p. 9. [Editorial]
- SIGUAN, Miquel (1992). *Las lenguas de España*. Madrid: Alianza.
- SOLÀ, Joan (1987). *Qüestions controvertides de sintaxi catalana*. Barcelona: Edicions 62.
- (2002). «La societat i la llengua». *Avui* (11 novembre).
- SOLÍS, Marina (2007). «Situació sociolingüística als territoris de parla catalana. Taules». In: QUEROL (2007), p. 191-209.
- TERUEL, Elvira (1988). «Catanyol». *Avui* (11 novembre).
- TUBAU, Ivan (1990). *El català que ara es parla: Llengua i periodisme a la ràdio i la televisió*. Barcelona: Empúries.
- TUSÓN, Jesús (2004). *Patrimoni natural: Elogi i defensa de la diversitat lingüística*. Barcelona: Empúries.
- VALLVERDÚ, Francesc (1968). *L'escriptor català i el problema de la llengua*. Barcelona: Edicions 62.
- (1970). *Dues llengües: dues funcions?* Primera edició. Barcelona: Edicions 62.
- (1976). «La unitat cultural dels Països Catalans». Jornada sobre els Països Catalans, Universitat de Barcelona, setembre 1976. [Fotocopiats]
- (1979). *Dues llengües: dues funcions?* Segona edició, revisada i actualitzada. Barcelona: Edicions 62.
- (1980a). *Aproximació crítica a la sociolingüística catalana*. Barcelona: Edicions 62.
- (1980b). «El català al segle XIX». *L'Avenç*, 27 (maig).
- (1990). *L'ús del català: Un futur controvertit*. Barcelona: Edicions 62.
- (1996). «Pròleg». In: HEINEMANN (1996).
- (1998). *Velles i noves qüestions de sociolingüística*. Barcelona: Edicions 62.
- (2000). *El català estàndard i els mitjans audiovisuals*. Barcelona: Edicions 62.
- VALLVERDÚ, Francesc (cur.) (2006). *Cap a on va la sociolingüística?: II Jornada de l'Associació d'Amics del Professor Antoni M. Badia i Margarit (Barcelona, 20 d'octubre de 2008)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. 122 p.

- VICENS-VIVES, Jaume (1958). *Industrials i polítics*. Barcelona: Vicens-Vives.
- VIDAL, Pau (2002). «Muerte por mestizaje». *El País* (17 juliol).
- VILADOT, M. Àngels (1993). *Identitat i vitalitat lingüística dels catalans*. Barcelona. Columna.
- WEINREICH, Uriel (1953). *Languages in contact*. L'Haia: Mouton & Co. [2a impressió, 1963. N'hi ha traducció catalana: *Llengües en contacte*. València: Tres i Quatre, 1996]
- WOOLARD, Kathryn A. (1992). *Identitat i contacte de llengües a Barcelona*. Traducció de Carles Llorach. Barcelona: La Magrana. [Ed. original: *Double talk: Bilingualism and the politics of ethnicity in Catalonia*, 1989. Stanford: Stanford University Press]

BIBLIOTECA DE DIALECTOLOGIA I SOCIOLINGÜÍSTICA

Títols publicats

- 1 Lídia PONS, *Iodització i apitxament al Vallès. Interpretació sociolingüística i psicolingüística dels canvis fonètics* (1992)
- 2 Antoni M. BADIA i MARGARIT, Lídia PONS i Joan VENY, *Atles lingüístic del domini català. Qüestionari* (1993)
- 3 Ramon SISTAC, *El ribagorçà a l'alta Llitera. Els parlars de la vall de la Sosa de Peralta* (1993)
- 4 Lluís GIMENO, *Atles lingüístic de la diòcesi de Tortosa* (1997)
- 5 Joan VENY i Lídia PONS, *Atles lingüístic del domini català. Etnotextos del català oriental* (1998), amb una casset sonora
- 6 M. Pilar PEREA, *Compleció i ordenació de 'La flexió verbal en els dialectes catalans', d'A. M. Alcover i F. de B. Moll* (1999), 2 v.
- [6] M. Pilar PEREA, *Compleció i ordenació de 'La flexió verbal en els dialectes catalans', d'A. M. Alcover i F. de B. Moll* (1999), disc òptic (CD-ROM)
- 7 Brauli MONTOYA, *Els alacantins catalanoparlants: una generació interrompuda* (2000)
- 8 Xavier FAVÀ, *Diccionari dels noms de ceps i raïms. L'ampelonímia catalana* (2001)
- 9 Antoni M. BADIA i MARGARIT (coord.), *Diccionari d'antroponímia catalana. Volum de mostra* (2004)
- 10 Albert BRANCHADELL, *La moralitat de la política lingüística. Un estudi comparat de la legitimitat liberaldemocràtica de les polítiques lingüístiques del Quebec i Catalunya* (2005)
- 11 Josep J. CONILL, *Del conflicte lingüístic a l'autogestió: materials per a una sociolingüística de la complexitat* (2007)
- 12 Jordi DORCA, *El parlar de Collsacabra. Aproximació i assaig de descripció* (2008)
- 13 Miquel Àngel PRADILLA CARDONA, *Sociolingüística de la variació i llengua catalana* (2008)
- 14 Joan VENY i Àngels MASSIP, *'Scripta' eivissenca* (2009)
- 15 Joan VENY i Àngels MASSIP, *'Scripta' menorquina* (2011)
- 16 Mar MASSANELL, *Permeabilitat del català nord-occidental a l'estàndard mediàtic i educatiu: el cas de l'Alt Urgell* (2011)
- 17 Francesc VALLVERDÚ, *Apunts i contrapunts sociolingüístics* (2013)

